

FACULTEIT

RECHTSGELEERDHEID

Deradicaliseren: buitenlandse projecten en de bruikbaarheid voor België

Masterproef neergelegd tot het behalen van de graad van Master in de
criminologische wetenschappen door (01302545) Calcoen Anke

Academiejaar 2014-2015

Promotor :

Dr. Verhage Antoinette

Commissaris :

Schils Nele

Verklaring inzake toegankelijkheid van de masterproef criminologische wetenschappen

Ondergetekende,

Calcoen Anke (01302545)

geeft hierbij aan derden,

zijnde andere personen dan de promotor (en eventuele co-promotor), de commissarissen of leden van de examencommissie van de master in de criminologische wetenschappen,

[de toelating] [~~geen toelating~~]

om deze masterproef in te zien, deze geheel of gedeeltelijk te kopiëren of er, indien beschikbaar, een elektronische kopie van te bekomen, waarbij deze derden er uiteraard slechts zullen kunnen naar verwijzen of uit citeren mits zij correct en volledig de bron vermelden.

Deze verklaring wordt in zoveel exemplaren opgemaakt als het aantal exemplaren waarin de masterproef moet worden ingediend, en dient in elk van die exemplaren ingebonden onmiddellijk na het titelblad.

Datum:

Handtekening:

Woord vooraf

Deze masterproef maken is de finale stap naar het behalen van de graad Master in de criminologische wetenschappen. Het is een unieke kans geweest om mijn theoretische kennis te kunnen omzetten in een eigen onderzoek.

Een afstudeerproject van dit formaat is een werk van lange adem. In dit woord vooraf wil ik de mensen rondom mij bedanken die mij hebben gesteund of die hun ervaring met mij hebben gedeeld.

In de eerste plaats wil ik mijn promotor Dr. Antoinette Verhage oprecht bedanken voor de fantastische begeleiding bij deze masterproef. Ik wil graag mijn dank tonen voor de begeleiding, de kritische opmerkingen, het geduld en de tijd die zij heeft vrijgemaakt voor mij. Zij heeft mij steeds goede tips aangereikt en verder geholpen indien het nodig was. Tevens wil ik mijn leescommissaris bedanken voor haar interesse en bereidwillige medewerking.

Bovendien gaat mijn dank ook uit naar prof. Dr. Lieven Pauwels, prof. Dr. Rik Coolsaet, Drs. Ron Van Wonderen, Bart Wauters, Drs. Montasser AlDe'emeh en R.K. Zonder hen stond mijn empirisch onderzoek nergens. Hun kennis was dan ook zeer verrijkend.

Wie zeker ook vermeld moet worden, is Marijke Van Bogaert, die de tijd vond om mijn masterproef te controleren op schrijffouten.

Los van de academische wereld wil ik ook even de tijd nemen om een woord van dank te richten aan mijn familie. Bedankt om steeds in mij te geloven en mij de kans te geven uit te groeien tot waar ik nu sta. Ook wil ik mijn medestudenten, vrienden en vriendinnen bedanken voor de onvoorwaardelijke steun, het begrip en het luisterend oor.

Ten slotte wil ik mijn vriend bedanken voor zijn oneindige geduld, het geloof in mij, telkens opnieuw het positieve te zien en mij de energie te geven door te gaan bij moeilijke momenten.

Aan iedereen een welgemeend dankjewel!

Inhoudstafel

WOORD VOORAF	I
INLEIDING	1
HOOFDSTUK I: THEORETISCHE ACHTERGROND	5
INLEIDING	5
1. DEFINIËRING	6
1.1. RADICALISERING	6
1.2. RELIGIEUZE RADICALISERING	7
2. PROCESSEN VAN RADICALISERING	8
2.1. BEGINFASE	8
2.2. RELIGIEUZE CONTEXT	9
2.3. OORZAKEN EN RISICOFACTOREN	9
2.3.1. <i>Contextuele factoren</i>	10
2.3.2. <i>Push factoren van een persoon</i>	10
2.3.3. <i>Pullfactoren door de radicale groep</i>	10
2.3.4. <i>Triggers</i>	11
2.4. MODEL VAN RELEVANTE FACTOREN EN PROCESSEN VAN RADICALISERING EN TERRORISME ...	12
3. DE RADICALE GROEP	13
3.1. REDENEN TOT VERLATEN VAN DE GROEP	13
3.2. REDENEN OM TE BLIJVEN	16
3.3. BEDENKINGEN	17
4. CONTRARADICALISERING EN DERADICALISERING	18
BESLUIT	19
HOOFDSTUK II: DE- EN CONTRARADICALISERINGSPROJECTEN IN HET BUITENLAND	21
INLEIDING	21
1. NEDERLAND	22
1.1. ACTIEPLAN ‘WIJ AMSTERDAMMERS’ 1 EN 2	22
1.1.1. <i>Aanpak</i>	23
1.1.2. <i>Methodieken</i>	23
1.2. ACTIEPLAN SLOTERVAART: HET TEGENGAAN VAN RADICALISERING	24
1.2.1. <i>Methodieken</i>	25
1.2.2. <i>Evaluatie</i>	27
1.3. STICHTING VOOR INTERCULTURELE PARTICIPATIE EN INTEGRATIE	28
1.3.1. <i>Methode</i>	28

1.3.2.	<i>Evaluatie</i>	30
1.3.3.	<i>Terugkoppeling naar de theorie</i>	30
2.	FRANKRIJK	30
2.1.	PROFESSIONALS	31
2.2.	DOELGROEP	31
2.3.	METHODE	31
2.4.	TERUGKOPPELING NAAR DE THEORIE	32
3.	NOORWEGEN	32
4.	ZWEDEN	33
4.1.	AANPAK	34
4.2.	STAPPENPLAN	34
4.3.	EVALUATIE	35
5.	DUITSLAND	35
5.1.	EXITPROGRAMMA	35
5.1.1.	<i>Methode</i>	35
5.1.2.	<i>Algemeen besluit exitprogramma's</i>	36
5.2.	VIOLENCE PREVENTION NETWORK	36
5.2.1.	<i>Evaluatie</i>	36
5.2.2.	<i>Terugkoppeling naar de theorie</i>	37
5.3.	CULTURELE JEUGD, RELIGIE EN POLITIEVORMING IN EEN IMMIGRATIESAMENLEVING	37
5.3.1.	<i>Doelstellingen</i>	37
5.3.2.	<i>Methode</i>	37
5.3.3.	<i>Doelgroep</i>	37
6.	SAOEDI-ARABIË	38
6.1.	SAMENSTELLING	39
6.2.	METHODE	39
6.3.	EVALUATIE	39
6.4.	NEGATIEVE OPMERKINGEN	40
7.	INDONESIË	41
7.1.	METHODE	41
7.2.	EVALUATIE	42
7.3.	BEDENKINGEN	43
7.4.	TERUGKOPPELING NAAR DE THEORIE	43
8.	DENEMARKEN	43
8.1.	DERADICALISERING – GERICHTE INTERVENTIE	43
8.1.1.	<i>Methode</i>	44

8.1.2. Doelstellingen	44
8.2. BACK ON TRACK	45
9. VERENIGD KONINKRIJK.....	45
9.1. STUDY CIRCLES	46
9.1.1. Methode	46
9.1.2. Terugkoppeling naar de theorie.....	46
9.2. JOURNEY OF THE SOUL.....	47
9.2.1. Terugkoppeling naar de theorie.....	47
9.3. WOMEN'S DEVELOPMENT PROJECT.....	48
9.4. EVALUATIE.....	48
10. IERLAND	48
10.1. EVALUATIE.....	49
10.2. TERUGKOPPELING NAAR DE THEORIE	49
BESLUIT	50
HOOFDSTUK III: METHODOLOGIE.....	51
INLEIDING	51
1. ONDERZOEKSSTRATEGIEËN.....	52
2. THEORETISCHE EN PRAKTISCHE RELEVANTIE.....	53
3. BEGRIPSBEPALING.....	53
4. KWALITEITSCRITERIA.....	54
4.1. INTERNE VALIDITEIT	54
4.2. EXTERNE VALIDITEIT	55
4.3. ZELFREFLECTIE ONDERZOEKER	55
4.4. BETROUWBAARHEID	55
5. KWALITATIEVE DATABRONNEN.....	56
6. KWALITATIEF INTERVIEW.....	58
6.1. VISIE OP KWALITATIEF INTERVIEW	58
6.2. SOORT INTERVIEW	58
6.3. KENMERKEN ELITE-INTERVIEW	59
6.4. VOORBEREIDING VAN HET INTERVIEW.....	59
6.5. NON-VERBAAL GEDRAG.....	60
7. CODEREN EN ANALYSEREN.....	61
8. ETHISCHE ASPECTEN	62
BESLUIT	63

HOOFDSTUK IV: RESULTATEN KWALITATIEF ONDERZOEK	64
INLEIDING	64
1. TOTSTANDKOMING VAN RADICALISERING	65
1.1. VERSCHIL GEWELDDADIG EN NIET-GEWELDDADIGE RADICALISERING	68
2. RELIGIEUS-GEÏNSPIREERDE RADICALISERING EN DE ROL VAN RELIGIE	68
3. HET PROCES VAN DERADICALISERING	69
4. DERADICALISERING: BEST PRACTICES	71
4.1. PREVENTIEF WERK	71
4.2. MAATWERK	71
4.3. BESTAANDE INSTRUMENTEN	72
4.4. PRAKTIJKMENSEN	73
4.5. ROLMODELLEN	73
4.6. RELIGIE	73
4.7. HERSTEL	73
5. EVALUATIE BUITENLANDSE PROJECTEN	73
5.1. POSITIEVE ASPECTEN	73
5.2. NEGATIEVE ASPECTEN	76
6. BRUIKBAARHEID BUITENLANDSE PROJECTEN IN BELGIË	78
6.1. ALGEMEEN	78
6.2. DE BEREIDHEID OM MEE TE WERKEN	79
6.3. KRITISCH NADENKEN EN COMMUNICATIE	80
6.4. RELIGIEUS ELEMENT, PSYCHOSOCIAAL ELEMENT, RE-INTEGRATIE EN ‘STOK-ACHTER-DE-DEUR’	80
6.5. ECONOMISCHE ELEMENT	80
6.6. FAMILIE / PEERGROUP BETREKKEN	81
6.7. WERKEN MET EX-LEDEN	81
6.8. WERKING IN DE GEVANGENIS	82
6.9. GELOOFSGEMEENSCHAP	82
6.10. VEERKRACHT VERHOGEN	83
BESLUIT	83
HOOFDSTUK V: TOETSING EMPIRISCHE RESULTATEN	85
INLEIDING	85
1. TOTSTANDKOMING RADICALISERING	85
2. RELIGIEUS GEÏNSPIREERDE RADICALISERING EN DE ROL VAN RELIGIE	87
3. HET PROCES VAN DERADICALISERING	87

4.	BEST PRACTICES	89
4.1.	PREVENTIEF WERK.....	89
4.2.	MAATWERK.....	89
4.3.	ROLMODELLEN.....	90
5.	BRUIKBAARHEID BUITENLANDSE PROJECTEN IN BELGIË	91
5.1.	ALGEMEEN.....	91
5.2.	DE BEREIDHEID OM MEE TE WERKEN.....	91
5.3.	KRITISCH NADENKEN EN COMMUNICATIE.....	92
5.4.	RELIGIEUS ELEMENT, PSYCHOSOCIAAL ELEMENT, RE-INTEGRATIE EN ‘STOK-ACHTER-DE-DEUR’.....	92
5.5.	ECONOMISCHE ELEMENT.....	93
5.6.	FAMILIE / PEERGROUP.....	94
5.7.	WERKEN MET EX-LEDEN.....	94
5.8.	WERKING IN DE GEVANGENIS.....	94
5.9.	GELOOFSGEMEENSCHAP.....	95
	BESLUIT	96
	HOOFDSTUK VI: ALGEMEEN BESLUIT	98
1.	KRITISCHE BESPREKING EN BEPERKINGEN ONDERZOEK	98
2.	ALGEMENE CONCLUSIE	99
2.1.	THEORETISCHE ACHTERGROND.....	100
2.2.	CONTRARADICALISERINGSPROGRAMMA’S.....	100
2.3.	DERADICALISERINGSPROGRAMMA’S.....	102
2.4.	BRUIKBAARHEID VOOR BELGIË.....	104
3.	AANBEVELINGEN	107
	BIBLIOGRAFIE	109
	BIJLAGE	I
	BIJLAGE 1 : TIMING EN PLANNING.....	I
	BIJLAGE 2: TOPICLIJST EXPERT-INTERVIEW.....	III
	BIJLAGE 3 : VRAGENLIJST EXPERTINTERVIEW.....	IV
	BIJLAGE 4: INFORMED CONSENT.....	VII
	BIJLAGE 5 : LEGENDE CODEREN.....	VIII
	BIJLAGE 6: VERANTWOORDING BRON EUROPEAN NETWORK OF DERADICALISATION.....	VIII
	BIJLAGE 7: FICHES PROJECTEN.....	X

Lijst van gebruikte afkortingen

ISD	Institute for Strategic Dialogue
WA I	Wij Amsterdammers I
WA II	Wij Amsterdammers II
SIPI	Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie
END	European Network of Deradicalisation
NGO	Niet-Gouvernementele Organisaties
Jl	Jamaah Islamiyah
BOT	Back on Track
VPN	Violence Prevention Network
CoIre	Co-operation Ireland

Inleiding

Religieus geïnspireerde radicalisering is alomtegenwoordig in onze samenleving. Op verschillende fora wordt dit fenomeen druk besproken en wordt er gezocht naar een oplossing voor het probleem. De overheid heeft tot nu toe geen doeltreffend antwoord gevonden (Buijs, Demant, & Hamdy, 2006).

De Belgische overheid heeft tot nu toe vooral geopteerd voor een repressieve aanpak van radicalisering: “De denkoefening over de behoefte aan een strengere bestraffing van personen die aanzetten tot haat of geweld met de bedoeling afbreuk te doen aan de door de Staat gewaarborgde rechten en vrijheden, zal worden voortgezet” (Federale Regering, 2014, p. 144).

In het Federaal Regeerakkoord van 2014 worden er maatregelen besproken voor de integrale aanpak van radicalisering. Zo heeft de regering de wet van 1 augustus 1979 Wet betreffende diensten bij een vreemde leger- of troepenmacht die zich op het grondgebied van een vreemde Staat bevindt (B.S. 3 september 1979) herzien, en opnieuw ingevoerd om deelname aan buitenlandse conflicten strafbaar te stellen. Daarnaast heeft een rechter de mogelijkheid om iemand die over een dubbele nationaliteit beschikt de Belgische nationaliteit te ontnemen bij het plegen van terroristische misdrijven of ernstige inbreuken tegen de wet van 1 augustus 1979 (Federale Regering, 2014). Die twee maatregelen geven duidelijk aan wat de focus van het beleid is.

De zoektocht naar de oorzaken van radicalisering en de manier om geradicaliseerden, extremisten of terroristen te benaderen, is frustrerend (Schmid, 2013). Deze masterproef tracht een beeld te scheppen van een eerder niet-repressieve aanpak van radicalisering door een internationale literatuurstudie te doen naar deradicaliserings- en contraradicaliseringsprojecten.

De huidige aandacht rond het fenomeen zorgt immers niet meteen voor een sluitende oplossing. Het blijft zoeken naar handvatten om geradicaliseerde individuen terug op het goede pad te brengen.

Het doel van deze masterproef is inzichten te geven in de bestaande buitenlandse deradicaliseringsprojecten en hun evaluatie. Op basis daarvan wil het onderzoek een advies uitbrengen voor België en een oplossing suggereren. Via een uitgebreid

literatuuronderzoek en een overzicht van de meningen van belanghebbenden (expertinterviews) te brengen, wordt er geprobeerd dit doel te bereiken.

De doelstelling moet haalbaar zijn, daarom beperken we ons in deze masterproef tot een advies voor de Belgische context. We wagen ons niet aan het ontwerpen van specifieke projecten en maken ook geen beleidskeuzes. In deze masterproef trachten we eerder een beter beeld te krijgen over de manier waarop deradicaliseringsprojecten in België bruikbaar zouden kunnen zijn.

Een jaar is te kort om alles te bestuderen. Er is dus een selectie gemaakt bij de literatuurstudie aan de hand van bepaalde selectiecriteria. Allereerst werd er gekeken welke projecten zich richtten op religieus geïnspireerde radicalisering. Dit aspect komt in veel buitenlandse programma's aan bod. Daarnaast was de aanwezigheid van een evaluatie, al dan niet positief, ook een pluspunt om het project op te nemen. Ten derde speelde de rol van beschikbare bronnen ook mee. Er moest al enige informatie beschikbaar zijn over het project en eventueel ook de mogelijkheid om meerdere bronnen te kunnen raadplegen. Dat verhoogde de betrouwbaarheid. Als laatste werd er ook gekeken naar de werking van een project en in hoeverre dat voldoende werd uitgelegd om te kunnen gebruiken in deze thesis.

Evidence based werken, dus werken aan de hand van bestaande, goedlopende praktijken, zal mee helpen bij de strijd tegen radicalisering. Het beleid moet zich baseren op de bestaande informatie rond (de)radicalisering. Er zijn al verschillende buitenlandse methodes voorhanden ter preventie van radicalisering (Noppe, Ponsaers, Verhage, De Ruyver & Easton, 2011). Dit is ook de visie van de masterproef. We trachten een antwoord te bieden op de centrale onderzoeksvragen.

Het onderzoek zal chronologisch te werk gaan en stap voor stap dichterbij komen bij het beantwoorden van de centrale onderzoeksvragen: Welke deradicaliserings- en contraradicaliseringsprojecten worden toegepast in het buitenland? Zijn die succesvol? En in hoeverre kunnen die worden gebruikt in de Belgische context?

Om meer inzicht te krijgen en meer sturing te geven aan het onderzoek, werd de onderzoeksvraag opgedeeld in verschillende deelvragen. Hieronder volgen de belangrijkste:

- Hoe komt radicalisering tot stand?

- Wat zijn de belangrijkste factoren binnen het deradicaliseringsproces?
- Bij het zoeken naar buitenlandse projecten, wat zijn voorbeelden van goede praktijk?
- Welke methode wordt gehanteerd? (met ouders werken, jongeren, harde aanpak, zachte aanpak ...)
- Hoe worden de buitenlandse projecten geëvalueerd?

In deze masterproef maken we gebruik van meerdere nationale en internationale databronnen. De gebruikte literatuur werd opgezocht in volgende databanken: Web of Science, Sage Journals Online, LibUgent, Google Books en Google Scholar. Daarnaast werd er voor wetenschappelijke tijdschriften en boeken gebruik gemaakt van de bibliotheek faculteit Rechtsgeleerdheid, faculteit Politieke Wetenschappen en faculteit Economie van de UGent.

Ten slotte werden experts geïnterviewd om de literatuurstudie te toetsen aan hun opinie en visie, meer bepaald prof. Dr. Lieven Pauwels, prof. Dr. Rik Coolsaet, Drs. Ron Van Wonderen, Bart Wauters en Drs. Montasser AlDe'emeh en R.K..

Deze masterproef wordt opgedeeld in zes hoofdstukken. De eerste twee hoofdstukken omvatten het (internationaal) literatuuronderzoek. Het empirisch onderzoek beslaat hoofdstukken drie tot en met vijf. Het laatste hoofdstuk is de algemene conclusie.

In hoofdstuk één worden enkele cruciale begrippen gedefinieerd. We definiëren *radicalisering* aan de hand van de omschrijving van enkele auteurs. We gaan dieper in op religieuze radicalisering. Zo wordt het begrippenkader voor dit onderzoek duidelijk afgebakend. Vervolgens werpen we een blik op het radicaliseringproces. Daarin wordt het belang van de religieuze context besproken, aangezien religie het proces kan beïnvloeden. Daarnaast wordt er beschreven welke factoren aanzet geven tot het radicaliseringproces. Er wordt aandacht gegeven aan de radicale groepering. De verschillende factoren die een individu redenen geven tot het verlaten of om te blijven bij een radicale groepering worden besproken. Afsluitend wordt er stilgestaan bij een definitie van *deradicalisering* en *contraradicalisering*.

Het tweede hoofdstuk belicht verschillende buitenlandse projecten rond contra- en deradicalisering. De programma's worden ingedeeld en besproken per land. Er wordt bovendien ook telkens kort ingegaan op de werking, de methode en de evaluatie als die

beschikbaar is. In dit hoofdstuk wordt dus een onderscheid gemaakt tussen projecten die gericht zijn op preventie of op deradicalisering.

Hoofdstuk drie omvat het methodologische gedeelte van de masterproef. Allereerst worden onderzoeksstrategieën aangehaald. We bespreken de theoretische en praktische relevantie om na te gaan welke praktische bijdrage de thesis heeft tot de probleemstelling. In het onderzoek worden ook de belangrijkste kernbegrippen gedefinieerd, dat gebeurt aan de hand van de onderzoeksvragen. Er wordt ook dieper ingegaan op de verschillende criteria van empirisch onderzoek, van kwalitatief interview en expertinterview. Voor dit onderzoek zijn verschillende soorten databronnen gebruikt. We bespreken welk type kwalitatief onderzoek in deze thesis werd gebruikt. In het onderzoek wordt er op een bepaalde manier gecodeerd. We analyseren ook deze gegevens. De manier waarop dat gebeurt, lichten we toe in dit hoofdstuk. Wanneer er sprake is van een onderzoek, moet er ook aandacht worden besteed aan de ethische aspecten. Die belichten we eveneens in het derde hoofdstuk. De resultaten van het empirisch onderzoek worden besproken in hoofdstuk vier en hoofdstuk vijf.

In het vierde hoofdstuk worden de verscheidene resultaten van de semigestructureerde interviews besproken in zes verschillende thema's: totstandkoming radicalisering; religieus geïnspireerde radicalisering; proces van deradicalisering; gepaste maatregelen of interventies rond deradicalisering; evaluaties van bepaalde buitenlandse projecten en de bruikbaarheid van buitenlandse deradicaliserings- en contraradicaliseringsprojecten in België. De experts gaven hun visie over radicalisering en deradicalisering. Tegelijk werd hun mening gevraagd over de buitenlandse projecten uit het literatuuronderzoek.

De resultaten die in hoofdstuk vier werden omschreven, worden in hoofdstuk vijf getoetst aan (inter)nationale literatuur. Dit hoofdstuk is op dezelfde manier ingedeeld als hoofdstuk vier: totstandkoming radicalisering; religieus geïnspireerd radicalisme en rol van religie; factoren binnen het proces van deradicalisering; deradicalisering: gepaste maatregelen of interventies en bruikbaarheid buitenlandse projecten in België.

De resultaten van deze masterproef worden in het zesde hoofdstuk gelinkt aan de onderzoeksvraag en de literatuurstudie. Ook worden enkele kritische bedenkingen en beperkingen van dit onderzoek geformuleerd.

Hoofdstuk I: theoretische achtergrond

Inleiding

De literatuur rond (de)radicalisering is vrij recent (Schmid, 2013). De laatste jaren zijn er diverse onderzoeken gebeurd rond radicalisering, radicale groepen en radicaliseringprocessen. Die werden bestudeerd door verschillende auteurs met elk hun eigen invalshoek (De Graaff, de Poot & Kleemans, 2009).

De literatuur die beschikbaar is, geeft een lange en gevarieerde lijst van mogelijke oorzaken van radicalisering, opgesteld onder de vorm van risicofactoren. Er kan worden opgemerkt dat dezelfde risicofactoren kunnen worden aangewend als het gaat over radicalisering uit verschillende ideologische perspectieven. Dat komt omdat de meeste jongeren die radicaliseren, dit nooit om louter ideologische redenen, maar vaker uit sociale overwegingen doen. Bijvoorbeeld verlangens, overtuigingen, kansen ... (Elster, 1989).

Allereerst wordt in deel één Definiëring het begrip *radicalisering* gedefinieerd. Daar werd een keuze gemaakt uit verschillende bronnen om zo een definitie te vinden die het best aansluit bij dit onderzoek. Ten tweede wordt het begrip nog verder gespecificeerd naar *religieuze radicalisering*.

In deel twee Processen van radicalisering komt eerst de rol van religie aan bod en hoe die het radicaliseringsproces kan beïnvloeden. Daarna worden oorzaken en risicofactoren die van belang kunnen zijn als men spreekt over radicalisering, toegelicht. Binnen dit deel worden contextuele factoren, duwfactoren van een individu, pullfactoren door de radicale groep en bepaalde triggers van radicalisering besproken. Als laatste bespreekt dit deel een model van relevante factoren en processen van radicalisering en terrorisme.

Deel drie De radicale groep gaat over bepaalde redenen tot het verlaten van de radicale groep. Er komt een moment dat geradicaliseerde personen opnieuw een normaal leven willen en bereid zijn de extreme groep te verlaten. Tegelijk worden redenen besproken die een persoon ervoor doen kiezen binnen de radicale beweging te blijven. Daarna is er een kort puntje met bedenkingen bij die redenen.

Het vierde en laatste deel van dit hoofdstuk haalt kort de definiëring aan van contraradicalisering en deradicalisering. Hier wordt die definitie uitgelegd, zodat het duidelijk is waarop het onderzoek zich baseert.

1. Definiëring

De laatste tijd komt het begrip *radicalisering* veel voor in de media, maar wat houdt dat begrip juist in? Het is essentieel binnen dit onderzoek om het begrippenkader rond radicalisering te expliciteren. Binnen dit onderzoek is er een keuze gemaakt uit verschillende definities, maar die definitie is daarom niet algemeen geldend. Ze dient enkel om een duidelijk, afgebakend begrip te hebben binnen dit onderzoek.

1.1. Radicalisering

Verschillende beleidsmakers hebben getracht het begrip *radicalisering* te definiëren. In dergelijke definities komt het volgende telkens terug. Men kan het hebben over *gewelddadige* radicalisering waar men gebruikt maakt van geweld of geweld aanvaardt om zo een bepaald doel te bereiken (Veldhuis & Staun, 2009).

Of men kan spreken over radicalisering in een ruimer denkkader, waar de nadruk wordt gelegd op actieve deelname of op het aanvaarden van een ingrijpende verandering in de samenleving die al dan niet een gevaar vormt voor de democratie (Veldhuis & Staun, 2009).

Dat maakt het verschil tussen *gewelddadige* radicalisering en *niet-gewelddadige* radicalisering duidelijk. Het is het gewelddadige dat in direct verband staat met terrorisme, terwijl radicalisering op zich ook zonder geweld kan bestaan. Het is essentieel om dit onderscheid te maken, aangezien niet elke radicale gedachte tot geweld leidt (Schmid, 2013).

Dit onderzoek sluit zich aan bij de volgende definitie:

Radicalisation is an individual or collective (group) process whereby, usually in a situation of political polarization, normal practices of dialogue, compromise and tolerance between political actors and groups with diverging interests are abandoned by one or both sides in a conflict dyad in favor of a growing commitment to engage in confrontational tactics of conflict-waging. These can include (i) the use of (non-violent) pressure and coercion, (ii) various forms of

political violence other than terrorism or (iii) acts of violent extremism in the form of terrorism and war crimes. The process is, on the side of the rebel factions, generally accompanied by an ideological socialization away from mainstream or status quo-oriented positions towards more radical or extremist positions involving a dichotomous world view and the acceptance of an alternative focal point of political mobilization outside the dominant political order as the existing system is no longer recognized as appropriate or legitimate. (Schmid, 2013, p. 18)

Radicalisering heeft twee soorten dimensies: een religieuze en een politieke. Onder het religieus aspect verstaan we een zeer strikt orthodox geloof. De politieke dimensie draait meer rond het idee dat individuen onrechtvaardig worden behandeld door de politiek en de samenleving en daardoor het gevoel hebben dat hun geloof wordt bedreigd. Wanneer die twee dimensies worden gecombineerd, stijgt de kans tot radicalisering. Dat wil niet zeggen dat dat altijd gebeurt, wel dat die dimensies het risico verhogen. Daarnaast leidt orthodoxie niet rechtstreeks tot een gevoel van onrechtvaardigheid en andersom. Een persoon kan ook gewoon orthodox leven zonder radicaal te zijn of radicaal te worden (Slootman & Tillie, 2014).

Daarnaast kan er gezegd worden dat radicalisering niet altijd leidt tot geweld of onrechtvaardigheid. Soms is het van belang om op het politiek, economisch en sociaal systeem druk uit te oefenen en een bepaalde verandering in gang te zetten (Schmid, 2013).

De drie voornaamste beweegredenen van radicalisering zijn volgens Buijs, Demant, & Hamdy (2006): drang naar zingeving en identiteit, gevoel van onrechtvaardigheid en het zoeken naar sociale bindingen en/of sociale aansluiting.

Nu er een definiëring is gemaakt van het begrip *radicalisering* en een duidelijke afbakening, wordt er hieronder stilgestaan bij het specifiek religieus geïnspireerde radicalisering.

1.2. Religieuze radicalisering

De term *radicalisering* wordt gebruikt om zeer uiteenlopende problemen aan te duiden. Hij dient dus afgebakend te worden. Buijs et al. geven een duidelijke beschrijving van het begrip *islamitisch radicalisme*. Het vormt de grondslag van het hedendaagse Jihadisme (Buijs, Demant, & Hamdy, 2006).

De voornaamste kenmerken van het islamitisch radicalisme worden door Buijs, Demant, & Hamdy (2006) kort beschreven. Allereerst is men ervan overtuigd dat de islam door de moderne maatschappij wordt bedreigd. Aanhangers van het islamitisch radicalisme geloven ook dat de burgerlijke autoriteiten zich verzetten tegen de islam en dat daarom hun sociaal-politieke orde verantwoord is. De meeste religieuze gezagsdragers berusten in de teloorgang van de centrale plaats van de religie in de samenleving. Zo plegen de meeste, volgens de aanhangers, verraad aan de grondslagen van het geloof. Er wordt ook veel belang gehecht aan de letterlijke lezing van de koran. Daarnaast willen aanhangers dat de traditionele normen en waarden opnieuw meer aandacht krijgen. Ze vinden dat het geloof hersteld moet worden. Tevens is hun eigen geloof superieur. De persoon zelf (de gelovige) moet volgens het islamitisch radicalisme actief deelnemen om de samenleving te vormen en moet ingrijpen waar nodig (Buijs, Demant, & Hamdy, 2006).

Bij de meest radicale vorm van het islamitisch radicalisme zijn er nog drie andere aspecten. Aanhangers willen als finaal doel een perfecte samenleving creëren, waarin Allah aan het hoofd staat. Dat doel heiligt alle middelen. Radicale moslims zien zichzelf als uniek en superieur tegenover de rest. Zij belichamen het goede, de ongelovigen belichamen het kwade. Als laatste vindt men dat alle moslims zich moeten profileren om het kwaad te bestrijden en te komen tot de perfecte samenleving (Buijs, Demant, & Hamdy, 2006).

2. Processen van radicalisering

2.1. Beginfase

Het proces tot radicalisering verloopt niet systematisch. Het is geen lineair proces. In de eerste fase is er sprake van wantrouwen tegenover de overheid. Er is spanning tussen een bepaalde groep en de machthebbers (Buijs, Demant, & Hamdy, 2006).

In die eerste fase wordt de voedingsbodem gelegd voor eventueel verdere radicalisering. De sociale context is van belang in die fase. Een factor die hierin een belangrijke rol speelt is achterstelling (Koomen & Van der Pligt, 2009). Achterstelling ervaart men vaak als het gevolg van het behoren tot een minderheidsgroep. Individuen ervaren gevoelens van frustratie en onvrede over hun leven, de maatschappij en het politieke beleid. De meeste radicaliserende jongeren zoeken naar sociale aansluiting, religie en identiteit (Bjørge, 2002).

Er kan wel gezegd worden dat individuele factoren weinig rechtstreeks in verband worden gebracht met radicalisering. Er is bijvoorbeeld weinig of geen sprake van psychische stoornissen bij personen die radicaliseren (Victoroff, 2005).

Een andere stimulerende factor binnen die eerste fase van het radicaliseringsproces is het gevoel van dreiging, en het gevoel minderwaardig te zijn binnen hun groep tegenover de dominante groep in de samenleving (Reinares et al., 2008).

Ze ontmoeten in hun leven - toevallig of niet - personen die met dezelfde gedachten zitten. Het individu gaat dan samen met hen verschillende fases van radicalisering doorlopen die uiteindelijk tot gewelddadig extremisme kunnen leiden (Bjørge, 2002).

2.2. Religieuze context

Zoals al werd aangehaald hierboven in het deeltje *1.2 Religieuze Radicalisering*, spreekt dit onderzoek vooral over religieus geïnspireerde radicalisering. Daarom wordt hier kort besproken hoe religie, specifiek binnen de islam, mee het proces tot radicalisering kan beïnvloeden (Duyvesteyn & Graaf, 2007).

Tijdens de adolescentieperiode krijgen jonge moslims vaak interesse voor de islam. Zij hebben een andere achtergrond dan hun ouders. Hun ouders leerden over de islam in een traditionele omgeving. Bij de moslimjongeren van vandaag is dat niet het geval. Zij worden geconfronteerd met een moderne, snel veranderende samenleving. In de moderne samenleving heeft godsdienst een veel minder grote greep op de burger. Dat zorgt voor een spanning bij moslimjongeren, aangezien ze vragen hebben over hun geloof en religie maar tegelijk in een Westerse samenleving wonen waar religie geen centrale plaats inneemt (Duyvesteyn & Graaf, 2007).

2.3. Oorzaken en risicofactoren

In het onderzoek van Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton (2014) wordt het belang van risicofactoren aangehaald en hoe die een rol spelen bij het proces van radicalisering. Hieronder volgen enkele oorzaken of risicofactoren die een invloed uitoefenen. Daarnaast komt er ook een aanvulling door Bjørge (2002). Die aanvulling moet een nog beter zicht geven op redenen waarom mensen toetreden tot een radicale groep. Ten derde wordt er ook kort gesproken over het onderzoek van McCauley en Moskalenko (2008).

2.3.1. Contextuele factoren

Ten eerste kunnen politieke, sociale en economische processen, waar de persoon zelf weinig vat op heeft, een factor zijn. Voorbeelden hiervan zijn overbevolking of een economische crisis. Ten tweede kunnen er zich ook problemen voordoen op lokaal vlak. Dat kan werkloosheid zijn of politiek onevenwicht. Die contextuele problemen kunnen deels een reden zijn voor radicalisering (Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton 2014).

2.3.2. Push factoren van een persoon

Allereerst kunnen kenmerken van het individu zelf, zoals het opzoeken van kicks of impulsief handelen, er mee voor zorgen dat iemand radicaliseert. Ook geven sociaal-psychologische kenmerken, bijvoorbeeld onzekerheid of een gevoel van onrechtvaardigheid, aan hoe gevoelig individuen zijn voor omstandigheden in de samenleving (Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton 2014).

Daarnaast zijn personen die op zoek gaan naar aansluiting bij een groep, die willen geaccepteerd worden en op zoek zijn naar zingeving en identiteit, gevoeliger voor radicalisering. Ten slotte zijn individuen die emoties ervaren zoals frustratie, haat, boosheid en angst, meer bereid tot actie. Die emoties hebben een invloed op hun gedrag. De problemen kunnen individuen duwen richting radicale groeperingen (Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton 2014).

Volgens Bjørgo (2002) worden sommige jongeren gedreven door nieuwsgierigheid en zijn ze op zoek naar opwinding. De zoektocht naar sensatie komt bij bepaalde persoonlijkheidstypes meer voor dan bij anderen. Een andere reden kan zijn dat jongeren gefaald hebben op het vlak van school, werk, sport of andere sociale activiteiten. Zij hopen status en respect te krijgen door toe te treden tot een groep. Dat hangt samen met het feit dat radicale groeperingen dikwijls meer open en toleranter zijn naar hun leden toe. Omdat die jongeren vatbaarder zijn voor groepsdruk, gaan ze vaak heel ver om als volwaardig lid van de groep aanvaard te worden (Bjørgo, 2002).

2.3.3. Pullfactoren door de radicale groep

Radicale groepen spelen in op kwetsbare jongeren. Ze bieden vriendschap, veiligheid en een nieuwe identiteit aan. Dat zijn kenmerken waar bepaalde jongeren naar op zoek zijn. In de eerste fase speelt ideologie minder een rol. Personen zoeken meestal wel een groep

met hetzelfde geloof, maar hun kennis over dat geloof is vaak gering (Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton 2014).

Sommige jongeren hebben vaak een moeilijke relatie met hun familie en hun vader in het bijzonder. Dat kan aan de basis liggen van toetreding tot radicale groeperingen. Aangezien oudere activisten vaak optreden als een soort van vaderfiguur, kan dat de jongere een goed gevoel geven (Bjørger, 2002).

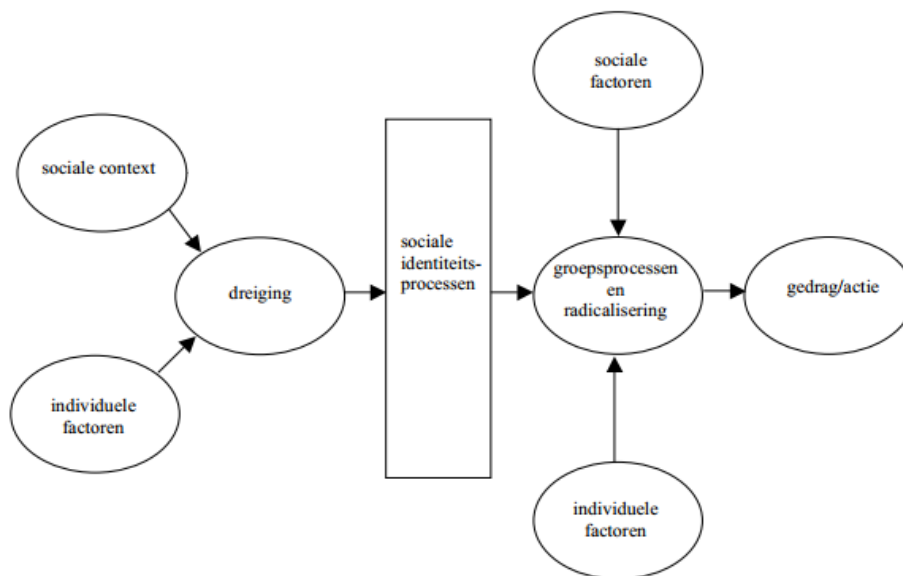
Als laatste geven Mc Cauley en Moskalenko (2008) aan dat liefde voor vrienden en familie ook meespeelt om toe te treden tot de radicale beweging. Vertrouwen binnen die groepen is zeer belangrijk, want geen van de leden moet de intentie hebben om iemand aan te geven bij de politie. Ze moeten elkaar op dat vlak kunnen vertrouwen. De aantrekkingskracht van liefde en kameraadschap is zeer groot. Het kan zelfs zo ver gaan dat meerdere vrienden tot dezelfde groep toetreden omdat ze dan bij elkaar blijven.

2.3.4. Triggers

Gebeurtenissen die een bepaalde trigger hebben, kunnen het individu de laatste zet geven tot het toetreden tot een radicale groep. Daarnaast kan voor sommige geweld een aantrekkingsfactor zijn om tot een radicale groep toe te treden. Ook geweld in de buitenwereld kan een reden zijn (Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton 2014). Dat sluit aan bij de denkwijze van Bjørger (2002). Jongeren worden ook soms gewoon aangetrokken door het mysterie dat rond geweld, wapens en uniformen hangt (Bjørger, 2002).

Vaak zijn er ook vrienden of familieleden die zich ook hebben aangesloten bij een radicale groep. Dat zorgt voor een eerste contact met die groep (Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton 2014). Geïntroduceerd worden door vrienden, oudere broers en zussen of een vriend(in) ... is de meest voorkomende manier waardoor jongeren in contact komen met radicale groepen. Ook de media speelt hierbij een belangrijke rol (Bjørger, 2002).

2.4. Model van relevante factoren en processen van radicalisering en terrorisme

Figuur 1. Radicalisering en terrorisme: samenvatting van relevante factoren en processen (Koomen & Van der Pligt, 2009).

In dit model worden bepaalde variabelen opgenomen. Het model is echter een selectie die Koomen & Van der Pligt (2009) zelfbewust hebben gemaakt om het model overzichtelijk te houden.

Links vanboven wordt de sociale context weergegeven. Daaronder vallen sociale kenmerken die voor het individu beangstigend zijn. Ze doen het individu nadenken over zijn of haar identiteit en de aansluiting bij andere groepen. Wat als beangstigend wordt gezien is een persoonlijke kwestie en verschilt van individu tot individu. Dit wordt aangetoond in het model met individuele factoren. De dreiging van de sociale context zet enkele processen in gang, zoals benadrukken van de sociale identiteit en in hoeverre die verschilt van andere groepen. Voorbeelden van dreigingen kunnen sociale achterstelling of discriminatie zijn. Dat kan leiden tot wij-zij denken en het verder afstand nemen van de groep waartoe men behoort. Verwijdering tussen groepen kan leiden tot radicalisering (Koomen & Van der Pligt, 2009).

In het model wordt aangegeven dat groepsprocessen van belang zijn. Groepsprocessen kunnen verschillende functies uitoefenen: ze kunnen de persoon ondersteunen, afremmen of aansporen tot verder radicalisering (sociale factoren). Gedrag is de uitkomst. De bovengenoemde kenmerken die rechts worden weergegeven in het model, worden ook

beïnvloed door individuele factoren, zoals bijvoorbeeld rechtvaardiging (Koomen & Van der Pligt, 2009).

3. De radicale groep

Het behoren tot een extreme groep heeft negatieve gevolgen. Het kan ertoe leiden dat de persoon op termijn weg wil uit die negatieve sfeer en een normaal leven wil opbouwen. Daarnaast spelen er nog andere sociale factoren een rol zoals geen werk vinden of een gezin hebben (Ramalingam & Tuck, z.j.).

Wanneer personen toegetreden zijn tot een radicale groep, speelt tijd een cruciale rol om de groep weer te kunnen verlaten. Hoe korter ze binnen de groep hebben geleefd en hoe minder ze er zich in gemengd hebben, des te makkelijker het is om nog een stap terug te zetten (Bjørgero, 2002).

3.1. Redenen tot verlaten van de groep

Er komt een moment dat geradicaliseerde personen opnieuw een normaal leven willen en bereid zijn de extreme groep te verlaten. Hieronder worden enkele redenen opgesomd. Het is vaak wel een combinatie van verschillende factoren.

Bjørgero (2002) maakt een onderscheid tussen push- en pullfactoren. Push-factoren zijn factoren die het onaantrekkelijk maken om deel te blijven uitmaken van de groep. Bij pullfactoren wordt men aangetrokken tot een meer belonend alternatief.

Eerst wordt er ingegaan op de belangrijkste push-factoren.

Ten eerste kunnen negatieve sociale sancties bij degene die tot een radicale groep behoren, hen doen nadenken over hun aansluiting. Die negatieve sancties kunnen ouderlijke straffen zijn, sociale isolatie, criminele vervolging... Het is wel zo dat dit meestal effect heeft op personen die nog geen al te hechte banden hebben met de groep en toch nog enkele linken met de 'normale' gemeenschap hebben behouden. Daarnaast kunnen sommige negatieve gevolgen, zoals hen racist noemen, ervoor zorgen dat ze zich meer verbonden gaan voelen tot de stigmatiserende groep en zich loyaler gaan gedragen. Als het individu voelt dat de groep vooral nadelen biedt en de voordelen verminderen, zal de persoon beginnen te twijfelen om nog bij de beweging te blijven. Dit door bijvoorbeeld minder bindingen met de groepsleden (Bjørgero, 2002 ; Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Na een tijd kunnen ze het geloof in de ideologie van de groep verliezen. Ze beginnen te twijfelen of wat ze geloven en doen nog wel het juiste is om te doen. Een volledige verandering in ideologie treedt vaak pas op na het verlaten van de groep (Bjørger, 2002).

Binnen dat proces speelt ideologie een rol bij het al dan niet verlaten van een radicale groep. Ideologie biedt volgens Demant, Slootman, Buijs, & Tillie (2008, p.103):

- (a) een visie op de bestaande orde, meestal in de vorm van een ‘wereldbeeld’, (b) een beeld van de gewenste toekomst in de vorm van een visie op de Goede Samenleving, en (c) een beschrijving hoe politieke verandering kan en zou moeten worden bewerkstelligd.

Door ideologie heeft het individu behoefte aan zingeving. Ideologie zet de persoon aan om iets te veranderen aan het onrecht en de ideologie geeft duidelijk aan hoe dat moet worden volbracht. Die drie aspecten kunnen de persoon doen twijfelen wanneer de ideologie op een van de punten niet voldoet aan de verwachtingen (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Er zijn radicale groepen die geweld gebruiken om hun doelen te bereiken. Voor bepaalde personen kan dat een aanleiding zijn om uit de groep te stappen. Ze willen niet geassocieerd worden met geweld en accepteren het niet. Ze vinden dat er te veel gewelddadige personen tot de groep toetreden en voelen zich er niet goed bij. Ze vrezen daarnaast ook voor escalaties tussen hun groep en militaire groepen die hen proberen tegen te houden en te doden (Bjørger, 2002). Deradicalisering kan dus ook te maken hebben met het feit dat een persoon gaat minderen in de radicale gedachten en minder gewelddadig gedrag wil vertonen (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Een individu dat zich bekeert tot een radicale beweging, doet dat vaak uit een overtuiging. Maar wanneer ze een tijdje in de groep blijven, raken ze teleurgesteld in de werking en de activiteiten van de groep. Het individu had verwacht dat de groep op politiek vlak dingen zou veranderen, maar er worden eerder nutteloze activiteiten gedaan. Daarnaast kunnen frustraties over de groep of beweging een rol spelen. Dat gevoel kan ontstaan door de slechte organisatie, het niet eens zijn met bepaalde activiteiten of het gebruik van geweld enzovoort. (Bjørger, 2002 ; Ramalingam & Tuck, z.j.).

Een tweede teleurstelling kan veroorzaakt worden door rivaliteit tussen de groepsleden. Door druk van buitenaf en de angst voor infiltratie, kan dat voor paranoia zorgen binnen

de groep. Dat kan ertoe leiden dat ze elkaar gaan beschuldigen van infiltratie en elkaar de rug toekeren, terwijl ze eigenlijk vrienden waren. De optie om te stoppen is in die situatie verleidelijk (Bjørgo, 2002). Individuen zullen dus de radicale beweging verlaten, wanneer hun behoeftes en motieven niet meer aansluiten bij de groep (Demant, Sloodman, Buijs, & Tillie, 2008).

Een gedeeld gevoel bij veel activisten die een lange tijd actief deelnemen aan het gebeuren, is dat ze zich na een tijd uitgeput voelen en moeite hebben om nog langer om te gaan met de druk. De constante strijd met de buitenwereld zorgt voor veel spanning en onzekerheden. Weinig mensen houden dit soort leven vol: een leven vol negatieve aspecten, stigmatisering, sociaal geïsoleerd zijn... Dat eist zijn tol op lange termijn. Daarnaast hebben veel activisten criminele feiten gepleegd waarvoor zij vervolgd kunnen worden. De angst voor vervolging, kan de druk nog meer opvoeren (Bjørgo, 2002).

Hieronder volgen dan de meest belangrijke pullfactoren, dat zijn factoren die het andere, 'normale' leven aantrekkelijk maken (Bjørgo, 2002).

Zoals hierboven al werd aangehaald zijn er verschillende negatieve aspecten verbonden aan het leven van een radicaal individu. Het idee om dan een normaal, relaxed leven te hebben zonder altijd te moeten uitkijken voor vijanden en zonder angst voor geweld, is dan ook aantrekkelijk (Bjørgo, 2002).

Bovendien speelt leeftijd ook een rol. Op een bepaald moment hebben ze het gevoel dat ze te oud zijn geworden voor wat ze doen. Ze hebben minder nood aan sensatie en hebben minder energie. Ze willen het dan ook rustiger aandoen. De levensstijl van een radicaliserend persoon kan op termijn uitputtend zijn. Vaak hebben ze een toekomstbeeld voor ogen, maar dat is helaas niet bij iedereen het geval. Sommigen kunnen zich geen andere toekomst voorstellen (Bjørgo, 2002 ; Ramalingam & Tuck, z.j.).

Als lid van een radicale groep, is het moeilijk om een job te krijgen of een job te behouden. Wanneer een jong lid ambities heeft om verder te studeren of een goede job wil bemachtigen, is het niet slim om hun leven verder te zetten als racist, extremist, activist ... (Bjørgo, 2002).

Een van de krachtigste motieven om een groep te verlaten zijn nieuwe familierelaties die ontstaan of het vinden van een vriend(in) buiten de radicale groep. Wanneer bijvoorbeeld een kind wordt geboren, zal de loyaliteit tegenover het kind meer prioriteit zijn dan de

loyaliteit tegenover zijn vrienden in de groep. Daarnaast kan een vriend(in) buiten de groep ervoor zorgen dat ze de groep willen verlaten, aangezien de groepsleden verwachten dat het individu volledig loyaal is aan hen. Wanneer dit dan in conflict komt, zal de persoon vaak moeten kiezen tussen de groep of zijn familie/ vriend(in) (Bjørger, 2002).

Natuurlijk speelt de persoonlijkheid van de persoon ook mee, aangezien ieder individu uniek is. Een factor die kan leiden tot het wegstappen uit de radicaliserende groepering, gaan vooral over individuele beslissingen. Sommige kunnen hun geloof in de groepering verliezen nadat ze een traumatische ervaring hebben meegemaakt. Een andere reden heeft meer te maken met legaliteit. Lid zijn van een radicale groep doet de kans tot arrestatie, veroordeling of opsluiting toenemen (Ramalingam & Tuck, z.j.).

3.2. Redenen om te blijven

Individen die veel langer verblijven in een radicale groep, ondergaan twee gelijklopende en elkaar versterkende processen: namelijk integratie en socialisatie in een nieuwe teruggetrokken en gestigmatiseerde samenleving. Ze snijden de banden af met de 'normale' gemeenschap waartoe ze eerst behoorden. Naarmate de tijd vordert, nemen die processen meer en meer plaats in en wordt het haast onmogelijk de groep te verlaten (Bjørger, 2002).

Het Institute for Strategic Dialogue [ISD] (2012) geeft daarbij een aanvulling van obstakels die individuen ervan weerhouden om de radicale groep te verlaten. Er volgt een korte opsomming van die belemmeringen, aangevuld met redenen van Bjørger (2002). Daarnaast wordt er ook ingegaan op het onderzoek van Demant, Slootman, Buijs, & Tillie (2008).

Ten eerste kunnen personen angst hebben om alleen achter te blijven en om zich geïsoleerd te voelen. Ze kunnen zich ook slecht voelen omdat ze soms familie of vrienden moeten achterlaten die wel nog deel willen uitmaken van de groepering. Het is moeilijk om zomaar banden met hen te verbreken. Dat sluit aan bij de derde reden. Personen die geen steun ervaren van anderen, zullen minder geneigd zijn om de stap te zetten. Als laatste vrezen sommigen represailles van de groep die ze verlaten hebben (ISD, 2012).

Ten tweede wanneer een persoon toetreedt tot een radicale groep, wordt er verwacht dat de bindingen met de maatschappij worden verbroken. Lidmaatschap van een radicale groep is heel anders dan lid zijn van een gewone sociale beweging. Daarnaast verwacht

men op termijn dat het individu deelneemt aan illegale of gevaarlijke activiteiten. De groep investeert in nieuwe leden om de persoon te laten wennen aan haar visie en ze worden ook getest of ze wel betrouwbaar zijn. Dat alles zorgt ervoor dat niet zomaar iedereen kan toetreden en dat de selectie van personen werk met zich meebrengt (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Wat hier wordt beschreven, speelt een grote rol wanneer de persoon de radicale groep wil verlaten. De groep geeft dat lid niet zomaar toestemming, aangezien er al veel geïnvesteerd is geweest in hem of haar. Er is minder sprake van vrije uittreding, wat zelfs soms tot bedreiging van uittredende leden leidt (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Volgens Bjørgo (2002) zijn er nog andere factoren die het verlaten van een groep verhinderen. Hij haalt aan dat positieve karakteristieken zoals familie, identiteit en veiligheid binnen de groep als te waardevol worden beschouwd. Individuen hebben ook schrik voor negatieve sancties van de groep. De angst is zeker gegrond wanneer het individu al enige tijd lid is van de groep en dus geheimen deelt. Doodsbedreigingen en verbale dreigingen worden geuit wanneer de persoon beslist weg te gaan.

Zoals hierboven door het ISD (2012) ook al reeds werd besproken, speelt de angst mee om nergens naartoe te kunnen. Ze vinden nergens steun en bescherming en komen in sociale isolatie terecht. Dat komt doordat ze banden met hun familie en vrienden hebben moeten verbreken. Daarnaast voelen ze zich onveilig na het verlaten van de groep. De groep was een beschermende factor tegen vijanden en die valt weg (Bjørgo, 2002).

Wanneer de persoon beseft dat de radicale groep niet voor het leven is, komt vaak ook het besef dat er betere dingen in het leven zijn (bijvoorbeeld een legale job hebben). Maar dat is iets waar ze angstig tegenover staan. Welke werkgever neemt een persoon aan die lid was van een radicale groep? Ze zijn bezorgd dat het verleden hen zal achtervolgen (Bjørgo, 2002).

3.3. Bedenkingen

De verschillende factoren die een individu kunnen weerhouden om de radicale groep te verlaten of juist niet te verlaten, zijn niet de algemene waarheid voor elk individu. Het is belangrijk om hier genuanceerd over na te denken. Er hangt ook veel af van specifieke kenmerken van een persoon die de groep wil verlaten. Dat kunnen we hier niet allemaal

bespreken. De context speelt ook een belangrijke rol en die is voor iedereen anders (Donselaar & Wagenaar, 2006).

Er kan geconcludeerd worden dat de besproken factoren goede indicatoren zijn die meespelen om een radicale groep al dan niet te verlaten, maar er spelen ook steeds nog andere factoren een rol.

4. Contraradicalisering en deradicalisering

Het is belangrijk *contraradicalisering* en *deradicalisering* te onderscheiden. Beide begrippen lijken op elkaar, maar doelen op iets anders. Het Institute for Strategic Dialogue (2010) definieert *contraradicalisering* als volgt:

“A package of social, political, legal, educational and economic programmes specifically designed to deter disaffected (and possible already radicalised) individuals from crossing the line and becoming terrorists” (ISD, 2010, p.1).

Contraradicaliseringprogramma's focussen zich op het voorkomen van gewelddadige en niet-gewelddadige radicalisering. De projecten zijn vooral gericht op de gemeenschap, in plaats van op het individu (Horgan, 2009). Bij *contraradicalisering* wil men vooral voorkomen dat individuen en groepen geradicaliseerd raken. Het gaat dus vooral om preventief en proactief werken. Wanneer een persoon of groep geradicaliseerd raakt, probeert men te voorkomen dat ze extremistisch of terroristisch worden. Terwijl men zich bij *deradicalisering* richt op het radicaliseringsproces en probeert om dat proces om te keren (ISD, 2010).

Onder *deradicalisering* verstaat men in deze masterproef:

Programmes that are generally directed against individuals who have become radical with the aim of reintegrating them into society or at least dissuading them from violence. In other words, de-radicalisation is concerned with individuals identified as being radicalised, whereas counter-radicalisation works further upstream to prevent radicalisation by reducing vulnerability and increasing resilience (ISD, 2010, p.1).

Onder de term *deradicalisering* valt het afzweren van het radicale gedachtegoed. Daarmee wordt bedoeld dat men een cognitieve verandering probeert te verkrijgen. Dat is

verandering in waarden, attitudes en opvattingen (Algemene inlichtingen- en veiligheidsdienst, 2010).

Deradicaliseringsprojecten zijn programma's die bedoeld zijn voor individuen die radicaal zijn geworden met als doel hen te re-integreren in de samenleving of op zijn minst hen te doen stoppen met het gebruiken van geweld (ISD, 2012).

Het verschil is van groot belang wanneer men wil inspelen op het radicaliseringproces. De vraag moet dan gesteld worden of men vooraf inspeelt op dat proces, tijdens het proces of na de fase van radicalisering (Vandecasteele, z.j.).

Besluit

Zoals uit bovenstaand hoofdstuk kan worden geconcludeerd is het begrip *radicalisering* veelgebruikt. Binnen dit onderzoek is uiteindelijk gekozen voor de definitie van Schmid (2013).

De definitie is nog verder afgebakend naar religieuze radicalisering. Er moet gezegd worden dat de politieke dimensie van radicalisering niet vergeten mag worden. Voor de definiëring van *religieuze radicalisering* en specifiek *islamitisch radicalisme* werden de richtlijnen van Buijs, Demant, & Hamdy (2006) gebruikt.

Het proces naar radicalisering is geen lineair proces. Wantrouwen en spanning zijn de ideale voedingsbodem voor verdere radicalisering. Binnen de religieuze context worden adolescenten vooral geconfronteerd met de moderne samenleving en vragen ze zich af hoe het geloof daarin past. Dat kan vragen en frustraties oproepen. Daarenboven zijn er bepaalde risicofactoren of oorzaken die een invloed kunnen hebben op het radicaliseringsproces. Die werden gehaald uit het onderzoek van Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton (2014), van Bjørgo (2002) en McCauley en Moskalenko (2008). Contextuele factoren kunnen een rol spelen, zoals politieke of sociale processen waar de persoon zelf weinig invloed op heeft of problemen op lokaal vlak.

Aan de hand van het model van Koomen & Van der Pligt (2009) werd kort een samenvatting gegeven van relevante factoren en processen van radicalisering, zoals sociale context, groepsprocessen ...

Zoals werd beschreven in dit hoofdstuk zijn er redenen waarom een radicale persoon de groep wil verlaten. Bjørgo (2002) maakt een onderscheid tussen push- en pull-factoren. Push-factoren kunnen negatieve sociale sancties zijn zoals criminele vervolging. Pull-factoren doen het ‘normale’ leven aantrekkelijker lijken. Demant, Slootman, Buijs, & Tillie (2008) halen ook enkele redenen aan om de radicale beweging te verlaten.

In dit hoofdstuk werd ook gesproken over redenen om te blijven binnen de extreme groep. Volgens het ISD (2012) kan de angst om alleen achter te blijven en isolatie ervoor zorgen dat ze niet uit de groep durven te stappen. Als ze geen steun ervaren, zullen ze minder geneigd zijn de stap te zetten.

In het laatste deel in dit hoofdstuk werden *contraradicalisering* en *deradicalisering* gedefinieerd. Zo is het ook duidelijk dat die twee termen van elkaar verschillen en dat binnen dit onderzoek die antwoorden op radicalisering apart worden bekeken.

Hoofdstuk II: de- en contraradicaliseringsprojecten in het buitenland

Inleiding

Hieronder wordt een overzicht gegeven van een selectie van verschillende buitenlandse contra- en deradicaliseringsprojecten. De indeling wordt gemaakt per land en er wordt telkens kort ingegaan op de werking, de methode alsook de evaluatie. Sommige projecten werden nog niet geëvalueerd. Die moeten dan ook met een kritische blik worden bekeken.

Bij de bestudering van de verschillende projecten werd de selectie gemaakt aan de hand van de definitie over contraradicalisering en deradicalisering die worden beschreven in hoofdstuk I, *4.1 Contraradicalisering en deradicalisering*.

Dit hoofdstuk maakt het onderscheid tussen programma's die preventief inwerken (contraradicalisering) en trachten te voorkomen dat een persoon radicaliseert of verder radicaliseert en extremistisch of terroristisch wordt. Het zijn dus projecten die ingrijpen in de vroegere fase door de voedingsbodem van radicalisering aan te pakken (Horgan, 2009; ISD, 2010). De programma's die eerder preventief werken, zijn: actieplan Wij Amsterdammers I & II, Actieplan Slotervaart, Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie (project DIAMANT), programma Tarjama in Frankrijk, Ufuq (Culturele jeugd, religie en politievorming in een immigratiesamenleving), Violence Prevention Network, Study Circles (Verenigd Koninkrijk) en Co-operation Ireland.

Het tweede luik van het hoofdstuk draait rond de deradicaliseringprogramma's. De projecten die onder dit deel vallen zijn: het Zweedse, Noorse en Duitse exitprogramma, project in Saoedië-Arabië, Indonesische programma, deradicalisering – gerichte interventie (Denemarken), Back on Track, Journey of the soul (Birmingham), Women's Development Project (Birmingham) en Violence Prevention Network.

1. Nederland

1.1. Actieplan ‘Wij Amsterdammers’ 1 en 2

Volgens het plan ‘Wij Amsterdammers’ 1 en 2 [WA I & II] zijn er twee oorzaken voor radicaliserende moslims. Allereerst staan bepaalde personen open voor radicalisering en rekrutering. Die individuele factoren werden ook besproken in het eerste hoofdstuk, *Deel 2: Processen van radicalisering*. Daarnaast spelen, volgens dit actieplan, de sociale media ook een rol. Via die kanalen is het makkelijker om personen te ronselen. Zo wordt tevens de extremistische islam aan de man te gebracht (Gemeente Amsterdam, 2006).

WA I & II willen een positievere beeldvorming verspreiden van de bevolkingsgroepen die er leven. Dit proberen ze te doen door personen aan te sporen activiteiten te organiseren die deze beeldvorming verbeteren. Voorbeeld van zo’n activiteit is het Ramadan festival (Gemeente Amsterdam, 2006).

Dit sluit aan bij hoofdstuk I, 2.3.1 *Contextuele factoren* van het radicaliseringsproces. Door te proberen de samenleving positiever te maken en ieder individu zich welkom te laten voelen tussen de verschillende bevolkingsgroepen, maakt dit eventueel de kans om zich af te zetten tegen de samenleving kleiner.

Binnen dit programma worden politici en topambtenaren getraind om radicalisering en extremisme te kunnen signaleren. Samenhangend met die training wordt er van bestuurders en professionals verwacht dat zij een voorbeeldfunctie aannemen. Wanneer ze spreken in de media, moeten ze duidelijk maken wat er wel kan en wat er niet kan in Amsterdam. Daarnaast moet hun taalgebruik eenduidig zijn. Als men spreekt over een bepaalde bevolkingsgroep, moet men duidelijk aangeven over wie het gaat. Bijvoorbeeld spreken over Marokkaanse Amsterdammers, Turkse Amsterdammers enzovoort (Gemeente Amsterdam, 2006).

Individen ervaren soms frustraties tegenover het politieke beleid en dat kan meespelen in het radicaliseringsproces, zie hoofdstuk 1: *1.1 radicalisering* (Bjørge, 2002). Door duidelijk aan te geven over welke bevolkingsgroep het gaat, kan dat voor minder stigmatisering zorgen. Nu worden die groepen vaak over dezelfde kam geschoren en wordt er niet altijd een onderscheid gemaakt. Dat kan tot frustraties en ergernissen leiden bij leden van die bevolkingsgroepen.

1.1.1. Aanpak

Het actieplan van dit project bestaat uit drie verschillende hoofdlijnen. Allereerst wil het programma terreur bestrijden. Dat wordt gedaan door de mogelijke oorzaken van radicalisering en de verschillende interventies te verkennen. Er is een intern meldpunt gekomen voor radicalisering. Daar worden de verschillende meldingen verzameld en bepaalde actoren verwittigd met als doel mogelijke interventies uit te voeren. Sinds 2005 beschikt Amsterdam over een ‘quick scan’. Deze quick scan moet per stadsdeel radicalisering in kaart brengen (Gemeente Amsterdam, 2006).

Ten tweede draait het programma ook rond het tegengaan van radicalisering. Om dat te bereiken wordt er nauw samengewerkt met scholen. Ook daar werd gebruikt gemaakt van de ‘quick scan’. Dat hebben ze gedaan om een beeld te krijgen van de mate waarin er sprake is van radicalisering en polarisatie onder de Amsterdamse scholieren. Er werd dan samen gezeten met de schoolbesturen om adequate maatregelen uit te werken (Gemeente Amsterdam, 2006).

Daarnaast werkt men nauw samen met de geestelijke gezondheidszorg om inzicht te krijgen in hoeverre radicalisering jongeren beïnvloedt. Men werkt ook samen met moskeeën omdat moslimjongeren vaak kwetsbaar zijn. Dat zijn maar enkele van de verscheidene acties die worden ondernomen om radicalisering tegen te gaan (Gemeente Amsterdam, 2006).

Als laatste wil men polarisatie voorkomen en positieve krachten mobiliseren. Men wil het ‘wij-zij denken’ aanpakken. Dit ‘wij-zij denken’ werd al eerder besproken bij het model van Koomen en Van der Pligt (2009). Dit project probeert het wij-gevoel in Amsterdam aan te wakkeren met onder meer een buttonactie met de slogan *Extremisme. Dat pikken wij niet..* De Amsterdamse overheid probeert ook in te spelen op burgerzin met de campagne *Wat doe jij voor de stad?* (Gemeente Amsterdam, 2006).

1.1.2. Methodieken

Hieronder wordt een overzicht gegeven van enkele interventies die binnen *Wij Amsterdammers I* [WA I] zijn uitgevoerd of zijn opgestart en verder zijn uitgewerkt in *Wij Amsterdammers II* [WA II]. We hebben een selectie gemaakt van verschillende projecten, aangezien het er te veel zijn om op te noemen en niet alle projecten zijn gericht op religieuze radicalisering.

- *Zomerschool Forum*: hier worden moslimstudenten gestimuleerd om deel te nemen aan een vijfdaagse bijeenkomst. Er wordt dan les gegeven over de islam en moderniteit door docenten uit het binnen- en buitenland (Gemeente Amsterdam, 2006).

Zoals Duyvesteyn & Graaf (2007) al hadden aangegeven in het eerste hoofdstuk (deel 2.2 *Religieuze Context*), worden moslimjongeren vaak geconfronteerd met een moderne samenleving die snel verandert, en waar godsdienst een mindere greep heeft op de burger. Dat kan voor een kloof zorgen tussen hun geloof en de westerse samenleving. Die lessen rond hun geloof en de moderne samenleving kunnen dat helpen voorkomen en zo inspelen op het radicaliseringsproces.

- *BrugOver*: er worden gesprekken gehouden tussen jonge moslims en hun ouders. *BrugOver* probeert een gesprek rond opvoedingsvragen op gang te brengen tussen vaders en zonen. Daarnaast worden de buurt en hun moskee ook betrokken (Gemeente Amsterdam, 2006).

Binnen het radicaliseringsproces speelt de relatie die jongeren hebben met hun familie en hun vader in het bijzonder, een belangrijke rol. Zoals werd aangehaald door Bjørgo (2002), kan een moeilijke relatie met ouders/met de vader aan de basis liggen van toetreding tot radicale groeperingen. Aangezien oudere activisten vaak optreden als een soort van vaderfiguur, kan dit de jongere een goed gevoel geven over de groep (Bjørgo, 2002). *BrugOver* kan deze oorzaak van radicalisering proberen weg te nemen door de band te versterken tussen de jongere en zijn vader.

1.2. Actieplan Slotervaart: het tegengaan van radicalisering

Het Actieplan Slotervaart – gestart in 2007 - is tot stand gekomen om tegemoet te komen aan de problematiek van de stad Slotervaart. Slotervaart is sinds 2010 een stadsdeel van het stadsdeel Amsterdam Nieuw-West. Nieuw-West is een stadsdeel van de gemeente Amsterdam in de Nederlandse provincie Noord-Holland. Er werd in Slotervaart een radicaliseringsdeskundige aangesteld (Gielen, 2008).

Men legt de oorzaak van radicalisering vooral bij het individu. In het deel rond radicaliseringsproces werd aangeduid dat individuele factoren een duw-factor kunnen zijn richting een radicale beweging. Het actieplan legt ook deels het probleem bij het identiteitsvraagstuk (Gielen, 2008).

Dit plan wil radicalisering voorkomen of ervoor zorgen dat het niet verder toeneemt. Tegelijk wil het plan ervoor zorgen dat er meer deskundigheid bestaat over radicalisering. Slotervaart legt de oorzaak van het radicaliseringsproces bij het feit dat veel jongeren worstelen met hun identiteit en hun religie. Religie biedt voor vele jongeren steun bij onzekerheden, bij het zoeken naar acceptatie en bij het ontwikkelen van een positief zelfbeeld. Religie kan dus voor veel jongeren een echt steunpunt zijn. Maar aan de andere kant brengt het ook negatieve gevolgen met zich mee. Sommige religieuze groepen hebben radicale gedachten en radicale interpretaties van hun geloof. Dat kan een gevaar betekenen voor deze jongeren, aangezien ze makkelijk beïnvloedbaar zijn (Stadsdeel Slotervaart, 2007).

1.2.1. Methodieken

Het actieplan experimenteert met nieuwe methodieken. De positieve ervaringen die worden opgedaan, zullen worden gedeeld met andere stadsdelen. Ze beseffen dat het tegengaan van radicalisering of het stoppen van radicalisering een gezamenlijke aanpak vereist tussen verschillende steden (Stadsdeel Slotervaart, 2007). De methodieken die hieronder worden beschreven, zijn er om radicalisering tegen te gaan.

- Men wil (moslim)jongeren en hun omgeving inzichten geven in de gevaren en risico's van radicaliseringsprocessen. Dat gebeurt door de jongeren en hun ouders te informeren en kennis te verschaffen. Daarnaast wordt benadrukt wat het belang is van een democratie. Ze proberen dat te doen door themabijeenkomsten met ouders, jongeren, moskeeën en buurtbewoners te houden. Daarnaast willen ze ook informatie verschaffen via het internet (Stadsdeel Slotervaart, 2007).
- Ten tweede wil men de weerbaarheid van de jongeren en hun ouders vergroten. Dat gebeurt door hen vaardigheden aan te leren die nodig zijn binnen de Nederlandse samenleving. Daarnaast willen ze ook aantonen dat jongeren trots mogen zijn op hun (religieuze) identiteit en dat zonder dat ze daardoor andere religies moeten verachten of aanvallen. Concreet willen die vaardigheidstrainingen het individu leren omgaan met teleurstelling, met andersdenkenden, met kritiek op eigen geloof en willen die trainingen de discussievaardigheden versterken. Hier speelt mediavaardigheidstraining ook een rol. (Stadsdeel Slotervaart, 2007).

- Het project wil bovendien ouders ondersteunen in hun opvoedingstaak. Veel ouders hebben onvoldoende vaardigheden om hun kinderen te steunen en begeleiden tijdens het opvoedingsproces. Veel van de (moslim)jongeren en hun ouders leiden een dubbelleven. Dat moet doorbroken worden door aansluiting te vinden vanuit hun religie met de Nederlandse samenleving. De kans op radicalisering is dan kleiner volgens dit plan. Concreet wordt dat gerealiseerd door cursussen aan te bieden voor ouders over opvoeding van hun kinderen in een Westerse (niet-islamitische) gemeenschap (opvoedingsondersteuningsprogramma's). En wordt er ingespeeld op vragen die de ouders hebben over religie en opvoeding (Stadsdeel Slotervaart, 2007).
- Actieplan Slotervaart wil daarenboven moskeeën en imams helpen met het omgaan met radicaliserende jongeren. Veel van die moskeeën kunnen een invloed hebben op jongeren en vragen dan ook hulp aan de overheid om die jongeren te ondersteunen. Het actieplan probeert dit te doen door imamconferenties te organiseren rond het thema. Bovendien traint men imams om hun preken aan te passen aan belangrijke maatschappelijke thema's. Als laatste willen ze ondersteuning bieden aan imams om gesprekken te houden met jongeren waarbij vermoedens van radicalisering spelen (Stadsdeel Slotervaart, 2007).
- Om het probleem succesvol te kunnen aanpakken volgens dit actieplan, moeten signalen van radicalisering worden herkend (signaleringsysteem). Er bestaat *De gemeentelijke Informatiehuishouding radicalisering*. Dat is een expertisecentrum waar men signalen analyseert en hierover multidisciplinair overlegt. Het centrum merkt dat de steden vooral kennis en advies vragen over islamitische radicalisering, omdat dit nog vrij onbekend is (Stadsdeel Slotervaart, 2007).
- Het tegengaan van radicalisering is volgens het actieplan enkel succesvol als er wordt samengewerkt met verscheidene actoren. Er is een gedeelde verantwoordelijkheid van de overheid, maatschappelijke organisaties (bijvoorbeeld een school) en (moslim)organisaties. Door die samenwerking is er meer betrokkenheid en vergroot de verantwoordelijkheid. Een concrete uitwerking van deze doelstelling: educatieve programma's voor studenten rond geloof, gemeenschap en tolerantie; programma's omtrent de gevaren van radicalisering voor jongeren en hun samenleving; het trainen

van leraren/jeugd- en jongerenwerkers om signalen te herkennen en ermee om te leren gaan en het organiseren van workshops (Stadsdeel Slotervaart, 2007).

- Om in te spelen op het radicaliseringsproces, moeten moslimjongeren het gevoel hebben dat ze deel uitmaken van de samenleving. Wederzijdse acceptatie tussen de verscheidene bevolkingsgroepen kan de kloof tussen niet-moslims en moslims verkleinen. Daarnaast moeten vooroordelen en uitsluiting worden verminderd. Een aantal activiteiten van het actieplan specifiek daarop gericht, zijn het organiseren van bijeenkomsten tussen burgers en hun organisaties in Slotervaart, en het organiseren van debatten voor jongeren over actuele thema's (Stadsdeel Slotervaart, 2007).

Deze doelstellingen en activiteiten proberen in te spelen op verschillende oorzaken van het radicaliseringsproces. Die oorzaken werden in het eerste hoofdstuk *deel 2 processen van radicalisering* aangehaald en worden daarom hier maar kort opgesomd.

Personen die op zoek gaan naar aansluiting bij een groep, willen geaccepteerd worden en personen die op zoek zijn naar zingeving en identiteit zijn gevoeliger voor radicalisering (Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton, 2014). Dat kan aan de basis liggen van toetreding tot radicale groeperingen (Bjørgero, 2002). Als jongeren geen steun ervaren van familie en vrienden, zullen ze minder geneigd zijn om de stap te zetten om uit de radicale groep te treden (ISD, 2012).

1.2.2. Evaluatie

Gielen (2008) heeft een paar van de activiteiten van het actieplan Slotervaart geëvalueerd. Dat wordt hieronder kort even besproken.

Wanneer er gekeken wordt naar de interactie tussen de jongeren en de imam blijkt dat dialoog een beschermende factor is tegen radicalisering. Verschillende jongeren hadden vooraf het idee dat hun geloof de enige waarheid was. Dat denkbeeld werd wat afgezwakt en de jongeren leerden om in dialoog te treden met elkaar (Gielen, 2008).

Een andere maatregel is de aanpassing van de preken van de imam aan maatschappelijke problemen. Dat is iets wat positief wordt onthaald door de jongeren zelf. Wanneer zij naar de moskee komen en die boodschappen horen, vinden ze die veel krachtiger dan wanneer ze dit bijvoorbeeld op de radio horen. De moskee in Slotervaart is ook een van de weinige waar de lezingen in het Nederlands worden vertaald (Gielen, 2008).

Iets wat minder goed werkt, is het betrekken van ouders betrekken bij de lezingen van de imam. Dat komt omdat veel van hun ouders niet kunnen lezen of geen Nederlands praten. De jongens geven aan dat ze er thuis over kunnen praten met hun ouders. Maar bij de meisjes lijkt dat veel moeilijker en ze zouden het ook niet fijn vinden dat hun ouders zouden deelnemen (Gielen, 2008).

Een ander, minder positief punt is dat veel van de voorgenoemde activiteiten minder snel werden uitgevoerd dan gedacht. Dat komt omdat ze vaak afhankelijk waren van lokale instanties en die instanties hadden niet altijd het vertrouwen in dit actieplan of wilden niet meewerken. Het is nodig om voldoende aandacht te besteden aan het winnen van het vertrouwen van die organisaties, alsook hen expertise bij te brengen over radicalisering. Want velen van hen wisten daar bitter weinig over. Dat zijn twee lastige taken, aangezien er niet heel veel mensen zijn die vertrouwd zijn met de problematiek (Gielen, 2008).

Er moet wel gezegd worden dat het actieplan Slotervaart met concrete doelstellingen het fenomeen wilt aanpakken. Het is duidelijk wat ze willen bereiken en hoe ze dat willen doen. Het kan een voorbeeld zijn voor andere steden.

1.3. Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie

Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie [SIPI] is een laagdrempelige organisatie in Nederland. Binnen die organisatie bestaat het project DIAMANT voor jongeren en jongvolwassenen tussen de 13 en 23 jaar. Meer specifiek richten ze zich vooral op personen met een niet-westerse identiteit. Die jongeren proberen een leven op te bouwen in Nederland, maar worstelen met hun identiteit. Dat kan tot gevolg hebben dat ze ongewenst gedrag vertonen zoals spijbelen, vroegtijdig de school verlaten of mogelijk radicaliseren (Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie [SIPI], 2010).

Het doel van die training is om moslimjongeren weerbaarder te maken tegen het risico van radicalisering, polarisering, criminaliteit, schooluitval, psychologische problemen of identiteitsproblemen. Ze trachten die jongeren persoonlijke vaardigheden aan te leren om zich hiertegen te wapenen (European Network of Deradicalisation [END], 2014c).

1.3.1. Methode

DIAMANT is een anti-radicaliseringstraining voor jongeren, die voornamelijk groepstraining en persoonlijke coaching omvat. Hieronder wordt hun methode uitgelegd (END, 2014c):

- De trainers proberen het vertrouwen te winnen van jongeren en jongvolwassenen. Er wordt intensief gezocht naar jongeren die worstelen met de problemen die hierboven werden aangehaald en de trainer probeert een band op te bouwen met de jongere (SIPI, 2010).
- Men werkt eerst aan de problemen die deze jongeren zelf ervaren als problematisch en die ze graag willen aanpakken. Soms wordt de hulp ingeroepen van andere organisaties (SIPI, 2010).
- Er wordt ook in drie modules een groepstraining gegeven. Zo trachten de trainers inzicht te creëren in de identiteit van de jongeren zelf en ontwikkelen ze sociale en andere sleutelvaardigheden. Tegelijk leren ze in groep omgaan met conflicten en leren ze keuzes maken. Zo hoopt men dat die jongeren en jongvolwassenen meer vertrouwen krijgen in zichzelf en ook in de maatschappij (SIPI, 2010).
- Daarnaast wordt er ook aan individuele coaching gedaan. Wanneer de persoon met een probleem zit en dat niet in de groep wil delen, kan dat worden besproken met hun trainer. Men legt hier vooral het accent op het versterken van het zelfoplossend vermogen en men leert jongeren na te denken over zichzelf (SIPI, 2010).
- Bij het programma worden ook de ouders betrokken. De trainers gaan ouders thuis bezoeken en uitnodigen voor ouderworkshops. Ze hopen een bepaald inzicht in de problematiek mee te geven aan de ouders en ze de mogelijkheid te geven hun kinderen te steunen (SIPI, 2010).
- De trainers zoeken ook contact met lokale organisaties, sleutelfiguren en rolmodellen in de buurt. Ze trachten zo een informeel netwerk uit te bouwen voor de jongeren en jongvolwassenen (SIPI, 2010).
- Tijdens de deelname aan het project worden de personen gestimuleerd op zoek te gaan naar een stageplek, opleiding of werk. Ze leren wat hun vaardigheden zijn en waar ze goed in zijn. De trainers hopen zo bepaalde succeservaringen op te bouwen (SIPI, 2010).
- Wanneer de training op zijn einde loopt, wordt het intensief contact met de trainer langzaam afgebouwd. Maar ze blijven wel steeds bereikbaar wanneer jongeren hulp nodig hebben (SIPI, 2010).

1.3.2. Evaluatie

Er werd een effectstudie uitgevoerd door onderzoekers van de vakgroep Sociale Psychologie van de Universiteit van Amsterdam. Het onderzoek bestond uit een begin-, tussen-, eind- en nameting. Het onderzoek heeft aangetoond dat DIAMANT het zelfvertrouwen van die jongeren en jongvolwassenen vergroot en dat ze zich minder alleen voelen. Jongeren kampen ook duidelijk met minder negatieve gevoelens. Hun vertrouwen in zichzelf en in de maatschappij groeit, waardoor de jongeren weerbaarder worden. Ze zijn minder vatbaar voor schooluitval, werkloosheid, psychische problemen, ze komen minder in contact met de politie en er is ook minder sprake van polarisatie (SIPI, 2010).

1.3.3. Terugkoppeling naar de theorie

Dit project speelt een belangrijke rol in de voorfase van het radicaliseringproces, zie ook hoofdstuk I: *2.1 Beginfase*. In die voorfase wordt de voedingsbodem gelegd voor eventueel verdere radicalisering. Individuen ervaren in die fase gevoelens van frustratie en onvrede over hun leven, de maatschappij en het politieke beleid. De meeste radicaliserende jongeren zijn in hun leven op zoek naar sociale aansluiting, religie en identiteit (Bjørøgo, 2002 ; Koomen & Van der Pligt, 2009).

Doordat de trainers gericht jongeren en jongvolwassenen opzoeken die worstelen met hun duale identiteit, kan dat een invloed hebben op de voedingsbodem van radicalisering. Door die jongeren sociale aansluiting te bieden door het uitwerken van een netwerk, het helpen zoeken naar een job en de ouders actief te betrekken, kan dat een positieve invloed hebben op hun negatieve gevoelens ten opzichte van zichzelf en de samenleving. Daarom is het vermelden van dit project een meerwaarde, aangezien men door in te werken op de voorfase het proces van radicalisering tijdig kan doen stoppen.

2. Frankrijk

Tarjama is een niet gouvernementele organisatie [ngo] in Frankrijk, meer bepaald in Sevran. De ngo werkt meestal samen met Arabisch sprekende moskeegemeenschappen. Het project werkt samen met deze traditionele moskeeën die zich vestigen in een tweetalige sociale omgeving. Ze proberen de personen die naar deze moskee komen te bereiken door audio vertaalde vrijdagpreken aan te bieden. Dat doen ze door nieuwe instrumenten van sociale media en internet te gebruiken. Ze doen ook aan buurtwerk om jongeren te helpen die steeds meer loskomen van die moskeeën. De trainers van Tarjama

groeiden op binnen die gemeenschap en dienen daardoor als een soort van rolmodel voor jongeren met risico op uitsluiting en radicalisering (END, 2014b).

2.1. Professionals

De trainers binnen het Tarjama-project willen bijdragen tot een betere gemeenschap. Ze willen vooral kinderen en jongeren begeleiden die het moeilijk hebben om zich sociaal te integreren. Dat proberen ze te doen door hun islamitische identiteit te verzoenen met de westerse democratie. De professionals proberen ook de risico's van radicalisering en geweld in de Franse voorsteden te expliciteren. De meeste trainers zijn tweetalig en hebben vaak zelf een immigratieachtergrond. Sommige zijn ook gemotiveerd door hun eigen ervaringen in hun kindertijd en adolescentie (END, 2014b).

2.2. Doelgroep

Onder de doelgroep vallen vooral personen die in principe elke vrijdag naar de moskee gaan en de jongeren die niet meer naar de traditionele Arabisch sprekende moskee gaan, maar naar diegene die in het Frans hun boodschap van radicalisering verkondigen (END, 2014b).

De meest risicovolle doelgroep, volgens Tarjama, zijn de personen (vooral mannen) die zich bedrogen voelen door de Franse maatschappij. Ze zijn gefrustreerd over het gebrek aan werkgelegenheid, integratie en de buitenlandse politiek. Het gevaar bestaat dat ze gedesoriënteerd raken op religieus en politiek vlak en dat ze hierdoor kwetsbaar zijn voor radicalisering, extremisme, drugshandel, geweld, rellen, of dat ze naar Syrië trekken om daar te strijden Daarnaast kunnen volgens Tarjama gevoelens van vernedering en vreemdelingenhaat (stigma) en het falen van integratie leiden tot meer risico op radicalisering (END, 2014b).

2.3. Methode

Het doel van dit project is om meer religieuze kennis te creëren en een gematigd en tolerante religieuze gedachtegang te verkrijgen. Ze proberen kwesties aan te halen van het moderne leven in combinatie met het islamitisch geloof (END, 2014b).

Tarjama biedt vertalingen en presentaties van het vrijdaggebed uit de moskee aan, aangezien de imam meestal enkel Arabisch spreekt. Men probeert tegemoet te komen aan religieuze educatie en het uitleggen van verscheidene strekkingen van de islam. Het grote werk situeert zich in het werken binnen de gemeenschap van Sevran. Men tracht de

agressie en het radicalisme onder de jongeren om te zetten in jeugdig activisme en het maatschappelijk engagement aan te wakkeren in de buitenwijken (END, 2014b).

2.4. Terugkoppeling naar de theorie

Over dit project is er weinig te vinden op het internet. Het project werd ook nog niet geëvalueerd. Toch is het vermelden van dit project de moeite waard, aangezien het inspeelt op het religieuze aspect van radicaliserende jongeren.

Zoals in het eerste hoofdstuk werd aangehaald in 2.2. *Religieuze context*, worden moslimjongeren vandaag geconfronteerd met een snel veranderende samenleving. In de moderne samenleving heeft godsdienst een veel minder grote greep op de burger. Dat zorgt voor spanning bij moslimjongeren, aangezien ze vragen hebben over hun geloof en religie maar tegelijk in een samenleving wonen waar religie geen centrale plaats inneemt (Duyvesteyn & Graaf, 2007).

De methode van het Tarjama project probeert tegemoet te komen aan religieuze educatie en het uitleggen van verscheidene strekkingen van de islam (END, 2014b). Hier kunnen die jongeren dan eventueel terecht met vragen over hun geloof en religie.

3. Noorwegen

In Noorwegen werkt men met exitprogramma's. Die projecten werken met jongeren die al geradicaliseerd zijn, en proberen dat proces om te keren. Exitprogramma's zijn erop gericht het individu te veranderen (deradicalisatie) alsook in te spelen op het gedrag (zich terugtrekken). Ze werken met individuen om te zorgen dat zij extreme groepen, bewegingen,... achter zich kunnen laten. Die programma's zijn belangrijk omdat ze een impact hebben op radicaliserende groepen (Ramalingam & Tuck, z.j.).

Een korte situatieschets van Noorwegen zal een beter beeld geven van het ontstaan van dit exitproject. De laatste jaren kent Noorwegen een sterke opgang van neonazibewegingen, geïnspireerd door Zweedse organisaties. Een andere organisatie, Vigrid, ronselt actief jongeren uit Noorwegen en zet zich af tegen het beleid van de Noorse overheid. Als reactie bracht de Noorse overheid in 1996 een groep van experts samen in de Interdisciplinaire Adviesdienst voor Lokale Actie tegen Racisme en Xenofobie. De adviesdienst bestaat uit verschillende onderzoekers, professionals zoals politieagenten en maatschappelijk werkers. Het wordt enkel in het leven geroepen als er zich een probleem

voordoet. Meestal gaan dan twee adviseurs de lokale instanties helpen (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Daaruit is in 1997 het exitproject gevloeid (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Dit programma wil drie doelstellingen bereiken. Allereerst wil het een steun zijn voor jongeren die een racistische of gewelddadige groep willen verlaten. Dat kan helpen bij de angst om alleen achter te blijven (*zie ook hoofdstuk 1, deel 2 processen van radicalisering*).

Ten tweede wil het een steun zijn voor de ouders van die jongeren en hen helpen bij het opzetten van lokale netwerken. Als laatste wil dit exitproject kennis aanreiken voor professionals die werken met kinderen en jongeren uit racistische of gewelddadige groepen (Donselaar & Wagenaar, 2006).

Dit programma is gegroeid vanuit bestaande netwerken en opgericht door ouders en bestaande netwerken rond expertise (onderwijs, politie en jeugdwerk). De ouders hebben een belangrijke rol gespeeld bij het ontstaan ervan. Daardoor is het gegroeid van kleine oudernetwerken naar een samenwerking tussen jongeren, ouders en experts ter zake (Donselaar & Wagenaar, 2006).

In hoofdstuk 1 *deel 3.2 Redenen om te blijven* is volgens het ISD steun van anderen cruciaal. Personen die geen steun ervaren van anderen, zullen minder geneigd zijn om de stap uit de radicale beweging te zetten (ISD, 2012). Dit programma is gegroeid vanuit bestaande netwerken, zoals oudernetwerken, en kan daarom de radicale persoon helpen om uit de groep te stappen door zich geliefd en gesteund te voelen.

4. Zweden

In Zweden wordt er ook gewerkt met een exitprogramma. De inleidende uitleg bij *deel 3.Noorwegen* over een exitprogramma geldt ook voor de werking van Zweden.

In Zweden is de problematiek van het extreemrechtse milieu (ongeveer 3 000 personen) veel groter dan in Noorwegen. Het is ook moeilijker om door te dringen tot die bewegingen, aangezien ze heel gesloten zijn en veel van de betrokken personen langer dan tien jaar lid zijn van de groep. Daardoor wordt het bestrijden ervan lastig, want wanneer hun leider wordt opgepakt zijn er voldoende kandidaten om dit leiderschap over te nemen (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

In Zweden werd er in 1998 een exitprogramma opgestart. Dat had dezelfde doelstellingen als het Noorse project. Er werd alleen nog een aspect aan toegevoegd. Het project wil ook intensieve contacten onderhouden met individuele (exit)jongeren. Die contacten worden verzorgd door personen die vroeger zelf lid waren van een extremistische groep. Ze hopen op die manier de jongeren te motiveren de radicale groep te verlaten en persoonlijke ervaringen te delen (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

4.1. Aanpak

De duur van het exitprogramma situeert zich tussen de zes en twaalf maanden. Men werkt tijdens die gesprekken vooral in op de eigen wil van het individu om uit de radicale groep te stappen en de wil om een normaal leven op te bouwen. Het is niet de bedoeling de persoon op ideologisch vlak volledig te doen veranderen. Er wordt vooral gekeken wat de nadelen zijn van het verblijf binnen die radicale beweging en gekeken naar de voordelen die verbonden zijn aan het uittreden (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

4.2. Stappenplan

Dit Zweedse project heeft zelf een vijfstappenplan opgesteld die personen volgens hen doorlopen wanneer ze een extremistische groep willen verlaten (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008) :

1. Fase van motivatie: de persoon twijfelt en neemt contact op met het exit-team. Er wordt informatie uitgewisseld en het team biedt een contactpersoon aan die zelf in het milieu heeft gezeten.
2. Fase van uittreding: hier wordt de beslissing genomen om uit de groep te treden. Het exit-team ondersteunt de persoon, alsook zijn contactpersoon.
3. Fase van vestiging: de persoon is definitief uit de groep gestapt en kan niet meer terugkeren. Het individu heeft opnieuw een woonplaats en middelen. Maar ze zijn vaak sociaal geïsoleerd. Hun contactpersoon helpt hen nieuwe contacten te leggen.
4. Fase van reflectie: dit is de fase waarin zij hun extremistische en racistische ideeën loslaten. Vaak worden zij verwezen naar een therapeut.
5. Fase van stabilisatie: het individu geniet weer een 'normaal' leven met werk, studie en soms een eigen gezin. Er is steeds wel de angst dat het verleden nog zal meespelen. Het exitprogramma stopt hier, maar hun contactpersoon blijft wel bereikbaar (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Dit programma staat en valt met de vrijwillige deelname van een persoon. Het is pas als een persoon twijfelt en contact opneemt, dat dit proces in gang wordt gezet (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Het speelt in op de verschillende aspecten die werden besproken in het eerste hoofdstuk onder *3.2 redenen om te blijven*.

4.3. Evaluatie

In de tijdsspanne van 1998 tot 2001 namen er ongeveer 133 personen deel aan het exitproject. Ze waren tussen de 18 en 25 jaar en waren ongeveer twee tot vijf jaar lid van een radicale groep. De Zweedse Raad voor Criminaliteitspreventie heeft een evaluatie uitgevoerd en kwam tot de conclusie dat er uiteindelijk 125 van de 133 personen uit hun radicale beweging zijn gestapt. Deze cijfers zijn wel niet sluitend. Het project wordt positief onthaald, maar de keerzijde is dat er heel veel in personeel en organisatie moet worden geïnvesteerd (Englund, 2002).

5. Duitsland

5.1. Exitprogramma

In Duitsland wordt er ook gewerkt met een exitprogramma. Wat we daarnet over Noorwegen schreven, geldt hier ook. De strijd tegen extreemrechtse jongeren is er een van lange adem in Duitsland. In Duitsland bestaan er dan ook verscheidene deradicaliseringsprogramma's om extreemrechts te bestrijden en te voorkomen. Momenteel bestaan er zo'n vijftien à twintig projecten die gericht zijn op het deradicaliseren van extreemrechtse personen (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

5.1.1. Methode

Vanaf 2000 gingen de exitprogramma's van start. Die zijn ontstaan door twee verschillende organisaties: Exit Deutschland wordt door een ngo georganiseerd en Aussteigerprogramme gaat uit van de overheid. Het eerste werd gebaseerd op ervaringen uit Noorwegen en Zweden, maar dan vooral op die van Zweden. Ze gingen ook werken met ex-leden uit extremistische groepen en ze volgden het Zweedse vijfstappenmodel. Het tweede programma valt eerder onder het werk van politie- en inlichtingendiensten en ministers. Hier richten de Duitse overheden zich vooral op de 'radicale elite'. Dat zijn de leiders binnen een organisatie (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

5.1.2. Algemeen besluit exitprogramma's

Aangezien exitprogramma's vooral gericht zijn op extreemrechtse groeperingen en minder op religieus geïnspireerde radicalisering, past dit minder binnen de context van dit onderzoek. De reden waarom die projecten er toch bijstaan, is omdat de werking ervan ook kan omgevormd worden naar een andere doelgroep. Binnen verschillende landen wordt er gebruik gemaakt van die projecten en ze lijken toch succesvol. Waarom zou dit dan ook niet kunnen worden gebruikt bij religieuze radicalisering?

5.2. Violence Prevention Network

Het Britse Violence Prevention Network [VPN] werkt zowel preventief als deradicaliserend in op jongeren en individuen. Het gaat vooral over personen die gevoelig zijn voor gewelddadig rechts-extremisme of religieus fundamentalisme. Hun werkgebied situeert zich binnen de bijzondere jeugdzorg, in jeugd- en volwassengevangenis. Daarnaast volgen ze het individu ook verder op wanneer hij of zij wordt vrijgelaten (END, 2014c).

Hun aanpak is vooral een deradicaliserende aanpak, namelijk een antigeweld training in combinatie met burgerschapsvorming en pedagogische trainingen in modules. Het hele pakket duurt ongeveer 5 maanden en loopt terwijl ze gevangen zitten. Na hun vrijlating worden de cliënten nog verder gecoacht (END, 2014c).

Het team dat instaat voor de begeleiding bestaat uit professionals die al jaren ervaring hebben opgedaan met gewelddadige jongeren. Alvorens die trainingen te mogen geven, moeten ze een methodologische opleiding van 12 maanden volgen. Vanaf dan krijgen ze de benaming AKT®-Trainer [Anti-Violence-and-Key-Competency-Trainer] (END, 2014c).

5.2.1. Evaluatie

Het VPN is de afgelopen vier jaar geëvalueerd en toont zeer positieve effecten. Er is sprake van een lage recidivegraad en het helpt om nieuwe misdaden (en slachtoffers) te vermijden. Dat brengt ook het kostenplaatje voor de overheid naar beneden, aangezien opsluitingen veel geld kosten (END, 2014c).

5.2.2. Terugkoppeling naar de theorie

Het project kan eventueel een voorbeeldprogramma zijn voor ons land. Het werken met personen binnen een jeugd- of volwassen gevangenis, kan ervoor zorgen dat ze na hun vrijlating niet opnieuw in hetzelfde milieu terechtkomen.

5.3. Culturele jeugd, religie en politievorming in een immigratiesamenleving

Ufuq is een ngo uit Duitsland die vooral werkt met jongeren met een islamitische of allochtone achtergrond. Ze opent discussies rond identiteit, verbondenheid en religie. Ufuq is ook gericht op docenten, administratief medewerkers, politieagenten en islamitische organisaties (END, 2014a).

De visie die Ufuq volgt is dat moslims als Duitse burgers worden gezien met hun eigen belangen en meehelpen de Duitse samenleving vorm te geven. Zij vinden dat er ruimte moet zijn voor religieuze en culturele identiteit (Ufuq, z.j.).

5.3.1. Doelstellingen

In eerste instantie gaat men empowerment-gericht werken met jongeren van allochtone en islamitische achtergrond. Daarnaast wil men ook discussies stimuleren over religieuze waarden en normen, identiteit en verbondenheid. Ten derde speelt hier ook de duale identiteit een rol en wil het project de jongeren duidelijk maken dat men én moslim en Duitser kan zijn. Ten vierde is het informeren over bedreigingen van radicalisering bij kwetsbare jongeren ook een doelstelling om hun bewustzijn te vergroten. Als laatste haalt Ufuq ook contraverhalen aan van radicale ideologieën (END, 2014a).

5.3.2. Methode

Dit programma maakt gebruik van educatieve kortfilms die gaan over zaken zoals religieuze normen, identiteit en de invloed van de media op de publieke opinie. Deze kortfilms en andere leermiddelen worden gebruikt tijdens workshops die georganiseerd worden voor jongeren. In die workshops worden jongeren aangespoord om kritisch na te denken en hun ervaringen te bespreken over discriminatie, religieuze waarden, identiteit en verbondenheid. Daarnaast worden er verhalen meegegeven over successen in het leven, en ze delen ervaringen over discriminatie en marginalisering (Ufuq, z.j.).

5.3.3. Doelgroep

Zoals al werd aangehaald werkt Ufuq met jongeren, docenten, administratief medewerkers, politieagenten en islamitische organisaties (END, 2014a).

Op de eerste plaats richt het project zich op jongeren en wil het hen leren omgaan met uitdagingen en moeilijke situaties in hun persoonlijk leven. Daarnaast werken ze ook met scholen of sociale instellingen waar ze ervaren dat er sprake is van radicaliserende jongeren die proberen hun geloof in het Salafisme of een andere ideologie te verspreiden. In deze situatie trachten de trainers te werken met de direct betrokken jongeren en diegene in hun omgeving te wapenen tegen zo'n radicaliserende berichten (END, 2014a).

De belangrijkste thema's die worden aangehaald bij een training zijn (END, 2014a):

- racisme en stereotyperingen;
- sociale druk bij jongeren over kledij, manier van leven...;
- geen respect voor vrouwen;
- homofobe opmerkingen of antisemitische opmerkingen;
- denigrerend zijn naar personen die geen islamitische normen en praktijken accepteren.

6. Saoedi-Arabië

Het project uit Saoedi-Arabië wordt uitgelegd aan de hand van het rapport van Demant, Slootman, Buijs, & Tillie (2008), een artikel van Boucek (2007) en een artikel van Amnesty International geschreven door Zuidgeest (2007).

Sinds de aanslagen van 11 september 2001 is Saoedi-Arabië begonnen met een internationale campagne om het eenzijdige 'terreurimago' te veranderen. Aansluitend bij die campagne heeft dit land rehabilitatieprogramma's voor terroristen. Ongeveer 150 islamitische geestelijken, geleerden, psychologen en psychiaters (= religieus comité) werken samen met cipiers en officieren binnen een gevangenis (Zuidgeest, 2007).

Het programma is gericht op gevangenen die aanhangers zijn van de extremistische takfir-ideologie. Ze proberen door intensieve gesprekken die personen een andere visie te geven op de islam. Moslimgeestelijken proberen de gevangenen duidelijk te maken dat religie hun gewelddadige acties niet kan goedpraten, aangezien die acties gebaseerd zijn op een bepaalde interpretatie van hun geloof. Dit programma is verplicht voor gedetineerden en zij krijgen er vervroegde vrijlating voor in ruil. Al is het nog altijd onduidelijk of vervroegde vrijlating ook effectief wordt gegeven (Boucek, 2007).

6.1. Samenstelling

Binnen dit programma zijn er vier comités werkzaam die werken met de gedetineerde. Het eerste comité: het religieus comité, praat over de reden van het plegen van de aanslag en over hoe dit islamitisch te rechtvaardigen valt volgens de gevangene (Zuijdgheest, 2007; Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Het tweede comité, het psychologische en sociale comité, bestaat uit dertig psychologen, sociale wetenschappers en onderzoekers. Een psycholoog praat vooral over de trauma's van de gevangene en over de gevangenschap. Terwijl de sociale wetenschappers zich vooral bezighouden met het netwerk van de gedetineerden buiten de gevangenis muren. Ze bekijken in hoeverre het individu steun zal krijgen van buitenaf (Zuijdgheest, 2007 ; Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Het veiligheidscomité is het derde comité. Dat neemt de beslissing over de uiteindelijke vrijlating en begeleidt de gedetineerde buiten de gevangenis bij het vinden van een baan en om zijn leven weer op de rails krijgen (Zuijdgheest, 2007).

Het laatste en vierde comité is het mediacomité. Dat zorgt voor de verscheidene middelen die er nodig zijn om opleidingen te verzorgen en helpt bij het verspreiden van informatie (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

6.2. Methode

Er worden vooral individuele gesprekken gevoerd met de gedetineerden. In eerste instantie wordt er vooral geluisterd naar hun verhaal. Naarmate de tijd vordert wordt er meer en meer in discussie getreden om zo de gevangene aan te tonen dat zijn gedachten andere interpretaties zijn van de islam. Ze willen de persoon weer de waarde van zijn geloof aanleren (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Een anders aspect is een lesprogramma van zes weken dat plaatsvindt binnen een groep. Er worden onderwerpen als takfir, jihad en terrorisme behandeld. Daarnaast probeert men ook het zelfvertrouwen te verhogen door psychologische cursussen. Om dat lesprogramma af te sluiten, moeten de deelnemers een examen afleggen. Wanneer ze niet slagen, moeten ze het programma opnieuw volgen (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

6.3. Evaluatie

Naar schatting hebben er sinds 2004 ongeveer 2 000 gedetineerden deelgenomen, waarvan 700 opnieuw zijn vrijgelaten. 1 400 gevangenen weigerden om deel te nemen. Van de 700

die zijn vrijgelaten, zijn er slechts 9 mensen opnieuw gearresteerd voor overtredingen rond veiligheid. Er wordt gezegd dat het programma ongeveer tachtig procent kans op slagen heeft (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Boucek (2007) heeft daar toch zijn twijfels bij, aangezien het moeilijk in te schatten is in hoeverre het succesvol is of niet (Boucek, 2007).

Boucek (2007) heeft een goed gevoel bij dit programma. De meeste van de gedetineerden zijn geradicaliseerd in hun jeugd door internet, boeken,... en hebben eigenlijk nooit op een juiste manier religieus onderwijs gehad. Dit project richt zich dan ook specifiek op die problematiek (Boucek, 2007).

De medewerkers benadrukken tijdens hun gesprekken dat zij niet werken in dienst van de staat of inlichtingendiensten. Dat is een belangrijk aspect, aangezien veel van die individuen hier argwanend tegenover staan. Er wordt geen gebruik gemaakt van marteling, wat het vertrouwen ook weer vergroot, omdat de gedetineerden zich daaraan verwachten als ze naar de gevangenis gaan. Ze zijn dat immers gewoon binnen hun radicale organisatie waar hen wordt meegegeven dat ze zullen gemarteld worden door 'ongelovigen' (Zuijdsgeest, 2007).

Een ander positief aspect volgens Boucek (2007) is de werking met de verschillende comités. Door het psychologische en sociale comité worden de familie van de gedetineerden ook betrokken in het programma. Ze proberen in te spelen op hun noden, zoals een vergoeding betalen aan de familie als de gedetineerde voor geld zorgde binnen de familie of het aanreiken van onderwijs. Na de vrijlating kan dat worden verder gezet op voorwaarde dat de gevangene niet terugkeert naar zijn vroegere leven. Het project zorgt ook voor financiële steun, een baan,... zodat het individu een nieuw leven kan starten. Tegelijk wordt de familie gewezen op het feit dat zij ook verplicht zijn om het individu te ondersteunen (Boucek, 2007 ; Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

6.4. Negatieve opmerkingen

Sommige gevangenen hebben een dermate hoge straf gekregen, dat de kans op vrijlating vrij klein is. Wanneer ze worden gevraagd deel te nemen aan het programma, gaan zij dat openlijk verwerpen en tegenwerken (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). En dan heb je ook de gedetineerden die wel kunnen vrijkomen maar meewerken aan het programma om vrij te komen. Het is moeilijk te achterhalen in hoeverre zij oprecht zijn 'veranderd' en of ze niet gewoon zullen terugkeren naar hun radicale beweging als ze

worden vrijgelaten. Degene die worden vrijgelaten, kunnen dus nog steeds gevaarlijk zijn, omdat die personen alles zullen zeggen om vrijgelaten te worden (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Die algemene bemerking kan elke keer worden gesteld wanneer men spreekt over deradicaliseringsprogramma's in de gevangenis. Daarnaast luidt de kritiek van Zuidgeest (2007) dat de gedetineerden die zware feiten hebben gepleegd, gewoon moeten worden vervolgd en niet moeten worden vrijgelaten.

7. Indonesië

In Indonesië bestaat er ook een deradicaliseringsproject gericht op opgepakte leden van de Jamaah Islamiyah [JI], de grootste radicale organisatie in Indonesië. Het is geen project dat uitgaat van de gevangenis, maar het wordt uitgevoerd binnen de politieorganisatie. Het project vindt de omgeving van een gevangenis niet geschikt, omdat binnen een gevangenis de gedetineerden als een nummer worden gezien en er te weinig personeel is om zich voldoende bezig te houden met individuele gevallen. Terrorismeverdachten worden daarom ook zo lang mogelijk vastgehouden in een politiecel. Volgens hen kan er enkel sprake zijn van deradicaliseringsprogramma's binnen een gevangenis als de organisatie en structuur ervan verbeterd worden (International Crisis Group, 2007).

De doelstelling van dit programma wordt als volgt beschreven:

The program aims at neutralizing the ideological foundations of militant Islam and is based on two key premises: the first is the belief that radicals will only listen to other radicals; the second is the belief that through kindness [2], the police can change the jihadist assumption that government officials are by definition anti-Islamic [3] (Schulze, 2008, para. 2).

7.1. Methode

Centraal staat in deze aanpak een gedegen kennis van de individuele gevangene. Men kijkt hoe de economische situatie van het aangehouden lid is en hoe dit op vlak van familie, communicatie enzovoort versterkt kan worden. Daarna brengt men radicale gevangenen samen om een discussie op gang te brengen over hun denken en handelen. De politie heeft al twee belangrijke kopstukken van de JI die meewerken aan het programma. Als laatste wordt er ook ingespeeld op het netwerk van het individu. Aangezien vaak personen na

vrijlating weer hun oude gedrag opnieuw opnemen, is het belangrijk dit patroon te doorbreken door hun netwerk te neutraliseren (Schulze, 2008).

Een andere verwezenlijking werd gerealiseerd in juli 2007. Toen werd een bijeenkomst georganiseerd van niet-gevangen jihadi's. De leiding voor die vergadering werd onder andere genomen door een van de meewerkende JI-kopstukken. Tijdens die meeting werd er vooral gekeken naar wat er op lange termijn mogelijk is. Een kanttekening daarbij is dat de meest strikt gelovigen van JI niet waren uitgenodigd (International Crisis Group, 2007).

7.2. Evaluatie

Algemeen kan er worden gesteld dat de aanpak van de gevangenen als een succes wordt beschouwd. Er zijn al ruim twintig leden van de JI en een aantal mensen van andere organisaties die hun medewerking hebben verleend aan de politie bij het programma (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008) .

Volgens het rapport *Asia Report no.14.* van de Internationale Crisis Group (2007) loopt dit initiatief vrij goed. De sterkte van dit programma is dat ze werken met leden van de grootste radicale organisatie in Indonesië. Ze selecteren personen die een hoge functie hadden binnen die beweging en hierdoor de werking van JI zeer goed kennen. Ze proberen met de opgepakte leden te praten en te zien of ze bereid zijn mee te werken aan het project. Hun visie is dat radicaliserende individuen niet luisteren naar externen, maar eerder naar mensen die ook zelf binnen een radicale beweging hebben gezeten (International Crisis Group, 2007).

Een succesfactor is de vriendelijkheid van de politie tijdens de behandeling. Zo willen ze aantonen dat gedetineerden een verkeerd beeld hebben over de politie, namelijk dat ze zogezegd anti-islamitisch zijn. Doordat dit beeld wordt aangepast, wordt er een betere band gecreëerd en is er meer vertrouwen tussen de gedetineerde en de politie. Daardoor gaan sommige personen twifelen aan hun overtuigingen, aangezien ze de politie eerst al vijand zagen (Schulze, 2008).

Daarnaast speelt financiële steun ook een grote rol. Na de vrijlating wordt de economische steun zeer belangrijk en heeft het volgens de auteur van het *Asia Report no.14.* zelfs een grotere impact tot het verlaten van de JI dan religieuze factoren (Schulze, 2008).

7.3. Bedenkingen

Er bestaan veel tegenstrijdige documenten over de evaluatie van het bestaan van gedetineerden die de behandeling ondergingen. En volgens Horgan & Braddock (2010) lijkt het eerder dat er minder gevangenen vrijwillig deelnamen dan wat op basis van de cijfers lijkt. Omdat politici in Indonesië overtuigd zijn van het succes, blijft het onduidelijk wat er door de Indonesische ambtenaren als recidive en wat als afzweren van radicale gedachte wordt bedoeld. Volgens Abuza is er daarnaast nog te weinig transparantie rond de officiële statistieken (Abuza, 2009).

7.4. Terugkoppeling naar de theorie

Zoals hierboven werd aangehaald in het eerste hoofdstuk 3.1. *Redenen tot verlaten van de groep* door Demant et al. (2008) zal het individu beginnen te twijfelen om nog bij de radicale groep te blijven als er meer nadelen dan voordelen aan verbonden zijn. De persoon heeft bijvoorbeeld minder bindingen met de groepsleden en kan daardoor beginnen te twijfelen (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Dat past binnen het project dat er bestaat in Indonesië. Ze proberen de banden met de JI te verbreken door samen te werken met de politie en in ruil daarvoor wordt hun economische situatie mee opgevolgd, zodat ze een beter leven kunnen leiden na de gevangenis. Doordat hun financiële situatie verbetert en ze bijvoorbeeld een job vinden, zal dat zorgen voor meer voordelen dan dat ze bij hun radicale groepering zouden blijven.

8. Denemarken

8.1. Deradicalisering – gerichte interventie

Het Deense ministerie voor Vluchtelingen, Immigratie en Integratie heeft het project ‘Deradicalisering – gerichte interventie’ opgestart. Het maakt deel uit van het actieplan van de regering om te komen tot een gemeenschappelijke en veilige toekomst (Counter Extremism, 2014).

Het doel van dit project is om hulpmiddelen te ontwikkelen die kunnen worden aangepast aan de individuele behoeften van geradicaliseerde jongeren. Bovendien zorgen ze voor langdurige ondersteuning en advies om te breken met extremistische kringen of uit die groeperingen te blijven. De uiteindelijke doelstelling is dat die jongeren een constructief en sociaal alternatief vinden voor extremistische groepen (The Danish Immigration Service, 2011).

Het project kwam tot stand vanuit de bezorgdheid van scholen, sociale instellingen, van de politie en andere actoren over het feit dat er meer jongeren radicale opvattingen uiten of andere groepen gaan uitsluiten. Het ministerie erkende het probleem dat er te weinig instrumenten voorhanden waren om die jongeren te helpen (Counter Extremism, 2014).

8.1.1. Methode

Een deel van het project is gericht op het ontwikkelen van exit-gesprekken gericht op jonge mensen die deel uitmaken van extremistische groepen. Die gesprekken worden georganiseerd door de Deense veiligheid- en inlichtingendienst (The Danish Immigration Service, 2011).

Een tweede deel is een mentorprogramma waarbij mentoren gesprekken aangaan met jongeren die discriminerend gedrag vertonen en extremistische opvattingen hebben. Die mentoren worden geselecteerd en kregen in 2010 een training om zo beter om te gaan met thema's zoals integratie, polarisatie en extremisme (Counter Extremism, 2014).

Daarnaast zijn er medewerkers van de gemeente die worden ingezet om die mentoren te ondersteunen. Het doel is om te voorkomen dat jongeren toetreden tot een radicale groepering. Tegelijk wil men jongeren ondersteunen die een radicale groep willen verlaten. Dat wordt geregeld door het Deense ministerie van Vluchtelingen, Immigratie en Integratie in samenwerking met de gemeenten Kopenhagen, Aarhus, Oost-Jutland politie district en Deense veiligheid- en inlichtingendienst. Alles gebeurt op vrijwillige basis en de jongeren worden gemotiveerd om deel te nemen aan het project (Counter Extremism, 2014).

Ten derde onderzoekt dit project ook hoe gemeenten het best zouden kunnen samenwerken om te voorkomen dat jongeren worden aangetrokken tot radicale groepen. Zo verzamelen ze ook alle ervaringen van dit project om beter evidence-based te werken en ervoor te kunnen zorgen dat die bevindingen internationaal kunnen worden gebruikt (Counter Extremism, 2014).

8.1.2. Doelstellingen

Het project wil instrumenten ontwikkelen die de jongere op lange termijn advies en steun geven om uit de extremistische kringen te stappen of om in de eerste plaats niet toe te treden. Die instrumenten kunnen worden aangepast aan de individuele behoeften van een jongere (Institute for Strategic dialogue, z.j.).

“Key points about the project: (1) By trialling different approaches in Copenhagen and Aarhus, the project will improve understanding of what works; (2) It covers a range of different kinds of radicalisation towards violence” (Institute for Strategic dialogue, z.j., p. 10).

8.2. Back on track

Back on Track [BOT] is een programma dat ontwikkeld is voor gedetineerden in Deense gevangenissen die veroordeeld zijn voor terroristische daden. Ze vormen een bedreiging omdat ze andere gedetineerden zouden kunnen radicaliseren of zouden kunnen rekruteren. Het wordt gefinancierd door het Deense ministerie van Sociale Zaken en Integratie in samenwerking met het ministerie van Gevangenis en Reclassering (END, 2014c).

BOT wordt gezien als een persoonlijk mentorprogramma en volgt de Deense traditie van samenwerking tussen school, politie, gemeenten en sociale diensten. Men traint de mentoren en coacht hen met het werken van gedetineerden die daden hebben gepleegd vanuit terroristische of extremistische beweegredenen (END, 2014c).

BOT definieert *extremisme* ruim. Daaronder vallen volgens hen alle soorten zoals rechts, links, religieuze of gewelddadig extremisme van welke soort ook. Dit project is dus ook bedoeld voor religieus geradicaliseerde gedetineerden. Daarnaast focust dit programma zich ook op gevangenen die kwetsbaar lijken voor radicalisering. Men treedt daar dan preventief op (END, 2014c).

Over de methode kan gezegd worden dat ze hun mentoren trainen om goede dialogische vaardigheden te ontwikkelen en hen wordt aangeleerd om de gedetineerde te helpen met coping strategieën voor het dagelijkse leven. Daarnaast helpt de mentor hen om hun conflicten te leren controleren. De interventie wordt op maat van de cliënt gemaakt en richt zich tot de persoonlijke situatie, op risico's in hun leven en hun sociaal milieu. Mentoren worden aangemoedigd om kennis en ervaringen uit te wisselen door bijvoorbeeld deel te nemen aan studiereizen of conferenties (The Danish Immigration Service, 2011).

9. Verenigd Koninkrijk

Sinds 2007 heeft Birmingham een programma opgestart omdat er sprake zou zijn van terroristische dreiging vanuit de moslimgemeenschappen. Er zijn verscheidene

bijeenkomsten geweest met die moslimgemeenschappen om die radicalisering te verminderen. Men gaat ervan uit dat er binnen het islamitisch geloof voldoende normen en waarden zijn om een goede burger te kunnen zijn en dat dit ook kan helpen om radicalisering tegen te gaan (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Het project werkt allereerst preventief en richt zich op de weerbaarheid van personen. Ten tweede wil het project ook inwerken op radicale personen en die trachten te deradicaliseren. Hieronder vallen verschillende deelprojecten: Study Circles, de Journey of the Soul en het Women's Development Project (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

De eerste twee projecten hebben al gewerkt met mensen die lid waren van een radicale groep. Algemeen kan gesteld worden dat de programma's zich richten op het afleggen van verantwoording van het gedrag door het individu en dat binnen de gemeenschap. Men legt dan vooral de link met islamitische waarden (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

9.1. Study Circles

De Study Circles worden gegeven door opgeleide leraren. Er bestaan er tien in Birmingham: negen voor mannen en een voor vrouwen. Meestal zijn er vijftien tot twintig deelnemers. De lessen worden gegeven door opgeleide leraren (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

9.1.1. Methode

Het programma is gericht op moslimjongeren, al nemen soms ook niet-moslims eraan deel. Dit project wordt gegeven op niet-religieuze plekken en men tracht kennis van de islam door te geven. Er wordt ingespeeld op de identiteit van de jongeren zodat ze op een verantwoorde wijze hun plek in de westerse samenleving vinden. Daarnaast hoopt men dat de jongeren (weer) aansluiting vinden bij een islamitische institutie (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

9.1.2. Terugkoppeling naar de theorie

Zoals beschreven in het eerste hoofdstuk onder 2.3.3 *pull factoren* spelen radicale groepen in op kwetsbare jongeren. Ze bieden vriendschap, veiligheid en een nieuwe identiteit aan. Daar zijn bepaalde jongeren naar op zoek (Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton 2014). De Study Circles spelen daarin een belangrijke rol. De jongeren leren een identiteit te vinden binnen de westerse samenleving. Zo hopen ze dat de

jongeren aansluiting vinden binnen de gemeenschap. Dat kan helpen om het toetreden tot een radicale groep tijdig te stoppen.

9.2. Journey of the Soul

In dit project wordt er nauw samengewerkt met jongeren uit radicale groepen en hun ouders. De jongeren worden op reis gestuurd, nadat er overleg is geweest met de ouders. Dat gebeurde onder meer bij vijftien jongeren die waren veroordeeld tot een gevangenisstraf. Ze hebben de plaatsen Mekka en Medina in Saoedi-Arabië bezocht. Er wordt tijdens de reis gesproken over hun religieuze beleving en ze krijgen ondersteuning bij hun zoektocht naar een identiteit. Het programma lijkt zijn succes te hebben, want de vijftien jongeren zijn na hun trip niet hervallen in hun radicaal gedrag (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

9.2.1. Terugkoppeling naar de theorie

In het eerste hoofdstuk onder *3.1. Redenen tot verlaten van de groep* wordt gezegd dat personen na een tijd het geloof van de ideologie van de groep kunnen verliezen. Ze beginnen te twijfelen of wat ze geloven en doen nog wel het juiste is om te doen, op moreel en politiek vlak. Een volledige verandering in ideologie treedt vaak pas op na het verlaten van de groep (Bjørger, 2002).

Dat past binnen dit project. De jongeren worden uit hun context gehaald en men krijgt begeleiding bij hun religieuze beleving (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Zo kunnen die jongeren de essentie van hun geloof terugvinden en eventueel inzien dat wat de radicale groep hen doet geloven, niet altijd correct is.

Daarnaast kunnen negatieve sociale sancties bij diegene die tot een radicale groep behoren, hen doen nadenken over hun aansluiting. De negatieve sancties kunnen ouderlijke straffen zijn, sociale isolatie, gevangenisstraffen... (Bjørger, 2002 ; Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). De jongeren hebben sowieso al een gevangenisstraf, dus dat kan de persoon doen nadenken over eventueel uittreden uit de radicale groep. Doordat ze dan ook nog eens op reis gaan en zich een tijdje isoleren van de radicale groep, kan hun inzicht vergroten in de negatieve gevolgen van hun radicalisering. Dat kan ervoor zorgen dat ze de radicale beweging verlaten.

9.3. Women's Development Project

Dit project richt zich op vrouwen. In Birmingham is nog weinig bekend over radicaliseringsprocessen bij vrouwen en daardoor is dit project ook niet specifiek gericht op deradicalisering (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Dit programma ziet vrouwen (moeders, zussen en echtgenotes) eerder als belangrijke figuren bij het signaleren van radicalisering en het daar tegenin gaan. Binnen dit project worden die vrouwen opgeleid zodat ze de signalen kunnen herkennen en hun familieleden kunnen helpen te weerstaan aan de invloed van radicalisme en extremisme. Men probeert islamitische vrouwenorganisaties samen te brengen (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Een minpunt aan dit project is het feit dat normaal gezien personen die weten wie er radicaliseert, meldingsplicht hebben. Dat zorgt voor een spanning tussen de politie en het programma, omdat de politie verwacht dat deze vrouwen radicale personen komen aangeven. Sinds kort is er een nieuw onderdeel toegevoegd aan dit programma. Er wordt nu ook een opvoedcursus voor islamitische families gegeven. Vaak heerst er een taboe binnen deze familie op het laten zien aan de buitenwereld dat ze problemen ervaren met hun kinderen. Dat taboe moet doorbroken worden volgens dit project (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

9.4. Evaluatie

Deze programma's zijn recent, er is dus nog weinig bekend over het al dan niet slagen ervan. Het is positief dat er gewerkt wordt met mensen vanuit de overheid, en ook met mensen vanuit de moslimgemeenschap. Een knelpunt blijft het benaderen van meisjes. Er worden nu vooral jongens bereikt (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Journey of the soul blijkt enigszins succesvol te zijn. Er hebben 15 jongeren meegewerkt aan het project die veroordeeld waren tot gevangenisstraffen. Sindsdien zijn ze niet meer hervallen in hun negatieve gedrag (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

10. Ierland

Co-operation Ireland [CoIre] is een ngo die werkzaam is binnen Ierland. Ze wil de vrede op dit eiland proberen te bewaren door een gedeelde en samenhangende samenleving te creëren. Dat doen ze door conflicten aan te pakken en te proberen jongeren ervan te

weerhouden deel te nemen aan misdaad uit haat en extremistische/paramilitaire activiteiten (END, 2014c).

Het Youth Leadership Programme van CoIre in Noord-Ierland richt zich op gemarginaliseerde stedelijke en rurale gemeenschappen. Het programma wordt gegeven door professionele jeugdwerkers, samen met de ondersteuning van peer-mentoren en begeleiders die getraind zijn in het werken rond de ontwikkeling van de gemeenschap en probleemoplossend werken. De begeleiders proberen de deelnemers sociale vaardigheden aan te leren en te zorgen voor positieve openingen naar verdere opleiding en werk. Ze proberen de jongeren ook te motiveren hun steentje bij te dragen aan de lokale gemeenschap (END, 2014c).

10.1. Evaluatie

CoIre wil graag haar programma nog verder uitbreiden door een grondige evaluatie te doen van het project, samen te werken met experts en eventueel een model uit te werken dat binnen verschillende gemeenschappen kan worden toegepast (END, 2014c). Wanneer dit wordt uitgevoerd, kan er eventueel gekeken worden in hoeverre dat ook in België zou kunnen gebruikt worden.

10.2. Terugkoppeling naar de theorie

In het eerste hoofdstuk werd er gesproken over hoe de voedingsbodem in de voorfase kan zorgen voor verdere radicalisering, zie *2.1 Beginfase*. In deze fase ervaren personen gevoelens van frustratie en onvrede over hun leven, de maatschappij en het politieke beleid (Bjørnø, 2002).

Dit programma speelt vooral in op die voorfase en minder op het proces van radicalisering. Hoewel het minder verbonden kan worden aan deradicalisering, is het toch van belang dit project kort te benoemen. Aangezien de methode ook kan toegepast worden wanneer het proces van radicalisering al bezig is. Zoals ook reeds werd aangehaald kunnen contextuele, duw- en pull-factoren een rol spelen bij radicalisering. Daar kan het project ook verder op inspelen door de jongeren tijdig uit het ‘slechte’ milieu weg te halen en opnieuw positief te benaderen.

Besluit

In dit hoofdstuk werd er per land een gestructureerd overzicht gegeven van de verscheidene deradicaliserings- en contraradicaliseringprogramma's die werden opgenomen in de literatuurstudie. Daarnaast werd er soms een terugkoppeling gemaakt naar *hoofdstuk I: theoretische achtergrond*. Bij de verschillende projecten werd telkens de werking uitgelegd en de eventuele geschiedenis en ontstaan van het programma. Tevens werd er stilgestaan bij de evaluaties van de programma's, maar dit is niet overal gelukt aangezien sommige nog niet zijn geëvalueerd.

Hoofdstuk III: methodologie

Inleiding

Het derde hoofdstuk *Methodologie* is van belang voor het empirisch onderzoek. In dit hoofdstuk wordt duidelijk hoe er voor het empirisch onderzoek te werk is gegaan en worden enkele cruciale delen aangehaald zoals ethische aspecten, die in elk onderzoek van belang zijn.

Allereerst worden in deel 1 de onderzoeksstrategieën aangehaald. Daar wordt de onderzoekspopulatie uitgewerkt. De strategieën voor het onderzoek (bureauonderzoek en veldwerk) worden aangegeven.

De theoretische en praktische relevantie uit deel 2 bespreekt welke praktische bijdrage de thesis heeft tot het probleem, namelijk het ontbreken van een deradicaliseringsproject in België. De theoretische relevantie wordt ook zeer kort aangehaald.

Deel 3 gaat over de begripsbepaling. In dit deel worden de belangrijkste kernbegrippen gedefinieerd. Dat gebeurt aan de hand van de onderzoeksvragen. Er wordt ook geprobeerd een stipulatieve definitie op te stellen aan de hand van bestaande definities.

Deel 4: kwaliteitscriteria verduidelijkt de verschillende criteria van empirisch onderzoek, van kwalitatief interview en expertinterview. De algemene criteria, zoals betrouwbaarheid en interne validiteit, worden kort besproken.

Voor dit onderzoek zijn verschillende soorten databronnen gebruikt. Die worden kort aangehaald in deel 5.

Deel 6 gaat over het kwalitatief interview in het algemeen en bespreekt meer in het bijzonder welk type er wordt gebruikt in dit onderzoek. Daarnaast wordt er gesproken over de volgorde van de verschillende soorten vragen, over kenmerken van het elite-interview, over de voorbereiding van het interview en er wordt ook kort gesproken over non-verbaal gedrag.

Hoe dit empirisch onderzoek het coderen en analyseren heeft aangepakt, wordt verduidelijkt in deel 7 coderen en analyseren.

Wanneer er sprake is van een onderzoek, moet er ook aandacht worden besteed aan de ethische aspecten. In het laatste deel van dit hoofdstuk (deel 8) wordt er onder meer gesproken over *informed consent*, betrouwbaarheid en anonimiteit.

1. Onderzoeksstrategieën

Er werd voor het onderzoek *Deradicaliseren: buitenlandse projecten en de bruikbaarheid voor België* één welgedefinieerde groep uit de totale populatie genomen, namelijk religieus geradicaliseerde individuen en nog verder afgebakend naar islamitische radicalisering. De meeste geselecteerde projecten gaan ook over deze populatie.

De literatuurstudie is breed genomen en is niet strikt afgebakend. Het gaat over buitenlandse projecten. Dat betekent dat er minder in de diepte is gewerkt en er minder ruimte was voor detaillering. Het doel was vooral een korte omschrijving te geven van de relevante projecten over de gekozen doelgroep en daarbij hun methode aan te halen en een eventuele evaluatie. Doordat er in de breedte werd gewerkt, kan dat eventueel generaliseerbaar zijn. Dat tracht deze scriptie dan ook te bekomen: die projecten te screenen op hun bruikbaarheid in België.

Om die doelstelling te behalen, werd er een combinatie gebruikt van bureauonderzoek en veldwerk. Allereerst werd er gebruik gemaakt van bestaande literatuur of door anderen bijeengebrachte literatuur. Dat was nodig om de definiëring op punt te krijgen en de bestaande projecten op te lijsten. Het tweede deel van de scriptie was veldwerk, namelijk expertinterviews met sleutelfiguren afnemen rond het thema. Als laatste werd er dan getracht enkele aanbevelingen te doen voor België door het veldwerk te combineren met de literatuurstudie.

De keuze om kwalitatieve interviews te doen bij experts, was voor dit onderzoek vrij snel gemaakt. De benadering van die groep personen leek het vlotst te gaan via deze weg. Het afnemen van focusgroepen bij die personen is minder productief, aangezien het moeilijk is om ze op dezelfde tijd en dezelfde plaats te krijgen. Face-to-face interview geeft hierbij het beste effect. Elke expert heeft zijn of haar vakgebied en heeft een andere visie op de problematiek. Hen persoonlijk benaderen zorgde voor voldoende interactie om tot een goede analyse te komen.

2. Theoretische en praktische relevantie

De scriptie tracht een bijdrage te leveren aan de verandering van een bestaande praktijksituatie, namelijk het ontbreken van een deradicaliseringproject in België. De thesis heeft geprobeerd een aanzet te geven tot het deels oplossen van het handelingsprobleem dat er nu in België heerst, namelijk de toename van radicaliserende individuen en het gebrek aan programma's om die personen te deradicaliseren. Laat het wel duidelijk zijn dat dit maar een aanzet is tot, dus eerder een advies.

Er kan gesteld worden dat dit onderzoek onder praktijkgericht onderzoek valt, aangezien het duidelijk over het veranderen van een probleem gaat (Decorte, 2014). Belangrijk om te vermelden is dat het doel maar een klein deel van de problematiek aanhaalt. De scriptie kan nooit de heersende problematiek rond (de)radicalisering volledig oplossen. Het zal eerder een advies of aanbeveling zijn waarmee andere onderzoekers eventueel verder aan de slag kunnen of waar het beleid enkele accenten uit kan halen.

Daarnaast is er ook sprake van theoretische relevantie. Het onderzoek *Deradicaliseren: buitenlandse projecten en de bruikbaarheid voor België* is theorieontwikkelen, in die mate dat het een bijdrage wil leveren aan de ontwikkeling van een aanpak in België. Door praktijkgericht onderzoek uit te voeren, levert het ook een bijdrage aan de theorievorming over de begrippen *radicalisering*, *contraradicalisering* en *deradicalisering* en toont het hoe radicalisering wordt aangepakt in het buitenland.

3. Begripsbepaling

Een volgende belangrijke stap was het afbakenen van de kernbegrippen. Dat heeft geholpen bij het zoeken naar literatuur en zorgde voor een duidelijke afbakening.

Een van de centrale vragen uit de masterproef luidt als volgt: welke de- en contraradicaliseringsprojecten worden toegepast in het buitenland? De drie kernbegrippen zijn hier de woorden *deradicaliseringsprojecten*, *contraradicaliseringsprojecten* en *het buitenland*. Hier kan een bedenking bij gemaakt worden, aangezien het woord *buitenland* vrij uitgebreid is. Het kan worden opgesplitst in verschillende deelaspecten. Aan de andere kant is de vraagstelling zo ruim genomen, aangezien er verscheidene internationale projecten bestaan, maar is het nog niet duidelijk was in welke landen die het meest georganiseerd werden.

De contra- en deradicaliseringsprojecten die worden opgenomen in het literatuuronderzoek, zijn een objectieve selectie aan de hand van de afbakening die in de thesis wordt gedaan, zoals al werd aangehaald in de inleiding van deze masterproef. Er werd bij elk project nagegaan hoe die inspelen op de problematiek rond religie. Tegelijk werden die projecten geselecteerd waar voldoende informatie en/of eventueel een evaluatie over te vinden waren. Als laatste werd er gekeken of er voldoende informatie te vinden was over hun werking.

Het is van belang om binnen dit onderzoek een afbakening te maken van bepaalde kernbegrippen om zo een niet te omvangrijke studie te hebben. Binnen de literatuur zijn verschillende definities van *radicalisering* voorhanden. Het opstellen van een *stipulatieve definitie* rond radicalisering kan helpen binnen het praktijkgericht onderzoek. Wat zeer belangrijk is, is de bruikbaarheid van de gekozen omschrijving.

In deze masterproef wordt onder radicalisering verstaan “een proces bij een individu of groep waarbij men zelf zaken probeert te veranderen in de samenleving of eventueel andere daartoe aan te zetten. Men kan ook zo ver gaan dat men geweld gebruikt. Er is sprake van een proces omdat radicalisering in gang kan gezet worden door verscheidene factoren. Het heeft ook verschillende dimensies, maar in deze masterproef wordt het accent gelegd op religieus geïnspireerde radicalisering en specifiek op islamitische radicalisering.”

4. Kwaliteitscriteria

4.1. Interne validiteit

De geloofwaardigheid kan verhoogd worden door zelfreflectie van de onderzoeker (zie hieronder) en door *audit trails*. Onder *audit trails* wordt verstaan dat de onderzoeker aangeeft welke beslissingen er werden genomen en welke stappen er werden gezet. Het is een gedetailleerde beschrijving van het onderzoek (Mortelmans, 2007). Dat werd behaald door het opstellen van een planning en timing (*zie bijlage 1: timing en planning, p. I*), zodat duidelijk werd wanneer wat moest gebeuren.

4.2. Externe validiteit

Externe validiteit, ofwel generaliseerbaarheid, wil zeggen dat de resultaten van het onderzoek kunnen worden doorgetrokken naar de populatie waarover je uitspraken wilt doen (Mortelmans, 2007).

In deze scriptie wordt getracht een advies te geven voor het beleid van België omtrent projecten die werken met religieus geradicaliseerde individuen. Er is dus sprake van externe validiteit als het onderzoek inderdaad bruikbaar is voor het eventueel ontwikkelen van projecten in België, dat door het advies van experts en het bestuderen van de belangrijkste buitenlandse projecten. Maar dit is moeilijk vast te stellen, aangezien het gaat over een advies van zes experts en het ook niet zomaar kan worden veralgemeend. Hiervoor is de steekproef te klein.

4.3. Zelfreflectie onderzoeker

Het is belangrijk te beseffen dat je als onderzoeker nooit neutraal handelt, maar steeds vanuit een standpunt of visie. Dat is een gevaar voor de betrouwbaarheid van het onderzoek, omdat elke onderzoeker anders is (Mortelmans, 2007). Tijdens het empirisch onderzoek en bij de verwerking van de resultaten werd dit in het achterhoofd gehouden.

4.4. Betrouwbaarheid

Betrouwbaarheid van een onderzoek draait rond de consistentie en stabiliteit van de uitkomsten van het onderzoek. Verkrijgt men dezelfde resultaten als het onderzoek nog eens wordt uitgevoerd? Zal een andere onderzoeker met hetzelfde onderzoek ook dezelfde resultaten bekomen? En worden dezelfde dingen gemeten als het met andere methoden wordt uitgevoerd? En is de uitspraak geen toevalstreffer (De Goede, Hart, Jansen, Teunissen, & Van Dijk, 1996)?

Deze thesis was een kwalitatief onderzoek met interviews. Een interview is enkel betrouwbaar als de persoon ongeveer dezelfde antwoorden geeft op vragen die telkens hetzelfde bevragen of over hetzelfde thema gaan. Daarnaast zou bij herhaling van het interview de persoon gelijkaardige antwoorden moeten geven. Of wanneer het antwoord dan toch afwijkt, is het belangrijk dat de persoon kan aantonen waarom zijn of haar idee veranderd is. Als dat niet het geval is, kan het interview als onbetrouwbaar worden gezien (De Goede, Hart, Jansen, Teunissen, & Van Dijk, 1996).

Voor dit empirisch onderzoek zijn er zes interviews afgenomen. Er werd op voorhand een lijst opgesteld van twaalf respondenten waarvan er uiteindelijk zes hebben toegezegd. Rond betrouwbaarheid is het lastig om te bepalen of zes interviews voldoende zijn of niet.

Het is lastig dit toe te passen op een expertinterview, omdat er geen mogelijkheid en onvoldoende tijd was om een expert een tweede keer te interviewen. Er was te weinig tijd omdat veel experts het interview ruim op voorhand moesten kunnen inplannen. Het kleine aantal respondenten wordt opgevangen door een uitgebreide literatuurstudie. De afgenomen interviews worden daarna getoetst aan de theorie. Aangezien er niet heel veel experts op dit gebied te vinden zijn, zal saturatie bereiken niet evident zijn, al werden er in de interviews over bepaalde onderwerpen vaak hetzelfde aangehaald. De literatuurstudie dient dan ook als aanvulling. Er worden linken gelegd tussen de expertinterviews en de theorie.

5. Kwalitatieve databronnen

Er moet een keuze gemaakt worden tussen verschillende databronnen. Die keuze is afhankelijk van de vragen die beantwoord moeten worden, het soort onderzoek en wat de onderzoeker wil bereiken (Decorte & Zaitch, 2010).

Ten eerste zijn documenten een bron van informatie. Documenten zijn een ruim begrip voor onder andere onderzoeken, krantenartikels en rapporten. Er zijn er die publiek toegankelijk zijn, bijvoorbeeld op het internet, maar andere bronnen zijn minder openbaar en moeilijker te achterhalen. Een valkuil bij documenten is dat de onderzoeker de bronnen nooit volledig kan vertrouwen. Elke tekst wordt geschreven door een bepaalde bril. Het is aan de onderzoeker om een onderscheid te maken tussen die documenten die nuttig zijn voor de studie en deze die dat niet zijn. Onder *nuttig* wordt verstaan dat het een bepaalde kennis moet opleveren die kan verwerkt worden. Een bron kan daarnaast de onderzoeker ook voorbereiden op bepaalde zaken, zoals het afnemen van een interview. Daarnaast zorgt het vinden van documenten vaak voor nieuwe vragen en nieuwe bedenkingen (Decorte & Zaitch, 2010).

Voor dit onderzoek werden er verscheidene documenten gebruikt. De literatuurstudie is vooral gebaseerd op rapporten, boeken, tijdschriften en onderzoeken over het thema. Door de steeds terugkerende namen van bepaalde belangrijke personen, kan er vanuit gegaan worden dat de meeste bronnen wetenschappelijk en betrouwbaar zijn.

Ten tweede zijn personen die over informatie over het thema beschikken, een bruikbare databron. De thesis heeft door middel van expertinterviews een zicht proberen te krijgen op de mate waarin de respondenten denken over deradicalisering en of het mogelijk zou zijn om bestaande buitenlandse interventies toe te passen in België.

De experts die hebben deelgenomen aan het onderzoek worden hieronder kort besproken.

Eén van de experts wenste anoniem aan het onderzoek deel te nemen. Hij wordt in dit onderzoek R.K. genoemd.

Drs. Ron van Wonderen werkt sinds 2005 bij het Verwey-Jonker Instituut. Hij is betrokken bij IMPACT Europe, een Europees onderzoek naar het voorkomen en tegengaan van radicaliseringsprocessen en het ontwerpen, kiezen en evalueren van de juiste interventies voor de specifieke doelgroepen (Verwey-Jonker Instituut, z.j.).

Prof. Dr. Rik Coolsaet is sinds 1993 verbonden aan de Universiteit Gent voor een reeks vakken inzake internationale betrekkingen en het Belgisch buitenlands beleid. In 2006 werd hij lid van de oorspronkelijke Expert Group on Violent Radicalisation (opgericht door de Europese Commissie) en vervolgens van het European Network of Experts on Radicalisations (ENER) (Rik Coolsaet, z.j.).

Prof. Dr. Lieven Pauwels is ook verbonden aan de Universiteit Gent en werkt binnen de afdeling Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht. Hij heeft al enkele onderzoeken gedaan rond radicalisering. Het recentste was *Explaining and Understanding the Rol of Exposure to new Social Media on Violent Extremism*’ verschenen in 2014 (Ghent University, z.j.).

Bart Wauters is teamverantwoordelijke van Arktos in Vlaams-Brabant. Sinds 1996 werkt hij met kwetsbare jongeren via de mogelijkheden van ervaringsleren (KHLim ,z.j.). Arktos is een vormingsorganisatie die werkt met kinderen en jongeren van 6 tot 25 jaar. Arktos werkt ook met het BOUNCE-programma. BOUNCE is een preventief programma dat werd ontwikkeld om gewelddadige radicalisering in een vroeg stadium te voorkomen (Arktos, z.j.).

Drs. Montasser AlDe'emeh is een Vlaamse onderzoeker en expert over het Syriëconflict, internationale jihad en radicalisering.

6. Kwalitatief interview

6.1. Visie op kwalitatief interview

Er werd in dit onderzoek vanuit een interpretatieve, constructivistische benadering gekeken naar het kwalitatief interview. Daarbij stelt men dat er verscheidene soorten kennis bestaan, namelijk wat er wordt gezegd tijdens een interview en de manier waarop iets wordt gezegd. Objectieve waarheid bestaat niet. Iedere persoon heeft een eigen visie op de realiteit en hoe hij of zij die realiteit creëert. Het interview wordt volgens die benadering gezien als een soort onderhandeling, waar de respondent en de interviewer samen aan deelnemen (Decorte & Zaitch, 2010).

6.2. Soort interview

Voor dit onderzoek werd gekozen voor een gestandaardiseerd halfopen interview of het semigestructureerde interview. Hierbij werden de vragen op voorhand voorbereid. Dat bedreigt wel het spontane karakter van het interview. Het wordt immers gestuurd door de vragen (Mortelmans, 2007). Daarnaast kan het interview kunstmatig overkomen als de vragen te letterlijk worden gesteld. Het is belangrijk een evenwicht te vinden tussen de vooropgestelde vragen en het natuurlijke verloop van het gesprek (Decorte & Zaitch, 2010).

Binnen dit onderzoek is er gekozen voor een semigestructureerd interview, aangezien de vragenlijst een soort van leidraad was. Het interview werd aan de hand van een vragenprotocol afgenomen met verschillende thema's en vragen, maar er werd ook ruimte gelaten voor eigen inbreng van de respondent. De eigen inbreng was er om meer input van de respondent te krijgen.

Het empirisch onderzoek van deze thesis valt onder het elite-interview. Dat vraagt om een speciale voorbereiding. De experts die werden gecontacteerd, weten veel over het onderwerp. Ze zijn soms moeilijk te bereiken en staan niet altijd open voor een deelname aan een onderzoek aangezien ze er vaak gewoon de tijd niet voor hebben (Mortelmans, 2007).

Om daaraan tegemoet te komen en om non-respons te verminderen, werden de respondenten in december gecontacteerd. Door tijdig een e-mail te versturen met daarin een brief met toelichting, kon er nog worden ingespeeld op eventuele twijfelaars. Bovendien duurt het vaak lang vooraleer personen antwoorden op een e-mail en daarom

werd er voldoende tijd voorzien om hen te laten antwoorden en om er eventueel over na te denken. Doordat de respondenten het tijdstip van het interview tijdig kenden, konden ze het interview ook voldoende inplannen in hun agenda.

6.3. Kenmerken elite-interview

Allereerst moet het elite-interview goed worden voorbereid. Kennis van zaken is heel belangrijk, aangezien de expert zeer veel kennis bezit over het onderwerp. Wanneer het interview dan niet voldoende is voorbereid, zal de persoon dat snel aanvoelen en minder geneigd zijn om mee te werken. De geïnterviewde moet de interviewer als een volwaardige gesprekspartner zien om een goede verstandhouding op te bouwen. Dat kan van bij het begin verstoord worden als de interviewer over te weinig inhoudelijke kennis beschikt (Evers, 2007).

Door de literatuurstudie over het thema, was er voldoende achtergrondinformatie tijdens de afname van de verschillende interviews. De kennis groeide ook naarmate de interviews vorderden en dankzij de informatie die de experts nog extra meegaven.

Ten tweede kan men best voldoende informatie over de geïnterviewde zelf verzamelen. De meeste personen hebben belangrijke dingen bereikt over het thema. Voldoende kennis daarover vergemakkelijkt het om de expert te leren kennen tijdens het interview (Evers, 2007). Alvorens een interview te gaan afnemen, werd meer informatie opgezocht over de expert, om zo te kunnen inspelen op dingen die de expert al had onderzocht.

Bovendien kan het handig zijn om tijdens het gesprek zelf eventueel bepaalde dingen uit het leven van de expert aan te halen die binnen dat thema passen. Dit houdt het gesprek draaiende en het toont je luisterbereidheid (Evers, 2007). Er werd soms geprobeerd tijdens het interview te verwijzen naar een onderzoek of rapport dat de expert zelf had geschreven.

Als laatste moet je als interviewer ook een verzorgd voorkomen hebben. Het is belangrijk om tijdens het gesprek te proberen jezelf te zijn. Interesse tonen is zeker van belang, want de persoon heeft informatie die jij kunt gebruiken (Evers, 2007).

6.4. Voorbereiding van het interview

In dit onderzoek is eerst een topiclijst (*zie bijlage 2: topiclijst expertinterview, p. III*) opgesteld. Dit is de kortste vorm van een vragenlijst en bevat elementen die zeker tijdens

het interview aan bod moeten komen (Mortelmans, 2007). Het is een richtlijn naar het verder opstellen van het vragenprotocol.

Een vragenprotocol (*zie bijlage 3: vragenlijst expertinterview, p. IV*) volgt ongeveer hetzelfde principe als een topiclijst, maar er wordt gewerkt met uitgeschreven interviewvragen. De interviews in dit onderzoek werden op die manier afgenomen. De respondent krijgt natuurlijk voldoende ruimte om zelf inbreng te doen, maar het is op voorhand al duidelijk wat er gevraagd moet worden en op welke manier. Nadelig is het feit dat het gesprek kunstmatig kan verlopen, aangezien het dan een soort vraag- en antwoordronde wordt. Ook al zijn de vragen op voorhand gesteld, het is belangrijk om ze zo natuurlijk mogelijk te stellen en het vloeiend te laten overkomen (Mortelmans, 2007).

Tijdens het verloop van de verschillende interviews, kan het gebeuren dat de vragenlijst moet worden aangepast. Bijvoorbeeld wanneer tijdens de analyse van vorige afnamen bepaalde vragen niet duidelijk overkwamen of wanneer er toch nog meer gericht moet worden gevraagd over specifieke thema's (cf. flexibiliteit) (Decorte & Zaitch, 2010). Tijdens het empirisch onderzoek zijn er op bepaalde momenten soms vragen weggelaten wegens tijdsgebrek of werden er bepaalde vragen aangepast, omdat sommige vragen niet altijd even duidelijk waren voor de experts.

De literatuurstudie moest worden bevestigd tijdens het interview. Ter voorbereiding werden er fiches opgesteld om te kunnen tonen tijdens het interview. Aangezien niet alle projecten konden worden bevestigd, wegens te weinig tijd, werden er sommigen weggelaten die sterk leken op een werking die al werd besproken (*zie bijlage 7: fiches projecten, p. X*).

6.5. Non-verbaal gedrag

- Kijkrichting: het maken van oogcontact is essentieel bij een interview, zowel bij het luisteren naar antwoorden als bij het stellen van vragen. Door oogcontact krijgt de respondent het gevoel dat de onderzoeker geïnteresseerd is en het verhaal kan volgen. Wanneer de respondent te veel afwijkt van het gesprek, kan oogcontact dat mee duidelijk maken. Door weg te kijken en naar het vragenblad te kijken, kan dat de indruk geven dat het tijd is voor de volgende vraag (Mortelmans, 2007).
- Praten met je handen kan helpen om de vragen beter begrijpbaar te maken (Mortelmans, 2007).

- Pantomime: Dat zijn bepaalde signalen tijdens het interview. Bijvoorbeeld: een blad omslaan betekent dat er een nieuwe vraag komt (Mortelmans, 2007).
- Luisterhouding: tijdens het gesprek moet je aantonen dat je actief aan het luisteren bent en dat het verhaal je interesseert (Mortelmans, 2007).

Tijdens de interviews werd hier voldoende aandacht aan besteed.

7. Coderen en analyseren

De afgenomen interviews werden letterlijk uitgetypt. Dat zorgt ervoor dat de gegevens al beter gekend zijn door de onderzoeker. Tegelijk kunnen er al eventueel verbanden worden gelegd of bepaalde zaken worden geïnterpreteerd. Er zullen bepaalde patronen of uitspraken opvallen. Daarnaast is er een duidelijk overzicht over wat de verschillende respondenten hebben gezegd (Decorte & Zaitch, 2010). Het letterlijk uittypen was ook van belang in dit onderzoek omdat er gewerkt werd met citaten. We willen immers geen afbreuk doen aan wat de experts te vertellen hebben en zo duidelijk mogelijk aangeven wat ze bedoelden.

Het coderen in dit onderzoek gebeurde in twee fases. Tijdens het coderen werden de onderzoeksvragen in het achterhoofd gehouden (Decorte & Zaitch, 2010):

- *Open* coderen: reduceren van de gegevens. De verschillende interviewteksten werden opgedeeld in delen door er een kleur (= code) op te plakken.
- *Axiaal* coderen: de verschillende interviewdelen die een code meekregen, werden bij elkaar gezet in dezelfde categorie (= code).

De volledig uitgetypte interviews werden niet opgenomen in deze paper. Ze zijn immers te omvangrijk. De experts kunnen ze op aanvraag wel inzien. De legende van de verschillende codeerthema's is opnieuw te vinden in de bijlage (*zie bijlage 5: legende coderen, p. VIII*) op het einde van deze masterproef.

Het doel van coderen is om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden en een antwoord te bieden op de probleemstelling (Baarda, De Goede, & Theunissen, 2005).

8. Ethische aspecten

Dit deel gaat over bepaalde ethische kwesties die meespelen tijdens het afnemen van een interview en de rol van de onderzoeker tegenover de respondent.

Volgens Denzin en Lincoln (1994) moet het interview steeds op vrijwillige basis worden afgenomen. De geïnterviewde kan niet worden gedwongen deel te nemen aan het onderzoek en de onderzoeker moet zich er dan ook bij neerleggen als de respondent weigert deel te nemen. Daarnaast is vertrouwelijkheid en de eventuele anonimiteit van de respondenten uiterst belangrijk. Die mogen niet geschaad worden.

Daaruit volgt dat de onderzoeker de participanten duidelijk informeert over de inhoud van het onderzoek, waarover het interview zal gaan, zegt waar hun informatie voor zal worden gebruikt en aangeeft dat ze elk moment kunnen stoppen met deelname. Dit moet duidelijk zijn vóór het interview wordt afgenomen. Enkel zo kunnen de respondenten hun vrijwillige toestemming geven. Dat wordt ook wel *informed consent* genoemd (Boeije, 2012). Om aan die eisen tegemoet te komen, werd er een brief opgesteld die werd ondertekend door de geïnterviewde bij het begin van het interview. In die brief stonden alle hierboven opgesomde aspecten beschreven. Door de brief te ondertekenen geven de geïnterviewden aan dat ze van alle aspecten op de hoogte zijn. De onderzoeker heeft dit *informed consent* ook ondertekend (zie bijlage 4: *informed consent*, p. VII).

Het gesprek werd opgenomen. Dat kan het gesprek hebben beïnvloed. Het zou best kunnen dat de respondent hierdoor afgeschrikt werd of nog meer op de formulering van woorden en zinnen lette (Flick, 2002).

Voor de relatie tussen onderzoeker en onderzochten moet er rekening gehouden worden met vier gedragscodes. Ten eerste moeten de personen op vrijwillige basis meedoen aan het onderzoek. Dat werd hierboven aangehaald. Daarnaast moet de anonimiteit gewaarborgd blijven. Ten derde mag de informatie die gebruikt wordt de betrokkenen geen schade berokkenen. Ten slotte mag er geen valse voorstelling van zaken worden gegeven over het onderzoek. Het moet duidelijk zijn wat het onderzoek bestudeert en wat niet (Baarda, De Goede, & Theunissen, 2005).

In deze thesis zijn de respondenten goed geïnformeerd over het doel van het onderzoek en over welk thema het ging. Er mogen ook geen valse beloftes worden uitgesproken, want door de beperkte tijd zal dit onderzoek enkel kleine veranderingen kunnen teweegbrengen.

Met het onderzoek is er geprobeerd een advies te geven voor het beleid in België, maar er werd niet gestreefd naar het ontwikkelen van een uitgewerkt deradicaliseringsproject voor België. Dat is ook duidelijk meegegeven tijdens de expert-interviews.

Besluit

In dit hoofdstuk werd er stilgestaan bij de verschillende methodologische elementen en werd er een korte omschrijving gegeven van het verloop van het empirisch onderzoek. In chronologische volgorde kwamen de volgende aspecten aan bod: de onderzoeksstrategieën, de praktische en theoretische relevantie van dit onderzoek, begripsbepaling, de kwaliteit van het onderzoek, de gebruikte databronnen. De visie op het kwalitatief interview wordt toegelicht, het coderen en analyseren werd uitgelegd en er werd ook stilgestaan bij enkele ethische aspecten.

Dit alles geeft een duidelijk en compleet overzicht over de aanpak en het verloop van het empirisch onderzoek.

Hoofdstuk IV: resultaten kwalitatief onderzoek

Inleiding

De zes experts die hebben deelgenomen aan het onderzoek, hebben elk binnen hun eigen vakgebied kennis over radicalisering en deradicalisering. Die kennis werd bevestigd tijdens een semigestructureerd interview. Er werd naar hun mening en visie gevraagd over de buitenlandse projecten uit het literatuuronderzoek. Als laatste geven de verschillende experts hun opinie over wat eventueel bruikbaar zou kunnen zijn in België.

In het onderzoek verwezen sommige experts expliciet naar de problematiek rond Syrië-strijders, dit komt dus ook een paar keer aan bod tijdens de resultaten. Hier werd niet specifiek naar gevraagd, maar door de vele actuele aandacht voor dit probleem werd er al snel de link gelegd.

De resultaten van de interviews worden hieronder besproken in zes thema's.

In deel één wordt er kort stilgestaan bij hoe radicalisering tot stand komt. Er wordt uiteengezet welke factoren de experts het belangrijkste vonden bij het proces van radicalisering. Bovendien wordt er ook heel kort ingegaan op het verschil tussen gewelddadige en niet-gewelddadige radicalisering.

In het deel religieus geïnspireerde radicalisering en rol van religie wordt er samenvattend weergegeven wat de verscheidene experts begrijpen onder de term *religieus geïnspireerde radicalisering* en hoe religie past binnen radicalisering.

Deel drie behandelt volgens de experts de belangrijkste factoren binnen het proces van deradicalisering. Er werd hen gevraagd welke aspecten het belangrijkste zijn binnen het deradicaliseringsproces.

In de resultaten komen ook de best practices van deradicalisering uit de interviews naar voor. Dit gedeelte wordt opgedeeld in verschillende thema's. Allereerst wordt er kort ingegaan op het belang van preventief werk. Daarna wordt het belang van maatwerk

besproken en hoe belangrijk individuele begeleiding en communicatie daarvoor is. Het derde thema gaat over het gebruik van bestaande instrumenten bij het ontwikkelen van een deradicaliseringsproject. Daarnaast wordt er ook aangegeven dat er vooral gewerkt moet worden met praktijkmensen en rolmodellen. Het voorlaatste thema gaat over religie en bespreekt vooral hoe een imam en islamoloog een hulp kunnen zijn. Het laatste thema gaat over herstel en hoe er moet geprobeerd worden de relaties te herstellen die verbroken zijn tijdens het radicaliseringsproces.

Deel vijf omvat de evaluatie van bepaalde buitenlandse projecten.

Het laatste en zesde deel gaat over de bruikbaarheid van buitenlandse de- en contraradicaliseringsprojecten voor België. Hier worden ook verschillende thema's aangereikt die door de experts werden besproken tijdens de interviews, namelijk bereidheid om mee te werken; kritisch nadenken en communicatie; religieus element, psychosociaal element, re-integratie en 'stok-achter-de-deur' ; economisch element; familie/peergroup; werken met ex-leden; werking in de gevangenis; geloofsgemeenschap en veerkracht verhogen.

1. Totstandkoming van radicalisering

Het proces van radicalisering kan tot stand komen door verscheidene factoren. Er zijn verschillende fases te onderscheiden die in de literatuur worden besproken.

In die eerste fase wordt de voedingsbodem gelegd voor eventueel verdere radicalisering. Hier is vooral de sociale context belangrijk en het gevoel van achterstelling. Tijdens die fase komen gevoelens van frustratie en onvrede over hun leven, de maatschappij en het politieke beleid naar boven. Daarnaast speelt het gevoel van dreiging ook mee en het zich minderwaardig voelen tegenover de dominante groep in de samenleving. Dit alles kan meespelen wanneer ze een persoon ontmoeten met dezelfde gedachten. Dat kan uiteindelijk het proces van radicalisering in gang zetten (Koomen & Van der Pligt, 2009 ; Bjorgo, 2002 ; Victoroff, 2005 & Reinares et al., 2008).

Daarnaast zijn volgens Buijs, Demant, & Hamdy (2006) de drie voornaamste beweegredenen van radicalisering: drang naar zingeving en identiteit, gevoel van onrechtvaardigheid en het zoeken naar sociale bindingen en/of sociale aansluiting (Buijs, Demant, & Hamdy, 2006).

Tijdens de expert-interviews kwamen er diverse aspecten aan bod. Dit wordt hieronder samenvattend weergegeven.

Bepaalde factoren spelen een rol bij radicalisering onder jongeren. Het is vooral verbonden aan de leef- en ervaringswereld van een gedeelte van de jongeren.¹

Professor Coolsaet: “Ze hebben het gevoel dat ze niet gewenst zijn; dat ze geen perspectief hebben; ze hebben het gevoel dat ze nergens bij horen.”

Professor Pauwels: “Maar toch kan men ze in een aantal grote categorieën indelen: categorie grievende; gevoel van politieke machteloosheid (dat is zeer belangrijk); het gevoel van dat wat er ook gebeurt men geen invloed erop heeft, maar dat is niet het enige. Ook gevoelens van gepercipieerde discriminatie spelen mee.”

Het is moeilijk om exact de vinger te leggen op die factoren die een rol spelen in het radicaliseringsproces.² Die factoren kunnen individueel verschillen. Montasser Alde'emeh voegt er ook aan toe dat het profiel van een geradicaliseerd persoon niet eenduidig is en vaak individueel bepaald is.

Meerdere experts delen de mening dat de zoektocht naar identiteit van invloed kan zijn binnen het radicaliseringsproces. Bepaalde moslimjongeren voelen zich geen Belg, maar bijvoorbeeld ook geen Marokkaan. Sommige jonge moslims kunnen nergens terecht met hun vragen, noch bij hun ouders noch bij hun geloofsgemeenschap. Ze zitten in een soort identiteitscrisis en vinden moeilijk steun.³

Toen ze werden bevraagd over de factoren die leiden tot radicalisering, kwam in dit onderzoek ook naar voor dat radicaliserende personen bepaalde karakteristieken hebben.

Professor Coolsaet: “Ze hebben het gevoel soms morbide te zijn, dat het hier zo'n saai leven is en ze willen op zoek naar een kick. Je hebt een aantal sadisten, je hebt een aantal criminelen die een gevangenisstraf willen ontlopen en zo zijn er ook een aantal van de Belgische jongens die vertrokken zijn. Het is een hele waaier van persoonlijke motivaties die te maken hebben met hun persoonlijke ervaringswereld.”

¹ Professor Coolsaet

² Professor Pauwels

³ Montasser Alde'emeh, professor Coolsaet en Bart Wauters

Bart Wauters: “Het is een categorie van jongeren die vaak zoekend zijn... die in een experimenteerfase zitten. Dat is dus zeker ook wel een normaal stukje. Maar dat gecombineerd met een slechte start zorgt dikwijls voor maatschappelijk kwetsbare jongeren. Slechte ervaringen, heel wat frustraties over dromen die niet uitkomen, school dat niet lukt, en dingen die fout lopen. Dit maakt dat mensen vatbaarder worden voor extreme ideeën.”

Een ander cruciaal feit dat een rol speelt bij het al dan niet verder radicaliseren of overgaan tot het gebruiken van geweld, is volgens professor Pauwels, sociale integratie. Als men voldoende sociale bindingen heeft, zal men minder geneigd zijn tot radicalisering. Terwijl als iemand in een isolement terecht komt, dan ervaart die persoon geen steun en krijgt hij of zij het gevoel niets of niemand te verliezen hebben en zal de kans tot radicalisering stijgen.

In het empirisch onderzoek bracht Ron Van Wonderen bepaalde wetenschappelijke onderzoeken naar voor die handelen over risicofactoren. Allereerst werden sociaal-psychologische factoren die meespelen bij een radicaliseringsproces, besproken. Daarmee wordt bedoeld dat radicale gedachten soms een antwoord zijn op bepaalde onzekerheden bij mensen, bijvoorbeeld mensen die zwart-wit denken.

Het tweede grote luik is volgens hem de sociologische theorie:

Ron Van Wonderen: “Die uit gaat van een verschil tussen groepen in macht en verschil tussen groepen in economische mogelijkheden of kansen in de samenleving. Groepen worden gediscrimineerd en krijgen minder kansen. Er wordt negatief tegen groepen aan gekeken, hun religie of cultuur waardoor ze buiten de samenleving komen te staan.”

Er werd ook gesproken over het feit dat men gefrustreerd is over de ongelijke kansen die er zijn en over de verschillen van de manier waarop naar hen wordt gekeken. Daarnaast is de voedingsbodem van radicalisering verbonden aan negatieve ervaringen met instituties. Door die aspecten, zijn bepaalde personen meer beïnvloedbaar voor radicalisering.⁴

Derde en laatste invalshoek is de pedagogische theorie. Sommige ouders hebben geen vat op hun kinderen. Dat kan gevolgen hebben wanneer die jongeren moeilijk hun weg vinden

⁴ Bart Wauters

in de samenleving. Die ouders corrigeren hun kinderen onvoldoende en hebben dikwijls zelf te weinig kennis over de islam.⁵

Ron Van Wonderen: “De pedagogische theorie dat eigenlijk radicalisering verklaart vanuit de pedagogiek. [...] Dus op de moment dat jongeren extreme ideeën er op na gaan houden, krijgen ze te weinig weerwoord van het gezin.”

Afsluitend geeft Montasser AlDe’emeh aan dat het een waaier aan factoren kan zijn. Religie, sociaal-economische factoren, identiteit, gebroken gezinnen Dit allemaal kan bij de persoon voor een opeenstapeling zorgen en meespelen in het feit dat hij/zij radicaliseert en eventueel vertrekt naar Syrië.

1.1. Verschil gewelddadig en niet-gewelddadige radicalisering

Het onderscheid tussen gewelddadige en niet-gewelddadige radicalisering wordt door bepaalde experts aangeraakt. Er is een duidelijk verschil tussen een radicale persoon die geen geweld gebruikt, en een radicale persoon die wel tot gewelddaden overgaat.

Montasser AlDe’emeh : “Niet elke radicaal is een extremist, maar elke extremist is een radicaal”

Bart Wauters: “Dat op een bepaald moment de klik komt van ‘oké’ en het is aanvaardbaar van ondemocratische en gewelddadige middelen daarvoor te gebruiken.”

2. Religieus geïnspireerde radicalisering en de rol van religie

Onder religieus-radicalisme kan worden verstaan het orthodox interpreteren van je religie. Het is ook vaak een indicator voor politieke radicalisering. Een kritische bedenking van professor Coolsaet draait om het feit waarom radicalisering wordt gebruikt in termen van religie. Aangezien men ook het woord *orthodoxie* kan gebruiken.

Professor Coolsaet: “En vandaar dat voor mij religieus radicalisme in dit verband het sausje is dat je giet over politieke radicalisering.”

Twee van de zes respondenten zien religie als een reden om hun daden te verantwoorden. Personen halen bepaalde elementen uit hun ideologie die stroken met hun handelingen. Men spreekt over een knip-en-plak-ideologie van bijvoorbeeld het christendom of de

⁵ Ron Van Wonderen

islam. Religie en de ideeën erachter zijn op zich niet de grondoorzaak, maar het zorgt er wel voor dat de persoon de laatste stap zet in het radicaliseringsproces.⁶

Professor Pauwels: “Voor hun is het geloof zeer handig toch? Het geloof is voor hun niet meer dan een instrument om hun doelstellingen te bereiken. De doelstellingen zijn eigenlijk politiek, hé.”

Daartegenover spreekt Montasser AlDe’emeh in het onderzoek over het positieve aspect van religie. Het zorgt ervoor dat mensen menselijker worden. Tevens moet het ook jongeren de stimulans geven om een beter mens te worden en dit staat haaks op religie gebruiken om hun geweld te rechtvaardigen.

Montasser AlDe’emeh : “Als religie ervoor zorgt dat iemand minder mens wordt, dan is dat fout. Natuurlijk begrijpen ze het niet. Er is geen een dat religie begrijpt, want religie stimuleert jongeren om een beter mens te zijn en open te zijn voor de ander.”

3. Het proces van deradicalisering

Tijdens het interview werd er aan de experts gevraagd hoe zij het proces van deradicalisering zouden omschrijven en wat de belangrijkste factoren zijn. Dat wordt hieronder samenvattend weergegeven.

Ingrijpen tijdens het radicaliseringproces is één mogelijkheid om tot deradicalisering te komen. Er moet zo snel mogelijk worden ingegrepen vanaf het moment dat er aanwijzingen zijn dat een persoon zich slecht in zijn of haar vel voelt. Die indicatie kan namelijk onder meer de aanleiding geven om naar Syrië te vertrekken. Druggebruik, schoolmoeheid, spijbelen of suïcidaal gedrag ..., daartoe laten jongeren zich soms verleiden wanneer ze zich slecht in hun vel voelen. Het vertrekken naar Syrië is een van de mogelijke opties die jongeren overwegen naast alle andere. Om personen te deradicaliseren, moet iedereen zijn verantwoordelijkheid opnemen.⁷

Professor Coolsaet: “En dus voor het huidige klimaat waardoor dat jongeren zich slecht in hun vel voelen, zonder hun individuele verantwoordelijkheid te willen ontkennen ... de samenleving draagt daar ook een verantwoordelijkheid voor.”

⁶ Professor Coolsaet en professor Pauwels

⁷ Professor Coolsaet

Twee van de zes experts, professor Pauwels en R.K., zijn van mening in het onderzoek dat deradicalisering enkel kan werken als men het geweld en de ideologie afzweert. Het is van belang bij deradicalisering dat er wordt beoogd dat de persoon de deelname aan groepen afzweert of er afstand van neemt en ook niet langer gewelddadig gedrag vertoont.

Er wordt in het onderzoek ook aangegeven dat hoe verder het proces van radicalisering evolueert, hoe meer de kans op geweld verhoogt. Bovendien wordt er aangehaald dat een reden waarom bepaalde mensen uit de radicale groep stappen, is omdat de beweging niet doet waar ze beweert voor te staan. Daar kan vervolgens op worden ingespeeld.⁸

Professor Pauwels: “Dus met andere woorden als dat voor sommige jongeren de twijfel in hun hart kan doen zaaien van ‘moet ik niet of wel weg?’. Dan kun je die twijfel ook voeden.”

R.K. vindt dat het vooral van belang is op maat te werken. Elk proces van deradicalisering heeft een totaal andere aanpak en het is moeilijk om zomaar een algemeen geldende oplossing te hebben. Er moet gekeken worden naar de individuele persoon.

R.K. : “Maar ook weer dat is allemaal maatwerk. [...]Er is geen pasklaar antwoord, het zal altijd op maat moeten gebeuren van de situatie, de persoon, de omgeving... en dat vraagt mankracht.”

Daarnaast is het vooral belangrijk dat de personen opnieuw een verbinding vinden met de samenleving. Bart Wauters denkt dat dit de eerste stap is richting deradicalisering.⁹

Bart Wauters: “Die zitten in een afzonderlijke, niet meer verbonden subcultuur, en dan moet je die opnieuw proberen linken te laten leggen met de maatschappij en met andere groepen. Bovendien moet men daar ook opnieuw mee in dialoog kunnen gaan. Ik denk dat dat de eerste stap zal zijn.”

Montasser AlDe’emeh had een andere kijk op het begrip deradicalisering. Hij spreekt liever van re-radicaliseren, aangezien hij het niet verkeerd vindt om radicale gedachten te hebben. Hij vindt dat personen radicaal mogen zijn, maar dit mag niet leiden tot gewelddaden.

⁸ Professor Pauwels

⁹ Bart Wauters

4. Deradicalisering: best practices

Hieronder wordt kort weergegeven wat er volgens de experts zou kunnen worden ondernomen om personen te deradicaliseren.

4.1. Preventief werk

Dit thema werd in het onderzoek vooral door R.K. besproken. Het is allereerst zeer belangrijk om een goede basis te hebben. Voor men iets onderneemt, moet er voldoende kennis zijn over het fenomeen radicalisering. Door kennis van het probleem, kun je het definiëren, afbakenen en er gepast op reageren. Ten tweede moet er vooral preventief worden gewerkt, zodat er zo weinig mogelijk mensen ook effectief radicaal worden. Maar hier moet de nuance worden gemaakt dat bij sommige personen het radicaliseringsproces heel snel gaat en dan heeft proactie en/of preventie nog weinig zin en moet er worden ingezet op deradicalisering.

4.2. Maatwerk

Meerdere experts, namelijk professor Coolsaet, R.K. en Ron Van Wonderen, gaven in het onderzoek het belang van maatwerk en individuele begeleiding aan. Hoe individueler een aanpak is, hoe meer kans op slagen bij deradicalisering. Coolsaet promoot dan ook sterk om instellingen in te schakelen die bezig zijn met de opvang van individuen en de begeleiding van jongeren.

Radicalisering aanpakken of personen deradicaliseren begint bij het aanpakken van de voedingsbodem bij radicaliserende personen.¹⁰

Er moet ook worden gekeken naar het type persoon of jongere die zich voor je aandient.¹¹

Ron Van Wonderen: "Het hangt allemaal een beetje af van het type jongere. Als je een jongere hebt die gefrustreerd is in de samenleving of zich gediscrimineerd voelt en daardoor opnieuw grijpt naar radicalisering of bewegingen die geradicaliseerd zijn. Dit om een soort gevoel van status te krijgen, een gevoel van thuiskomen of gerespecteerd te worden en respect te krijgen ... Dat soort jongeren zijn denk ik geholpen met inkomen, werk, huisje, ... Dus dat is eigenlijk het economische. Dat ze kansen krijgen en daarbij ook geholpen worden."

¹⁰ Ron Van Wonderen

¹¹ Ron Van Wonderen

R.K. spreekt over het feit dat er per casus moet gekeken worden naar wat de beste interventie kan zijn. Er moeten bepaalde vragen worden gesteld zoals: werkt of studeert hij, welke instanties zijn er al bij betrokken ...

Professor Coolsaet: “Die gaan niet ontraden worden om naar ginder te vertrekken door internationale of nationale programma’s. Je hebt daarvoor een zeer sterk individueel maatwerk nodig. Om jongeren in hun omgeving proberen het gevoel te geven dat ze er wel bij horen, dat ze wel perspectief hebben.”

Bovendien is het belangrijk dat wanneer er indicaties zijn dat bijvoorbeeld een persoon op het punt staat om naar Syrië te vertrekken, dat er vooral op deze persoon moet worden ingesproken om te proberen hem te begeleiden. De jongere moet opnieuw zelfvertrouwen krijgen. Dat helpt om hen te doen inzien niet naar Syrië te vertrekken. Daarnaast moet iedereen die invloed kan uitoefenen op een radicale persoon, de verantwoordelijkheid opnemen om op die persoon in te praten.¹²

Professor Coolsaet: “En de beste deradicalisering die gebeurt in stilte en niet met een megafon. Je probeert die jongere te begrijpen in datgene wat hem of haar bezielt.”

Als laatste is het belangrijk om jongeren serieus te nemen. Men moet proberen de radicale persoon te begrijpen vanuit zijn of haar ervaringswereld. En dat is niet iets wat enkel de overheid kan doen, het is iets wat ook lokaal moet gebeuren.¹³

4.3. Bestaande instrumenten

Wat in het onderzoek volgens professor Coolsaet effectief is bij deradicalisering, is om bestaande instrumenten te gebruiken. Er moet geen aparte deradicaliserings-industrie worden uitgebouwd waar men geld insteekt. Het draait eerder rond werken met bestaande middelen en die bestaande instrumenten moeten ondergebracht worden bij de algemene preventie.

Professor Coolsaet: “Want uiteindelijk de jongeren die het gevoel hebben geen andere uitkomst te hebben dan naar Syrië te gaan, dat zijn dezelfde jongeren, dezelfde soort groep en dezelfde soort problemen die ook bij het CLB terecht komen. En die soms leiden tot problematisch gedrag, tot suïcidaal gedrag, tot drugsgedrag, tot schoolmoeheid...”

¹² Professor Coolsaet

¹³ Professor Coolsaet

Dat werd hierboven ook al aangehaald bij het thema radicalisering.

4.4. Praktijkmensen

Professor Pauwels gaf in het interview aan dat het belangrijk is bij het nadenken over een deradicaliseringsproject om verschillende mensen met een uiteenlopende achtergrond samen te brengen. Het gaat dan vooral om praktijkmensen, zoals psychologen, counselors. Hij stelt dat praktijk- en maatwerk enkel kan gegeven worden door mensen uit de praktijk en het liefst door een multidisciplinair team.

4.5. Rolmodellen

In dit onderzoek kwam ook kort naar boven dat het werken met rolmodellen kan helpen. Zij kunnen met geradicaliseerde personen gaan praten.¹⁴

Montasser AlDe'emeh : “Weet je wat zij echt nodig hebben? Dat zijn rolmodellen, die jongeren. Mensen naar waar ze kunnen opkijken. [...] Vooral door met die mensen te spreken en ervoor zorgen dat zij zich geaccepteerd voelen in de maatschappij.”

4.6. Religie

Ron Van Wonderen vindt dat het werken met een imam vruchtbaar is als die in gesprek gaat met de radicale persoon over zijn opvattingen en zo probeert tegenvoorbeelden te geven om duidelijk te maken dat het radicale gedachtegoed niet klopt.

4.7. Herstel

Professor Wauters denkt radicale jongeren te bereiken door opnieuw in dialoog te gaan. Daarnaast geeft hij aan dat herstel zeer belangrijk is. Bij het deradicaliseringsproces kan men tijd uittrekken voor het herstellen van relaties die zijn verbroken, door de persoon te laten inzien dat er meer mensen bij zijn betrokken dan op het eerste zicht lijkt. Er moet getracht worden het radicale individu uit zijn isolement te halen.

5. Evaluatie buitenlandse projecten

5.1. Positieve aspecten

Exitprogramma's worden over het algemeen positief onthaald door de experts. De individuele begeleiding en maatwerk zijn zeer belangrijk bij het werken met radicaliserende personen en dit is iets wat binnen exitprogramma's wordt aangeboden. Die

¹⁴ Montasser Alde'emeh

projecten zijn vanuit de praktijk gegroeid met hulp van een ervaringsdeskundige, wat zeer positief onthaald wordt door professor Pauwels. Daarnaast is een sterkte van dergelijke programma's het feit dat ze met vrijwilligers werken die zelf ook uit een radicale groep zijn gestapt, en hiermee dus al ervaring hebben.¹⁵

Professor Pauwels: "Als de persoon zelf niet meegaat in dat verhaal dan lukt niets. Dat is natuurlijk het mooie aan exit. Het is een vrijwilligers-beweging, dus als men zelf eruit wil dan krijgt men steun omdat mensen die er zelf ingezet hebben, die weten perfect hoe dat de groepen gaan reageren. Bijvoorbeeld ze krijgen eerst een geheim adres, men zorgt voor onderdak, men zorgt voor begeleiding bij het vinden van werk... Op voorwaarde natuurlijk dat men de oude levensstijl afzweert."

Verder over de exitprogramma's, vindt R.K. dit ook interessant. Het lijken veelbelovende praktijken. Ron Van Wonderen beaamt ook dat die projecten succesvol kunnen zijn.

Tevens is het belangrijk om personen in te schakelen die zelf het deradicaliseringsproces hebben doorgemaakt. Dat kan helpen om het proces in gang te zetten en de persoon te helpen bij deradicalisering. Daarnaast kan dit ook helpen bij het herstelgericht werken naar de gemeenschap, familie en ouders toe.¹⁶

Als tweede werd kort het programma in het Verenigd Koninkrijk besproken, voornamelijk dan Journey of the Soul en het Women's Development Project. Met vrouwen werken, en ook de familie en de gemeenschap erbij betrekken, heeft zeker zin. De samenleving moet bewust gemaakt worden, net als de ouders, leerkrachten en alle eerstelijnsmedewerkers.¹⁷

Bart Wauters: "Journey of the soul. Als je kijkt wie dat die jongeren zijn en het stukje van de zoekende jongere, vind ik dat wel een mooi concept. In dit project komt eigenlijk ook kennis van je eigen godsdienst, uw identiteitsbepaling aan bod en het zorgen dat je opnieuw verbinding met uzelf krijgt."

Het derde deradicaliseringsproject dat door meerdere experts werd aangehaald, is het programma in Saoedi-Arabië. Professor Pauwels spreekt over de vier aspecten die voorkomen in dit project: religieus comité, psychologisch en sociaal comité,

¹⁵ Professor Coolsaet, Professor Pauwels, R.K. en Ron Van Wonderen

¹⁶ Bart Wauters

¹⁷ Bart Wauters

veiligheidscomité en het mediacomité. Dat werkt volgens hem. Men past deze praktijken ook toe in Denemarken.

Vervolgens hebben we het ruimer bekeken en ook de programma's besproken die meer gericht zijn op het preventieve zoals het Actieplan Slotervaart en WA 1 & 2.

Ron Van Wonderen: "Ik denk die methode van actieplan Slotervaart dat daar veel dingen inzitten: ouders ondersteunen, weerbaarheid vergroten, een gezamenlijke aanpak ... Ik vind dat een goed voorbeeld. Actieplan Wij Amsterdammers dat is vooral vooraan bij radicalisering en gaat zich vooral focussen op het voorkomen van en werken met de verstandhouding tussen bevolkingsgroepen."

Aanvullend vindt Montasser AlDe'emeh het Ramadan festival van WA 1 & 2 een goed initiatief om burgers dichter bij elkaar te brengen.

Daarnaast hebben educatieve films een soort van preventieve werking. Ze vergroten de kennis door verhalen te brengen van mensen die geradicaliseerd waren en die zelf de stap terug hebben genomen en daarover hun verhaal doen.¹⁸

In veel projecten wordt er gesproken over de noodzaak om meer religieuze kennis aan te bieden.

Montasser AlDe'emeh : "Dat vind ik wel goed om meer religieuze kennis te bieden, want dat is er te weinig. Relevante en met de nadruk op spiritualiteit. Mensen leren nadenken, leren in vraag stellen ..."

Bepaalde aspecten uit verschillende projecten hebben een goede werking. De samenwerking met moskeeën is zeer goed, maar er moet wel een oplossing komen voor de generatiekloof tussen de imam en de jongeren. Daarnaast werd de samenwerking met scholen besproken in het onderzoek. Er moet wel gekeken worden naar wat er juist wordt gerealiseerd. Men kan bijvoorbeeld de identiteit stimuleren bij vreemdelingen in de klas door te praten over hun geschiedkundig verleden.¹⁹

Algemeen kan er, volgens Ron Van Wonderen, worden gesteld dat de meeste voorbeelden uit het empirisch onderzoek relevant kunnen zijn en voorbeelden zijn van good practices. België zou er veel uit kunnen leren, volgens hem.

¹⁸ Bart Wauters

¹⁹ Montasser Alde'emeh

5.2. Negatieve aspecten

Sommige experts, zoals professor Pauwels, gaven tijdens het interview aan dat het deradicaliseringsproject in Saoedi-Arabië veel geld kost en dat er wel een evaluatie is van het programma, maar dat dit, volgens professor Coolsaet, geen serieuze evaluatie is. Daardoor is de effectiviteit van dit project moeilijk in te schatten. Daarnaast vindt R.K. dat het onderdeel rehabilitatie een brug te ver is om uit te voeren. Het programma op zich is volgens hem heel vergaand en wordt ook uitgevoerd in een totaal andere context dan de Belgische.

Als tweede wordt er opgemerkt dat exitprojecten uitgaan van privé organisaties en niet vanuit de overheid. Die projecten kosten veel geld en die middelen heeft onze overheid niet. Daarom worden die projecten ingekapseld in grote bewegingen, zoals cultuurhuizen, wat moeilijker te realiseren kan zijn.²⁰

Verder bouwend op het exitprogramma, stelt professor Pauwels de vraag hoe men dit project in de praktijk zou doen. Er is interesse voor die programma's, maar het is moeilijk om een project uit het buitenland zomaar over te nemen en te implementeren in België. Er moet bij elk programma nagegaan worden in welke specifieke context het geïmplementeerd is.

Ten derde spreekt Montasser AlDe'emeh over een moslimconsulente in de gevangenis die komt spreken over het geloof. Dat is ook iets wat in het programma van Saoedi-Arabië terugkomt. Men moet ermee oppassen, omdat de personen soms het gevoel krijgen dat deze consulent het beleid van de overheid moet volgen.

Ten vierde, kwamen deradicaliseringsprojecten in de gevangenis aan bod. Het nadeel van die projecten die plaatsvinden in een gevangenis, is dat mensen die opgesloten zitten, vaak niet de keuze hebben. Ze worden soms verplicht om te deradicaliseren, terwijl ze dat zelf niet willen. De vraag is of het dan wel zijn vruchten afwerpt.²¹

Daarnaast spreekt Montasser AlDe'emeh over het programma in Frankrijk. Het aanbieden van audiovertaalde vrijdagpreken is iets waar hij zijn twijfels bij heeft. Zullen ze wel beluisterd of gelezen worden?

²⁰ Professor Pauwels

²¹ Professor Pauwels

Het preventieve luik in programma's vinden de experts belangrijk, maar het is zeker niet de enige oplossing.

Professor Pauwels: "En ik ben over een aantal dingen nog meer cynisch omdat bijvoorbeeld: sensibiliseren. Ik denk dat dat enorm belangrijk is. Ze moeten dat doen, maar ze moeten ook beseffen dat dat zeker geen 'magic bullet' is. Als je dan effectevaluaties bekijkt dan zie je heel kleine effecten en ze doven heel rap uit. Daarom is het trouwens de idee dat preventie holistisch en geïntegreerd moet zijn, dus al die elementen op verschillende niveaus."

Verdergaand op de evaluatie van de verschillende programma's is het moeilijk om vast te stellen wat het effect is volgens professor Pauwels. Hij geeft aan dat het niet gemakkelijk is om het effect te bepalen op lange termijn. Daarnaast kan men in deze situatie geen proefprojecten uitvoeren met een experimentele en een controle groep. Hij stelt dat je het met minder middelen moet doen. Als één proefproject faalt, dan is de kans klein dat er nog een ander zal worden opgestart, omdat de gevolgen veel groter zijn bij het falen van een deradicaliseringsprogramma. Als laatste wordt aangegeven dat maatwerk belangrijk is, maar veel geld kost.

Professor Pauwels: "Alé als we iets weten algemeen over counseling, is dat het wel echt maatwerk is en maatwerk kost geld."

Volgens R.K. is er inderdaad ook nog meer evaluatie nodig van bepaalde projecten, zoals het Deense project.

In verscheidene programma's komt naar voor dat er met de radicale personen gepraat moet worden en men in dialoog moet treden. Al kan er worden gezegd dat men hiermee voorzichtig moet omgaan.²²

Montasser AlDe'emeh : "Gaan we met al die jongeren gaan spreken? Soms helpt dat niet. Soms zorgt dat ervoor dat die jongeren zich in een hoek geduwd voelen."

Afsluitend wijst R.K. op de uitdaging van deradicaliseringsprogramma's: een radicale persoon kan zeggen dat hij ermee stopt, maar dan wil dit niet zeggen dat hij of zij dat ook effectief doet.

²² Montasser Alde'emeh

Algemeen kan er worden vastgesteld dat bij deradicaliseringsprojecten de nuance moet worden gemaakt dat bijvoorbeeld terroristen uitgesloten zijn van deelname aan zo'n project.²³

6. Bruikbaarheid buitenlandse projecten in België

6.1. Algemeen

De bestaande programma's moeten goed worden geëvalueerd, alvorens men kan starten met het uitwerken van een project voor België. Welk programma's kunnen eventueel bruikbaar zijn? Zijn ze zinvol, efficiënt? Is de impact al bewezen? Hoe wordt het in het buitenland aangepakt? Welke instanties zijn betrokken? Wie zou dat in België kunnen doen?²⁴

Volgens professor Coolsaet bieden de buitenlandse projecten die succes boeken, daarom niet meteen garantie op succes in België. Hij is eerder van mening dat België niet naar één methode gaat evolueren als het gaat over deradicaliseringsprogramma's. Het zal eerder gaan over wie er betrokken is en wat er al mogelijk is met de bestaande instrumenten.

Aanvullend hierop:

Professor Pauwels: "Elke maatregel apart is niet genoeg, maatregelen moeten elkaar ondersteunen. Maatregelen moeten als het ware op elkaar ingespeeld zijn, bij voorkeur op lange termijn (sociaal structureel)."

De verklaring in dit onderzoek waarom sommige projecten werken en andere niet, is omwille van het feit dat de beweegredenen van die jongeren sterk verschillen. Zoals professor Coolsaet al had aangehaald hierboven, is maatwerk van belang. Hij opteert ervoor om een staalkaart te hanteren waarop mogelijke aanpakken staan die je voor bepaalde jongeren kunt gebruiken en die dan vooral op lokaal niveau uit te werken.

Professor Coolsaet: "Lokale overheden... dat zij een hele waaier aan instrumenten en benaderingen moeten combineren en zien wat past voor bepaalde jongeren. Maar ook steeds werken met multidisciplinaire teams."

²³ Professor Pauwels

²⁴ R.K.

Daarenboven moeten de verschillende diensten die een deradicaliseringsprogramma zouden uitwerken, vooral eerlijk betrokken zijn. Bovendien moet ook de omgeving van de individuele persoon worden betrokken, dat verhoogt de kans op slagen. Het staat haaks op het louter repressief optreden, wat geen garantie op slagen is en in tegendeel zelfs soms in het omgekeerde effect resorteert. Ze gewoon in de gevangenis steken zonder begeleiding, zal ook niet helpen.²⁵

Verder bouwend op puur radicalisering in dat wat we op Belgisch niveau kennen, is dat op lokaal niveau mensen worden aangeduid die bepaalde initiatieven nemen rond radicalisering. Dit moet dan financieel worden ondersteund. Het gaat dan vooral over preventief werk, maar ook over opvolging van radicalen, terugkeerders of soms over deradicalisering.²⁶

Ron Van Wonderen spreekt in dit onderzoek van een integrale aanpak. Alle stukjes moeten tegelijkertijd worden ingevuld. Dus alle factoren die hij al heeft aangehaald hierboven: familie, peergroep, psychosociale begeleiding ... Hij vindt dat bij elk project moet gekeken worden naar de meest succesvolle methodes en dat die methodes moeten worden ingezet met de nodige wil om te slagen.

Ron Van Wonderen: “Op welke capaciteiten wordt ingezet? Je daarvoor elders de meest succesvolle methodieken inzet. En als je dat doet, geloof ik wel dat het kan slagen. Maar het valt of staat met de inzet die je opneemt, het gaat niet vanzelf.”

Professor Pauwels: “Men kan niet onmiddellijk een van die of verschillende maatregelen implementeren op grote schaal. Iets zal moeten getoetst worden en zal moeten geëvalueerd worden.”

6.2. De bereidheid om mee te werken

Een grote troef die zeker bruikbaar kan zijn voor België is de bereidheid van de radicale persoon om mee te werken, zoals bij een exitprogramma. Als een persoon bereid is om uit de radicale beweging te willen stappen, is het proces al half gewonnen.²⁷

Professor Pauwels bespreekt in dit onderzoek wat werkzaam zou kunnen zijn voor een project. Hierbij moet duidelijk het verschil worden gemaakt tussen vrijwillige

²⁵ Professor Coolsaet

²⁶ R.K.

²⁷ Professor Coolsaet en professor Pauwels

hulpverlening en iets waarvoor je niet kiest. Bij vrijwillige deelname is de drempel sowieso lager, aangezien de radicale personen zelf willen meewerken. Wanneer je er niet voor kiest en het wordt bijvoorbeeld opgelegd door het gerecht dan is dit een volledig andere context. Dat moet zeker worden meegenomen als er een project wordt ontwikkeld.

6.3. Kritisch nadenken en communicatie

R.K. vindt het goed dat er een mogelijkheid wordt gecreëerd om mensen uit het radicale milieu te helpen vertrekken. Het is belangrijk dat die mensen een alternatief wordt aangeboden, door bijvoorbeeld instanties in te schakelen die dan met die persoon in gesprek gaan of door de persoon kritisch te doen nadenken over zijn/haar situatie.

6.4. Religieus element, psychosociaal element, re-integratie en ‘stok-achter-de-deur’

Professor Pauwels stelt vast na het bestuderen van de verscheidene programma's, dat er uit elk programma wel iets nuttigs te halen valt. Hij zegt dat vooral de focus gelegd moet worden op vier elementen wanneer men nadenkt over het eventueel uitwerken van een deradicaliseringsprogramma.

Professor Pauwels: “Het zijn altijd de vier elementen die terugkomen en ik denk dat als je aan deradicalisering doet, dat je aan die vier elementen moet denken. Dus religieus, psychosociaal, re-integratie en een ‘stok-achter-de-deur’ bij wijze van spreke. Die vier elementen, die ideeën zijn eigenlijk noodzakelijk.”

Die vier elementen moeten nu vertaald worden naar onze context. Dat betekent dat er bijvoorbeeld in een counselor moet worden voorzien. Die persoon moet bereid zijn om religieuze gesprekken te voeren indien dat nodig is. Daarnaast moet er ook psychosociale begeleiding voorzien zijn, als men niet in de diepte over religie wil praten. Er wordt dan eerder gepraat over de daad en over wat er is gebeurd. En ook over hoe het zo ver is kunnen komen en hoe men denkt dat in de toekomst te vermijden om niet opnieuw in de val te trappen van bijvoorbeeld terrorisme. Daarvoor is die counseling volgens professor Pauwels heel belangrijk.

6.5. Economische element

Ron Van Wonderen sluit zich aan bij de mening van professor Pauwels. Hij is ook voorstander om de zorg erbij te halen en psychosociale begeleiding aan te bieden.

Daarnaast vindt hij ook dat het economische aspect moet worden betrokken: er moeten bijvoorbeeld kansen op werk geboden worden.

Ron Van Wonderen: “Het hangt allemaal een beetje af van het type jongere. Als je een jongere hebt die gefrustreerd is in de samenleving of zich gediscrimineerd voelt en daardoor opnieuw grijpt naar radicalisering of bewegingen die geradicaliseerd zijn. Dit om een soort gevoel van status te krijgen, een gevoel van thuiskomen of gerespecteerd te worden en respect te krijgen ... Dat soort jongeren zijn denk ik geholpen met inkomen, werk, huisje, ... Dus dat is eigenlijk het economische. Dat ze kansen krijgen en daarbij ook geholpen worden.”

6.6. Familie / peergroup betrekken

In het onderzoek vinden meerdere experts dat de ouders en de peergroup moeten betrokken worden in een deradicaliseringsproject. Het ondersteunen van de familie is zeer belangrijk. De familie mag zich geen dader voelen, ze is ook deels een slachtoffer. Die familiewerking komt in bepaalde projecten duidelijk naar voor.²⁸

Professor Pauwels: “De familie daarbij betrekken, dat ook. En die komen in al die projecten. De projecten verschillen niet zo zeer in termen van doelstelling.”

Bart Wauters: “Er moet ook worden gekeken naar de ouders. Voor de ouders is er ook een rol weggelegd. Er moet even goed ook naar de peer group worden gekeken, want dat is eigenlijk binnen de leeftijdscategorie van 15-18 jaar belangrijker dan familie.”

6.7. Werken met ex-leden

Professor Pauwels vindt dat vooral mensen die uit het radicale milieu zijn gestapt, moeten worden betrokken in een project. Dat komt in bepaalde buitenlandse werkingen voor en is iets wat werkzaam kan zijn, volgens hem.

Wat volgens Montasser AlDe'emeh en Bart Wauters bruikbaar kan zijn, is het werken met sleutelfiguren die veel aanzien hebben door de dingen die ze hebben gedaan. Die figuren kunnen worden ingezet om te werken met de radicale groep en zo te proberen een positieve boodschap over te brengen. Als dergelijke sleutelfiguren dan werken met die individuen om één en ander te herstellen en een link te maken met de samenleving, dan kan dat volgens hen succesvol zijn.

²⁸ Ron Van Wonderen, professor Pauwels en Montasser Alde'emeh

6.8. Werking in de gevangenis

Tijdens de interviews werd er ook gesproken over de bruikbaarheid van de buitenlandse projecten die in de gevangenis worden gegeven.

Het is goed om een aantal proefprojecten uit te testen in de gevangenis. Het is van belang om tijd te maken om met de gedetineerde te praten. Wat kan helpen is om de geradicaliseerde personen af te zonderen en hier dan op in te werken. In het onderzoek werd gezegd dat geradicaliseerde personen niet thuis horen bij andere gevangenen.²⁹

6.9. Geloofsgemeenschap

Na het bestuderen van de verscheidene projecten, is het volgens dit onderzoek een troef om de geloofsgemeenschap in die contra- en deradicaliseringsprogramma's te betrekken. De geloofsgemeenschap kan het individu helpen om z'n identiteit binnen die gemeenschap te zoeken.

Bart Wauters: "Het is belangrijk om die geloofsgemeenschap daarin te betrekken en ik denk dat die daar wel een belangrijke rol in kunnen spelen. Omdat zij ook het verhaal van interpretatie van godsdienst ook wel wat ruimer kunnen trekken. [...] En dan vind ik kennis van het geloof en daarin onderricht ook belangrijk, want dat was toch de keuze om daar redelijk extreem in te kiezen. En dan ook om opnieuw verbinding te maken met die geloofsgemeenschap die ook verandering willen en die evengoed waar dat jongeren gefrustreerd van geraken ook willen aanklagen, maar die dat doen op een aanvaardbare manier."

Montasser AlDe'emeh zijn mening past hier ook bij. Allereerst vindt hij het belangrijk om islamologen of mensen te betrekken die de islam hebben bestudeerd. Hij denkt dat dit religieus geïnspireerde mensen kan helpen. Montasser geeft aan dat een psycholoog ook kan helpen bij het deradicaliseringsproces, maar minder bij het aspect dat draait rond het geloof. Een psycholoog kan volgens hem structuur brengen en stabiliteit creëren, net zoals een sociaal werker de radicale persoon weer kan helpen integreren in de maatschappij. Daarentegen vindt hij dat een islamoloog vooral moet ingezet worden bij het aanbrengen van islamitische kennis. Aangezien de kennis van radicaliserende personen vaak verworven is via het internet en ze hierdoor amper relevante en 'echte' kennis hebben van de islam.

²⁹ Professor Pauwels

Montasser AlDe'emeh : "Vaak is de kennis die zij hebben opgedaan een knip en plak ideologie van op internet. Iedereen heeft een leraar nodig. Kennis zonder leraar is gebrekkige kennis. Men moet zeker die kennis geven en nuanceren."

Tevens moeten geradicaliseerden aangemoedigd worden om over hun identiteit te praten. Dat hoeft niet altijd over zijn of haar ideeën te gaan, maar kan ook over andere zaken gaan.³⁰

Montasser AlDe'emeh : "Want veel jongeren die vertrekken, voelen hun vaak niet goed in de maatschappij. Praat gewoon met die mensen."

Ron Van Wonderen spreekt in dit onderzoek over het werken met een imam. Dat is vruchtbaar als die in gesprek gaat met de radicale persoon over zijn of haar opvattingen en zo probeert tegenvoorbeelden te geven om duidelijk te maken dat het radicale gedachtegoed niet klopt.

6.10. Veerkracht verhogen

Bart Wauters vindt dat veerkracht verhogen bij jongeren sowieso in een deradicaliseringsproject zal moeten plaatsvinden en dat de omgeving van een radicale persoon moet worden betrokken in zo'n project.

Besluit

In dit hoofdstuk werden de verkregen onderzoeksresultaten aan de hand van semigestructureerde interviews uitgesplitst in verschillende thema's. Soms kwamen de experts tot dezelfde conclusies, soms klonken er tegengestelde meningen.

De buitenlandse projecten werden in dit hoofdstuk zowel positief als negatief beoordeeld door de verscheidene respondenten. Dat zijn wel enkel degene die werden aangehaald door hen. Over de best practices van deradicalisering kan door de experts worden geconcludeerd dat er met volgende elementen rekening moet gehouden worden: preventief werk, maatwerk en individuele begeleiding, werken met bestaande instrumenten, het aanwerven van praktijkmensen en het nut van rolmodellen en hoe personen hiernaar kunnen opkijken.

³⁰ Montasser Alde'emeh

Afsluitend rond de bruikbaarheid van buitenlandse projecten in België kan er worden geconcludeerd in dit onderzoek dat er allereerst algemeen moet gekeken worden hoe zo'n project werd aangepakt. Bovendien vinden de experts volgende items belangrijk: de bereidheid om mee te werken; religieus, psychosociaal, re-integratie en 'stok-achter-de-deur'; economische element ; familie of peergroup te betrekken; werken met ex-leden ; werking in de gevangenis werd ook aangehaald in het onderzoek ; veerkracht verhogen van de jongeren en als laatste kwam de geloofsgemeenschap aan bod.

Hoofdstuk V: toetsing empirische resultaten

Inleiding

In dit deel worden de empirische resultaten, die in de vorige hoofdstukken werden beschreven, getoetst aan (inter)nationale literatuur. De indeling van dit hoofdstuk is gelijklopend aan dat van hoofdstuk vier: totstandkoming radicalisering; religieus geïnspireerde radicalisering en de rol van religie; het proces van deradicalisering; voorbeelden van goede praktijk en bruikbaarheid buitenlandse projecten in België.

De positieve en negatieve aspecten van de buitenlandse projecten worden niet meer getoetst aan de empirische resultaten, aangezien het in de resultaten duidelijk is om welke elementen van welke projecten het gaat.

1. Totstandkoming radicalisering

De visie van de verschillende experts over het radicaliseringproces en de bepalende factoren is eenduidig. Bepaalde experts gaven aan dat dit een moeilijke oefening is en ook sterk afhankelijk is van het individu. Dat komt ook naar voor uit het literatuuronderzoek. Het is een kort samenvattend geheel van bepaalde onderzoeken, maar het is geen volledig antwoord op de totstandkoming van radicalisering. Daarvoor is de materie te complex en te uiteenlopend.

Uit het onderzoek van deze masterproef kan radicalisering verbonden worden aan de leef- en ervaringswereld van bepaalde jongeren. Uit het onderzoek van Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton (2014) blijkt dat emoties zoals frustratie, haat, boosheid en angst een rol spelen bij radicalisering. Ze hebben meer invloed op het gedrag van de jongeren. De mening van professor Coolsaet dat het vooral is verbonden aan de leef- en ervaringswereld van een gedeelte van de jongeren, sluit hierbij aan. Deze jongeren hebben -volgens hem- het gevoel niet gewenst te zijn, nergens bij te horen, en het gevoel geen perspectief te hebben.

Volgens hetzelfde onderzoek zijn personen die op zoek zijn naar zingeving en een identiteit, gevoeliger voor radicalisering (Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton, 2014). In de resultaten werd ook aangegeven dat de zoektocht naar identiteit en hun geloof mee kunnen leiden tot radicalisering.

Professor Coolsaet benoemt bepaalde karakteristieken van radicaliserende personen. Die komen deels overeen met wat Bjørgo (2002) beschrijft. Namelijk dat sommige jongeren gedreven worden door nieuwsgierigheid, op zoek zijn naar opwinding, zoeken naar sensatie, falen op school of werk ... Professor Coolsaet beaamt dat. In het onderzoek van Bjørgo (2002) wordt er gesproken van persoonlijkheidstypes, net zoals professor Coolsaet spreekt van bepaalde karakteristieken. Dat is ook wat naar voren komt in het onderzoek van Koomen & Van der Pligt (2009). Het is een persoonlijke kwestie en verschilt van individu tot individu.

Zoals werd aangehaald in het eerste hoofdstuk, *2.2.1. Contextuele factoren*, kunnen politieke, sociale en economische processen, waar de persoon zelf weinig invloed op heeft, een factor zijn tot radicalisering. Dat ligt in de lijn met de categorieën die door professor Pauwels in de resultaten werden besproken. Het gaat dan om het gevoel van politieke machteloosheid en het gevoel geen invloed te kunnen uitoefenen.

Sociale bindingen waren in de resultaten ook van belang. Als een persoon voldoende bindingen heeft, zal dat hem/haar tegenhouden om verder te radicaliseren. Geïsoleerde individuen hebben het gevoel niets te verliezen en zullen sneller radicaliseren.³¹ In het onderzoek van Bjørgo (2002) wordt ook de link gelegd tussen het toetreden tot een radicale groep en een moeilijke relatie met de familie of de vader in het bijzonder. Personen gaan dan op zoek naar aansluiting binnen een radicale groep.

Meerdere experts spraken ook over de invloed van discriminatie. Dat werd in het literatuuronderzoek niet specifiek aangehaald. Wat wel werd besproken is het gevoel minderwaardig te zijn binnen hun groep tegenover de dominante groep in de samenleving. Dat kan een stimulerende factor zijn (Reinares et al., 2008). Discriminatie kan volgens de experts ook aan de basis liggen van radicalisering. Bepaalde groepen krijgen minder kansen of voelen zich gediscrimineerd waardoor ze buiten de samenleving komen te staan.

³¹ Professor Pauwels

Twee van de zes experts in dit onderzoek gaven ook duidelijk aan dat er een verschil is tussen gewelddadige en niet-gewelddadige radicalisering. Dat verschil bestaat ook in de literatuur, (cf. Schmid (2013) eerste hoofdstuk). Het is het gewelddadige dat in direct verband staat met terrorisme, terwijl radicalisering op zich ook zonder geweld kan bestaan. Het is essentieel om dit verschil te maken, aangezien niet elke radicale gedachte tot geweld leidt (Schmid, 2013).

2. Religieus geïnspireerde radicalisering en de rol van religie

Hoe zien experts vandaag de dag religieuze radicalisering? De resultaten worden gekoppeld aan wat er in de (inter)nationale literatuur wordt beschreven en wat er in deze literatuurstudie is opgenomen.

In de literatuur heeft radicalisering twee dimensies: een religieuze en een politieke. Professor Coolsaet definieert de religieuze dimensie als het orthodox aanwenden van je religie. De politieke dimensie is dan het idee dat je onrechtvaardig wordt behandeld door de politiek en de samenleving en daardoor het gevoel hebt dat je geloof wordt bedreigd (Slootman & Tillie, 2014). Professor Coolsaet voegt daaraan toe dat het vaak een indicator is voor politieke radicalisering. Wat ook overeenkomt met het onderzoek van Slootman & Tillie (2014).

Buijs, Demant, & Hamdy (2006) bakenen islamitisch radicalisme strikt af. Tijdens de interviews kwam er eerder aan bod dat het niet altijd nodig is om strikt te spreken over religieus geïnspireerde radicalisering. Zowel professor Pauwels, professor Coolsaet als Montasser AlDe'emeh spreken eerder over een knip en plak ideologie. Extremisten halen die zaken uit hun ideologie die stroken met hun handeling. Het is een instrument om hun doelstellingen te bereiken, maar die doelstellingen zijn eerder politiek dan religieus.

Ten slotte vindt Montasser AlDe'emeh dat religie jongeren moet stimuleren om een beter mens te worden en dat staat haaks op religie gebruiken om geweld te rechtvaardigen. Dat aspect komt niet aan bod in de literatuurstudie, maar is wel iets om bij stil te staan.

3. Het proces van deradicalisering

Dit gedeelte behandelt het deradicaliseringsproces en gaat in op de factoren die een persoon doen besluiten zijn of haar radicale gedachten en de radicale groep af te zweren.

De mening van de verschillende experts wordt toegelicht en er worden linken gelegd met de (inter)nationale literatuur.

In het literatuuronderzoek van deze masterproef wordt er vooral ingegaan op de fase waarin een individu lid is van een radicale beweging en wat hem/haar kan bewegen om die radicale groep te verlaten. Volgens professor Coolsaet is ingrijpen tijdens het radicaliseringsproces één mogelijkheid. Nog beter is het om zo snel mogelijk in te grijpen, namelijk vanaf het moment dat er aanwijzingen zijn dat een persoon zich slecht in zijn of haar vel voelt. Er moet niet gewacht worden tot iemand effectief lid is van een radicale groep.

Wanneer een individu een bepaalde tijd in de radicale groep blijft, raakt hij of zij soms teleurgesteld in de werking en activiteit. Bijvoorbeeld omdat de groep eerder bezig is met nutteloze gevechten, eerder dan zaken op politiek vlak fundamenteel aan te pakken (Bjørge, 2002). Dit is ook een factor die bij de resultaten werd besproken. Volgens professor Pauwels kan dit de kans doen toenemen om uit de radicale groep te stappen en die de rug toe te keren. Als de beweging niet doet waar ze beweert voor te staan, is de kans groter dat het individu eruit stapt. Het is in het onderzoek een belangrijke factor, omdat die twijfel over de radicale groep kan gevoed worden tot het uiteindelijke vertrek.

Volgens Bjørge (2002) is één van de krachtigste motieven om een groep te verlaten, nieuwe familierelaties of het vinden van een vriend(in) buiten de radicale groep. Daarnaast zijn redenen om te blijven bij een radicale groep volgens het ISD (2012) de angst om nergens naartoe te kunnen. Leden zitten in een soort isolement zonder steun of bescherming. Dat ligt in de lijn met wat Bart Wauters in het onderzoek aanhaalt als belangrijke factoren binnen het deradicaliseringsproces. Het is belangrijk om de leden opnieuw in verbinding te brengen met de samenleving en de familie. Hij denkt dat dit de eerste stap richting deradicalisering is.

Maatwerk is bij deradicalisering zeer belangrijk. Volgens R.K. heeft elk proces een andere aanpak nodig en is er niet zomaar een algemeen geldende oplossing. In de literatuur wordt dat aangegeven door Donselaar & Wagenaar (2006). Er hangt veel af van specifieke kenmerken van een persoon die de groep wil verlaten (Donselaar & Wagenaar, 2006).

4. Best practices

In het empirisch onderzoek vroegen we de experts om voorbeelden van goede interventies om personen te deradicaliseren. Dat werd bevraagd alvorens er in het onderzoek dieper op de literatuurstudie van de buitenlandse projecten werd ingegaan. Er wordt in dit deel dan ook getracht die meningen te verbinden aan de verschillende projecten uit het literatuuronderzoek.

Bij de resultaten zijn er meer thema's besproken dan hier aan bod komen. Bepaalde thema's zijn eerder algemeen en moeten minder getoetst worden aan het literatuuronderzoek.

4.1. Preventief werk

In het empirisch onderzoek stelt R.K. dat er vooral preventief gewerkt moet worden, zodat er zo weinig mogelijk mensen ook effectief radicaal worden. Maar hier moet de nuance worden gemaakt dat bij sommige personen het radicaliseringsproces heel snel gaat en dan heeft pro-actie en preventie nog weinig zin en moet er worden ingezet op deradicalisering. Er wordt in het literatuuronderzoek een onderscheid gemaakt tussen projecten en daar wordt ook het belang van preventief werken aangehaald.

4.2. Maatwerk

Meerdere respondenten zeiden heel duidelijk dat maatwerk een gepaste interventie is. Er moet vooral worden gepraat met radicale individuen en er moet geprobeerd worden ze zo goed mogelijk te begeleiden. Hoe individueler een aanpak is, hoe meer kans op slagen. Uit de literatuurstudie blijkt dat vrij veel programma's zich richten op het individu. Hieronder een korte omschrijving.³²

Tot het actieplan WA 1 & 2 behoort de individuele werking waarbij gesprekken worden gevoerd met het individu en zijn ouders (Gemeente Amsterdam, 2006). Binnen het actieplan Slotervaart bestaat het individuele aspect erin om de (moslim)jongere vooral inzicht te geven in de gevaren en risico's van radicalisering, en ook vaardigheidstrainingen te geven (Stadsdeel Slotervaart, 2007). Het project DIAMANT werkt met persoonlijke coaching en is dus zeer individueel gericht (SIPI, 2010). Tarjama begeleidt kinderen en jongeren die het moeilijk hebben met de sociale integratie (END, 2014b).

³² Professor Coolsaet, R.K. en Ron Van Wonderen

De werking van Exit is sowieso gericht op het individu dat een extreme groep wil verlaten en daarbij steun nodig heeft (Ramalingam & Tuck, z.j. ; Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Violence Prevention Network tracht preventief en deradicaliserend te werken binnen de bijzondere jeugdzorg, jeugd- en volwassen gevangenen en dit ook door individuele trainingen aan te bieden en de persoon op te volgen bij vrijlating (END, 2014c). In het project 'Ufuq' wordt er ook individueel gerichte begeleiding gegeven. Het project werkt samen met sociale instellingen en scholen en het radicale individu. Tegelijk bieden ze jongeren tijdens workshops de kans jongeren kritisch te leren nadenken (END, 2014a ; Ufuq, z.j.).

In Saoedi-Arabië is het project gericht op de gevangene en werken verschillende comités gericht met het individu (Zuijdgheest, 2007). Het project van Indonesië stelt de individuele gedetineerde ook voorop: er wordt gekeken naar de economische situatie en het netwerk van de gevangene (International Crisis Group, 2007).

Het Deense project *Deradicalisering – gerichte interventie* gaat gesprekken aan met jongeren die discriminerend gedrag vertonen en extremistische opvattingen hebben. BOT is een programma dat zich ook richt op de gedetineerde: er wordt onder meer een persoonlijk mentorprogramma opgestart (Counter Extremism, 2014). Bij het project in Birmingham zijn zowel Study Circles en Journey of the Soul gericht op de jongere. Ofwel wordt er kennis doorgegeven, ofwel gaat men met de jongere op reis (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Maatwerk komt met andere woorden in verscheidene programma's voor.

4.3. Rolmodellen

Rolmodellen kunnen jongeren inspireren om een andere weg in te slaan. Geradicaliseerde personen kijken op naar die rolmodellen.³³ Dat ligt in de lijn met wat later aan bod komt bij het thema *Bruikbaarheid*, namelijk het werken met ex-leden. Het Franse project 'Tarjama' zet heel sterk in op rolmodellen. Daar willen ze werken met trainers die ook opgroeiden binnen dezelfde gemeenschap (END, 2014b).

³³ Montasser Alde'emeh

5. Bruikbaarheid buitenlandse projecten in België

Welke buitenlandse projecten uit de literatuurstudie zouden eventueel bruikbaar kunnen zijn in België? We vertrekken van de mening en visie van de verschillende experts uit de kwalitatieve interviews om zo tot een betekenisvol geheel te komen. We delen het op in verschillende thema's.

5.1. Algemeen

Er zullen eerder bepaalde aspecten uit verscheidene buitenlandse projecten moeten worden gehaald. Aangezien meerdere experts aanhaalden dat geen enkele van de methodes alleen zaligmakend is, maar dat er eerder moet worden gekeken naar wat er mogelijk is met de bestaande instrumenten. Bovendien moeten maatregelen elkaar ondersteunen. De verschillende instrumenten en benaderingen moeten worden gecombineerd om dan te kijken wat er voor een bepaalde jongere werkt.³⁴

5.2. De bereidheid om mee te werken

We bespreken eerst de Noorse, Zweedse en Duitse deradicaliseringsprogramma's. In het Zweedse programma is er een stappenplan voor een exit. Een lid twijfelt of hij nog langer deel wil uit maken van een radicale groepering. Hij neemt contact op met het Exit-team. Er wordt informatie uitgewisseld en men biedt een contactpersoon aan die zelf in het milieu heeft gezeten (Demant, Slootman, Buijs & Tillie, 2008). Dat gebeurt ook in het Noorse en Duitse programma.

R.K. gaf aan dat praten met het radicale individu in combinatie met vrijwillige medewerking, een goede combinatie kan zijn. Dat trachten exitprogramma's in Zweden, Noorwegen en Duitsland ook te bewerkstelligen. Die troef kan zeker ook in België worden uitgespeeld.

Een ander project dat werkt met jongeren op vrijwillige basis is het Deense '*deradicalisering-gerichte interventie*'. Het doel is om te voorkomen dat jongeren toetreden tot een radicale groepering. Daarnaast wil dit programma jongeren ondersteunen die een radicale groep willen verlaten (Counter Extremism, 2014).

Als een geradicaliseerd individu bereid is om mee te werken, dan verhoogt dat de kans op slagen van het deradicaliseringsproces.³⁵ Maar zo'n project kan niet zomaar worden

³⁴Professor Coolsaet en Pauwels

³⁵ Professor Coolsaet

gestart in België, aldus professor Pauwels. Al is het element om personen de mogelijkheid te geven om de radicale beweging te verlaten, zeker bruikbaar.

5.3. Kritisch nadenken en communicatie

R.K. heeft in dit onderzoek aangehaald dat bepaalde instanties moeten worden ingeschakeld om met het radicale individu in gesprek te gaan en de persoon kritisch te laten nadenken over zijn/haar situatie. Beide elementen kunnen werken.

Ze zijn vast onderdeel van verschillende projecten, zoals het project DIAMANT van Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie (SIPI, 2010) en het Saoedische project waar men via verscheidene comités in dialoog treedt met het individu (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Binnen het Duitse project, ‘Ufuq’, kiest men ervoor om jongeren via workshops aan te sporen kritisch na te denken (Ufuq, z.j.). In het Deense programma *Deradicalisering, gerichte interventie* gaan mentoren gesprekken aan met jongeren die discriminerend gedrag vertonen en extremistische opvattingen hebben (The Danish Immigration Service, 2011). Het Indonesische project tracht een discussie tussen radicale gevangenen op gang te brengen en zo in groep kritisch te reflecteren (Schulze, 2008).

Er moet binnen een deradicaliseringsprogramma mogelijkheid geboden worden om kritisch na te denken en in dialoog te gaan.

5.4. Religieus element, psychosociaal element, re-integratie en ‘stok-achter-de-deur’

Professor Pauwels haalt in het empirisch onderzoek vier elementen aan die noodzakelijk zijn in een deradicaliseringsprogramma: religieus, psychosociaal, re-integratie en een ‘stok-achter-de-deur’. Professor Pauwels heeft die aspecten in hoofdstuk vier vertaald naar de Belgische context. Die elementen trachten we nu te verbinden aan bepaalde projecten van de literatuurstudie.

Allereerst beantwoordt het project uit Saoedi-Arabië aan die visie. Zij werken met verschillende comités die zich richten op religie, psychosociale veiligheid en media. Zoals professor Pauwels aangaf, is het belangrijk om te praten over religie en de redenen van radicalisering. Dat kan binnen het religieus comité. Daarnaast worden er gesprekken gehouden over hoe het zover is kunnen komen, en waarom het is gebeurd (Zuijdgeest, 2007 ; Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

In verschillende projecten wordt er gewerkt rond het thema religie. Dat element mag volgens professor Pauwels niet ontbreken in een deradicaliseringsprogramma. Het religieus element komt in verscheidene programma's voor. Zoals het project Tarjama in Frankrijk dat probeert meer religieuze kennis te brengen onder jongeren, en ook het project in Birmingham met de Study Circles en Journey of the Soul. Daar probeert men kennis rond de islam en religieuze beleving mee te geven. In het Actieplan WA 1 & 2 werkt men ook met een zomerschool rond islam en de westerse samenleving (END, 2014b ; Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008; Gemeente Amsterdam, 2006).

Het Zweedse exitprogramma maakt ook werk van re-integratie, zodat het geradicaliseerde individu opnieuw een normaal leven kan krijgen. Het programma zorgt voor voldoende ondersteuning (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Bij Violence Prevention Network coacht men de persoon bij vrijlating om zo de re-integratie te bevorderen (END, 2014c).

Jongeren op reis sturen, cf. het project Journey of the Soul van Birmingham, is zeer goed, zo stelt Montasser AlDe'emeh . Het kan ook helpen om de jongeren in hun identiteits- en geloofszoektocht te stimuleren. Er is ook tijd om te praten met het radicale individu.

5.5. Economische element

Zoals in het onderzoek aangegeven, vindt Ron Van Wonderen dat ook het economische aspect in aanmerking moet worden genomen. Geradicaliseerde jongeren moeten kansen op werk krijgen.

Dit element komt voor in het project DIAMANT waar men jongeren stimuleert bij het zoeken naar een opleiding of een job (SIPI, 2010). In het Zweedse exitprogramma wordt jongeren diets gemaakt hoe men opnieuw een normaal leven uitbouwt (END, 2014c). Het programma in Saoedi-Arabië staat in voor de begeleiding bij het krijgen van een job bij de vrijlating van de gevangene. Zo verhoogt dat hun kansen op re-integratie als ze uit de gevangenis komen (Zuidgeest, 2007). In Indonesië probeert men ook te kijken naar de economische situatie van de gedetineerde (Schulze, 2008). In het Youth Leadership Programme in Ierland ten slotte probeert men verder opleiding te stimuleren en risicjongeren aan werk te helpen (END, 2014c).

5.6. Familie / peergroup

Verscheidene experts vinden het belangrijk om de ouders en de peergroup te betrekken bij een contra- en deradicaliseringsproject.³⁶ Dit element komt in de meeste projecten duidelijk naar voor.

In het actieplan WA 1 & 2 worden de ouders betrokken door bijvoorbeeld in te spelen op hun opvoedingsvragen (Gemeente Amsterdam, 2006). Binnen het actieplan 'Slotervaart' worden ouders ook ondersteund in hun opvoedingstaak (Stadsdeel Slotervaart, 2007). Het exitprogramma in Noorwegen wil een steun zijn voor de ouders van deze jongeren en hen helpen bij het opzetten van lokale netwerken (Donselaar & Wagenaar, 2006). In het project DIAMANT worden ook de ouders betrokken. De trainers gaan de ouders thuis opzoeken en ze worden uitgenodigd voor ouderworkshops (SIPI, 2010). Binnen Women's Development Project van Birmingham worden vrouwen opgeleid zodat ze de signalen kunnen herkennen en hun familieleden kunnen helpen te weerstaan aan de invloed van radicalisme en extremisme (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Het werken met de peergroup komt minder voor in de buitenlandse projecten, wel wordt er in het project Ufuq gewerkt met de omgeving van de jongeren (END, 2014a).

5.7. Werken met ex-leden

Drie van de zes experts gaven in het onderzoek duidelijk aan dat het in een deradicaliseringsprogramma zeer bruikbaar is om te werken met individuen die uit het radicale milieu zijn gestapt.³⁷

Bepaalde projecten uit de literatuurstudie werken gericht met ex-leden of personen die voordien geradicaliseerd waren. De Zweedse en Duitse exitprogramma's werken gericht met ex-leden (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Daarnaast werkt het project in Indonesië samen met twee belangrijke kopstukken die daarvoor in de radicale groep Jamaah Islamiyah zaten (International Crisis Group, 2007).

5.8. Werking in de gevangenis

Vooraf professor Pauwels is hier verder op ingegaan tijdens het onderzoek. Er moet volgens hem tijd gemaakt worden om met de gedetineerde te praten. Dat gebeurt het liefst geïsoleerd van de rest van de gevangenis.

³⁶ Ron Van Wonderen, professor Pauwels en Montasser Alde'emeh

³⁷ professor Pauwels, Montasser AlDe'emeh en Bart Wauters

In Saoedi-Arabië werken ze ook binnen de gevangenis met gedetineerden. Hier ligt de focus vooral op intensieve gesprekken met terroristen rond de vraag hoe hun aanslag islamitisch te rechtvaardigen is, gesprekken over hun gevangenschap en over hun netwerk (Zuijdgheest, 2007; Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

Het Deense programma Back on Track is ontwikkeld voor gedetineerden. Binnen dit project wordt er met de gedetineerde gepraat om coping strategieën aan te leren en conflicteren te leren controleren. De interventie is gericht op de persoonlijke situatie, maar gebeurt wel in de gevangenis. Deze gedetineerden zitten niet geïsoleerd (END, 2014c ; The Danish Immigration Service, 2011).

Ten slotte is er het Indonesische project voor opgepakte leden van de Jamaah Islamiyah. Anders dan in Denemarken en Saoedi-Arabië, worden die leden wel afgezonderd. Het project wordt uitgevoerd binnen de politieorganisatie, aangezien er binnen de gevangenis te weinig middelen en tijd voor zijn (International Crisis Group, 2007).

5.9. Geloofsgemeenschap

Een ander element dat door Bart Wauters en Montasser AlDe'emeh bij de resultaten werd aangehaald is dat de geloofsgemeenschap ook een rol kan spelen binnen een deradicaliseringsprogramma. Bijvoorbeeld door een lid te stimuleren om zijn identiteit vorm te geven en te praten over zijn geloof.

In verschillende buitenlandse programma's wordt er samengewerkt met de geloofsgemeenschap. Zo regelt het Britse project bijeenkomsten met moslimgemeenschappen, werkt het Franse 'Tarjama' samen met Arabisch sprekende moskeegemeenschappen net als actieplan WA 1 & 2 en actieplan Slotervaart. Het Duitse 'Ufuq'-project ondersteunt islamitische organisaties (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008; END, 2014b ; Gemeente Amsterdam, 2006; Stadsdeel Slotervaart, 2007; Ufuq, z.j.).

Ron Van Wonderen spreekt ook specifiek over het betrekken van de imam binnen een deradicaliseringsprogramma. Dat aspect komt ook al voor in enkele projecten uit de literatuurstudie. Dat gebeurt binnen Tarjama en binnen het actieplan Slotervaart (END, 2014b ; Stadsdeel Slotervaart, 2007).

Besluit

Het *radicaliseringsproces* is moeilijk te doorgronden. Allereerst kan radicalisering verbonden worden aan de leef- en ervaringswereld van jongeren. Daarnaast zijn personen die zoekend zijn in hun identiteit en geloof, gevoeliger voor radicalisering. Radicaliserende personen hebben specifieke eigenschappen, maar geen twee zijn er gelijk.

Sociale bindingen spelen ook een grote rol bij radicalisering. Bij weinig steun en isolement is de kans tot aansluiting binnen een radicale beweging, groter. Bovendien werd door de experts discriminatie als een factor van radicalisering gezien, maar dat komt niet aan bod in de literatuurstudie. Als laatste wordt het verschil tussen gewelddadige en niet-gewelddadige radicalisering gezien als een belangrijk onderscheid.

Als het gaat om *religieus geïnspireerde radicalisering en de rol van religie*, kan er worden gezegd dat het belangrijk is om radicalisering op te splitsen in twee dimensies, het religieuze en politieke. Het religieuze wordt hierin vooral gezien als een indicator voor politieke radicalisering. Daarnaast vonden bepaalde experts dat de afbakening naar religieus geïnspireerde radicalisering niet altijd nodig is. Het religieuze aspect is eerder een soort van knip en plak ideologie om hun doelstellingen te verantwoorden. Als laatste kan religie een positieve stimulans zijn voor jongeren.

Om het gedeelte *factoren binnen het proces van deradicalisering* te concluderen, worden nog eens kort de belangrijkste factoren bij deradicalisering aangehaald. Allereerst kan er geprobeerd worden zo snel mogelijk in te grijpen tijdens het radicaliseringsproces. Dit in plaats van pas te reageren als ze al tot een radicale groep behoren.

Redenen om uit een radicale groep te stappen, manifesteren zich onder meer wanneer de groep niet doet waar die beweert voor te staan. Ook familierelaties spelen een rol. Daarnaast zijn er ook elementen aangehaald die de persoon doen besluiten bij de radicale groep te blijven, zoals de angst om nergens terecht kunnen. Hierbij kan het helpen de persoon weer verbinding te laten krijgen met familie en samenleving.

Ten slotte is het vooral belangrijk te kijken naar het individu, aangezien deradicalisering vooral maatwerk is en afhangt van de specifieke kenmerken van deze persoon.

Het gedeelte rond *gepaste maatregelen of interventies van deradicalisering* volgens de verscheidene experts werd uiteengezet in bepaalde thema's. Er werd getracht dit te verbinden aan de verschillende buitenlandse projecten. Het eerste thema draait rond

preventief werken en hoe dit er mee kan voor zorgen dat minder mensen radicaal worden. Het tweede gaat over maatwerk, waarbij individuele begeleiding volgens verschillende experts een gepaste maatregel is. Na de toetsing kan er gezegd worden dat dit al door veel buitenlandse interventies wordt toegepast en dus iets is wat zeker kan overgenomen worden. Als laatste kan het werken met rolmodellen ook helpen om jongeren te doen opkijken naar deze personen. Enkel het project ‘Tarjama’ legt dit expliciet in hun werking uit.

Voor *de bruikbaarheid van buitenlandse projecten* besluit dit onderzoek dat het niet zomaar mogelijk is om slechts één project over te nemen en te implementeren in België. Wat bruikbaar is in België rond deradicalisering en rond preventie, is een samenstelling en combinatie van verschillende buitenlandse projecten. Zoals door vele experts werd aangehaald, is het niet mogelijk om zomaar één project te kiezen en dit enkel te implementeren in België.

Hoofdstuk VI: Algemeen besluit

1. Kritische bespreking en beperkingen onderzoek

In deze masterproef werd getracht om een globaal beeld te geven van verschillende deradicaliseringsprojecten uit het buitenland. De literatuur rond dit thema is vrij recent. Termen liggen nog niet helemaal vast en worden regelmatig door elkaar gebruikt. Bepaalde projecten werden bestempeld als *deradicaliseringsprojecten*, maar zijn eerder preventieve projecten. Daarom werd de focus van deze masterproef aangepast. Om ook die programma's te kunnen betrekken, werd naast *deradicalisering* ook *contaradicalisering* gedefinieerd. Hier moet dus ook voorzichtig mee worden omgegaan, aangezien sommige projecten spreken van deradicalisering, maar dit in praktijk niet altijd zijn.

Het aantal respondenten in dit onderzoek is relatief laag. Dat komt omdat het om expertinterviews gaat en er op dit vakgebied ook nog niet heel veel experts zijn. Bovendien is het niet gemakkelijk om met hen een afspraak te maken. De reikwijdte van dit onderzoek is dan ook eerder beperkt. Maar er werd wel voldoende tijd gemaakt voor de expert interviews. Dat zorgt voor diepgang.

Een andere beperking is de discrepantie tussen de grote hoeveelheid literatuur en de hoeveelheid wetenschappelijke bronnen. Tijdens de masterproef werd het snel duidelijk dat het zoeken naar voldoende gedifferentieerde internationale bronnen over contra- en deradicaliseringsprogramma's vrij moeizaam verliep. Daarnaast is het mogelijk dat bepaalde literatuur die relevant zou zijn voor deze thesis, niet is geanalyseerd. Dat komt door de volgende objectieve criteria: religieus geïnspireerde radicalisering, de aanwezigheid van een evaluatie, beschikbare bronnen en of de werking van een project goed werd uitgelegd. Door het ingeven van verscheidene zoektermen in verschillende databanken werd er wel getracht zoveel mogelijk relevante wetenschappelijke literatuur te betrekken.

Tijdens het empirisch onderzoek werd er ook aandacht besteed aan de term *disengagement* door bepaalde experts, maar werd niet meer opgenomen in dit onderzoek. Disengagement betekent dat een radicaal persoon het radicaal gedrag (dit zijn bepaalde uitlatingen of

activiteiten) kan stoppen zonder dat hij de onderliggende waarden, attitudes en opvattingen verandert of afzweert (Horgan, 2009).

Omdat er moest worden afgebakend, werd vooral de focus gelegd op contra- en deradicalisering. Hierdoor is er minder aandacht geschonken aan *disengagement*. Het zou een meerwaarde zijn om over die term verder onderzoek te doen en *disengagement* dan te linken aan de verschillende projecten. Het zou ook een aanvulling zijn op deze masterproef. Bepaalde deradicaliseringsprojecten kunnen ook onder *disengagement* vallen.

Die beperkingen kunnen een invloed hebben op de geldigheid van dit empirisch onderzoek. We adviseren dan ook voorzichtig om te springen met de resultaten en bij verder onderzoek hier ook rekening mee te houden.

2. Algemene conclusie

Dit hoofdstuk heeft als doel een antwoord te formuleren op de centrale onderzoeksvragen van deze masterproef, namelijk: Welke deradicaliserings- en contraradicaliseringsprojecten worden toegepast in het buitenland? Zijn die succesvol? En in hoeverre kunnen die worden gebruikt in de Belgische context?

Om hierop een antwoord te bieden, werd er allereerst een grondige literatuurstudie verricht. Daarna werd er een kwalitatief onderzoek uitgevoerd in de vorm van expertinterviews. Dit empirisch onderzoek dient als aanvulling op de (inter)nationale literatuur.

De buitenlandse projecten uit de literatuurstudie verschillen elk van elkaar en hebben elk eigen specifieke kenmerken. Er is een duidelijk onderscheid gemaakt tussen contra- en deradicalisering. Bij contraradicalisering gaat het om programma's die preventief werken en trachten te voorkomen dat een persoon radicaliseert of verder radicaliseert en extremistisch of terroristisch wordt. Deradicaliseringsprojecten daarentegen werken eerder met het individu dat al geradicaliseerd is en trachten die persoon te doen inzien om van gedachtegoed te veranderen en opnieuw te integreren in de samenleving (Horgan, 2009 ; ISD, 2010 ; Algemene veiligheidsdienst, 2010).

2.1. Theoretische achtergrond

Het proces tot radicalisering is geen lineair proces. Wantrouwen en spanning zijn de ideale voedingsbodem voor verdere radicalisering. Het proces komt door verschillende factoren op gang, dat is duidelijk geworden uit het onderzoek en in de literatuurstudie. Binnen de literatuur vonden we bepaalde risicofactoren of oorzaken die een invloed kunnen hebben op het radicaliseringsproces. Die werden gehaald uit het onderzoek van Pauwels, Brion, Schils, Laffineur, Verhage, De Ruyver, & Easton (2014), van Bjørgo (2002) en McCauley en Moskalenko (2008). Contextuele factoren kunnen een rol spelen, zoals politieke of sociale processen waar de persoon zelf weinig invloed op heeft of problemen op lokaal vlak.

In het onderzoek werden aspecten zoals leef- en ervaringswereld besproken, de zoektocht naar identiteit, zoeken naar een kick, persoonlijke motivatie, Wetenschappelijk onderzoek werd ook besproken, zoals de sociaal-psychologische theorie, de sociologische theorie en pedagogische theorie. We stelden vast dat het een waaier aan factoren is die ertoe leidt dat iemand radicaliseert.

Tevens zijn er redenen waarom een radicale persoon de groep wil verlaten. Bjørgo (2002) maakt een onderscheid tussen push- en pull-factoren. Push-factoren kunnen negatieve sociale sancties zijn zoals criminele vervolging. Pull-factoren doen het 'normale' leven aantrekkelijker lijken. Demant, Slotman, Buijs, & Tillie (2008) halen ook enkele redenen aan om de radicale beweging te verlaten.

De afbakening van religieus geïnspireerde radicalisering is minder van belang volgens dit onderzoek, aangezien het nu eerder over een knip-en-plak-ideologie gaat. Religie speelt vooral een rol bij het zetten van de laatste stap in het radicaliseringsproces. Er werd ook in dit onderzoek ingegaan op het positieve aspect van religie.

2.2. Contraradicaliseringsprogramma's

Volgende *contraradicaliseringsprogramma's* worden in het buitenland gebruikt.

Allereerst is er het actieplan *Wij Amsterdammers 1 & 2*. Dit project wil terreur bestrijden door de mogelijke oorzaken van radicalisering en de verschillende interventies te verkennen. Tegelijk wil het radicalisering tegengaan en als laatste wil men polarisatie voorkomen (Gemeente Amsterdam, 2006). Ten tweede is er het actieplan Slotervaart. Dat plan wil radicalisering voorkomen of zorgen dat het niet verder toeneemt. Tegelijk wil het ervoor zorgen dat er meer kennis ontstaat over radicalisering (Stadsdeel Slotervaart,

2007). Ten derde is er Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie (DIAMANT). DIAMANT is een anti-radicaliseringstraining voor jongeren, die voornamelijk groepstraining en persoonlijke coaching omvat (END, 2014c). Als vierde werd Tarjama (Frankrijk) besproken. Tarjama werkt meestal rond Arabisch sprekende moskeegemeenschappen. Het bouwt eigenlijk voort op die traditionele moskeeën die zich vestigen in een tweetalige, sociale omgeving (END, 2014b).

Culturele jeugd-, religie en politievorming in een immigratiesamenleving (Ufuq) valt ook onder contraradicalisering. Ufuq is een Duitse ngo die vooral werkt met jongeren met een islamitische of allochtone achtergrond. Het opent discussies rond identiteit, verbondenheid en religie (END, 2014a). Violence Prevention Network wordt ook besproken in de literatuurstudie. Dat programma houdt zich vooral bezig met personen die gevoelig zijn voor gewelddadig rechtsextremisme of religieus fundamentalisme. Hun werkgebied situeert zich binnen de bijzondere jeugdzorg, jeugd- en volwassen gevangenissen (END, 2014c). Dan is er ook nog de Study Circles in Birmingham. Het programma is gericht op moslimjongeren, al nemen soms ook niet-moslims eraan deel. Dit project tracht kennis over de islam door te geven (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Het laatste contraradicaliseringsproject is Co-operation Ireland. CoIre tracht conflicten aan te pakken en probeert jongeren ervan te weerhouden deel te nemen aan misdaad uit haat en extremistische of paramilitaire activiteiten (END, 2014c).

In de literatuur zijn er nog te veel hiaten om uitspraken te kunnen doen met betrekking tot evaluatie. Sommige programma's werden geëvalueerd, maar daar moet men voorzichtig mee omspringen aangezien die niet altijd wetenschappelijk getoetst zijn en er nog onvoldoende bronnen gevonden konden worden.

Het actieplan Slotervaart is door Gielen (2008) uitvoerig geëvalueerd. Wat positief werd onthaald zijn de gesprekken rond de islam. Het feit dat de imam zijn preken aanpast aan maatschappelijke problemen vonden sommige jongeren een krachtig signaal. Negatief is dan weer dat het niet vlot om ouders te betrekken bij het project omdat veel van de ouders niet kunnen lezen of geen Nederlands spreken. Daarnaast werden bepaalde onderdelen van het project niet zo snel uitgevoerd als gedacht, omdat bepaalde lokale instanties geen vertrouwen hadden in het plan.

Uit de literatuur kon ook een effectstudie worden afgeleid van het project DIAMANT. Dat onderzoek bestond uit een begin-, tussen-, eind- en nameting. Daaruit bleek dat het

zelfvertrouwen van de deelnemers verhoogd is en ze zich minder alleen voelen. Tevens hebben ze minder negatieve gevoelens. Omdat ze meer vertrouwen hebben in zichzelf en de maatschappij wordt DIAMANT gezien als een project dat de weerbaarheid vergroot. Deelnemers zijn minder vatbaar voor schooluitval, werkloosheid, psychische problemen en polarisatie. Ze komen ook minder met de politie in contact (SIPI, 2010).

Zoals besproken is het Violence Prevention Network de afgelopen vier jaar geëvalueerd en toont het zeer positieve effecten. Er is sprake van een lage recidivegraad en het helpt om nieuwe misdaden (en slachtoffers) te vermijden (END, 2014c).

Over de slaagkansen van het Britse Study Circles kan nog maar weinig gezegd worden. Positief is wel volgens Demant, Slootman, Buijs, en Tillie (2008) dat er gewerkt wordt met mensen van de overheid en moslims. Het gaat om recente programma's. Er is dus nog weinig over de slaagkansen bekend. Een knelpunt blijft het benaderen van meisjes. Er worden nu vooral jongens bereikt. Journey of the Soul lijkt zijn succes te hebben, want de vijftien jongeren zijn na hun trip niet hervallen in hun radicaal gedrag (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

2.3. Deradicaliseringsprogramma's

Het tweede grote luik van de internationale literatuurstudie zijn de deradicaliseringsprojecten. Door dezelfde selectie kwamen volgende buitenlandse programma's in deze masterproef naar voor.

Het eerste is het exitprogramma in Zweden. Het Zweedse project tracht aan de hand van een vijfstappenplan radicale personen te helpen bij het verlaten van een extremistische groep (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Ten tweede is er het Noorse exitprogramma. Dit programma wil jongeren ondersteunen die de radicale beweging willen verlaten, daarnaast willen ze ook de ouders ondersteunen en kennis aanreiken voor professionals (Donselaar & Wagenaar, 2006). Het exitprogramma in Duitsland is het derde deradicaliseringsprogramma. Binnen dit project is er Exit Deutschland en het Aussteigerprogramme. Het eerste gaat werken met ex-leden uit extremistische groepen. Ze volgen daarbij het Zweedse vijfstappenmodel. Het tweede programma valt eerder onder het werk van politie- en inlichtingendiensten en ministers (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008).

In Saoedi-Arabië is het project gericht op gevangenen die aanhangers zijn van de extremistische takfir ideologie. Ze proberen door intensieve gesprekken extremisten een andere visie te geven op de islam (Boucek, 2007). In Indonesië bestaat er ook een deradicaliseringsproject gericht op opgepakte leden van de Jamaah Islamiyah. Het is geen project dat uitgaat van de gevangenis, het wordt uitgevoerd door de politie (International Crisis Group, 2007).

In de literatuurstudie kwam ook het Deense project *deradicalisering – gerichte interventie* aan bod. Een deel van het project is gericht op het ontwikkelen van een concept voor exitgesprekken gericht op jonge mensen die deel uitmaken van extremistische groepen. Een tweede deel is een programma waarbij mentoren gesprekken aangaan met jongeren die discriminerend gedrag vertonen en extremistische opvattingen hebben (The Danish Immigration Service, 2011; Counter Extremism, 2014).

Het Deense Back on Track is ook aan bod gekomen. Dit programma werd ontwikkeld om gedetineerden die veroordeeld zijn voor terroristische daden, te begeleiden (END, 2014c). Birmingham telt ook twee deradicaliseringsprojecten. Hier heb je Journey of the Soul waarin nauw samengewerkt wordt met jongeren uit radicale groepen en hun ouders. En dan is er ook het Women's Development Project. Dit programma ziet vrouwen (moeders, zussen en echtgenotes) als sleutelfiguren bij het signaleren van radicalisering en wil daarop inzetten (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Het laatste programma is het Violence Prevention Network, wat hierboven al werd uitgelegd.

Van sommige deradicaliseringsprojecten is er ook een evaluatie beschikbaar.

Het Zweedse exitprogramma kan aantonen dat 125 van de 133 personen uit de radicale groep zijn gestapt na deelname aan het project. Het wordt dus positief geëvalueerd, maar het vergt veel organisatie en inzet van het personeel (Englund, 2002).

In de literatuur werd het programma in Saoedi-Arabië uitvoerig geëvalueerd. Zoals besproken, zijn er slechts negen mensen nadien opnieuw gearresteerd voor overtredingen. De kans op slagen werd geschat op tachtig procent (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Boucek (2007) maant wel aan tot voorzichtigheid. Boucek (2007) haalt ook positieve aspecten aan: het programma tracht het goede bij de gedetineerden naar boven te halen. Het werken met verschillende comités is een pluspunt, aangezien alle elementen dan worden betrokken, zowel psychologisch, sociaal, als economisch ... (Boucek, 2007 ;

Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008). Tevens werden ook de bemerkingen besproken. Aangezien sommige radicale gedetineerden zo een hoge straf hebben, is de kans op vrijlating laag en is het ook nutteloos voor hen om deel te nemen. Daarnaast sprak men over het feit dat het moeilijk is om te bepalen in hoeverre de persoon echt veranderd is na vrijlating en of de voormalige gedetineerde al dan niet nog een gevaar vormt (Zuijdgheest, 2007).

Het Asia Report no.142 van de Internationale Crisis Group (2007) heeft de conclusie getrokken dat het Indonesische project vrij goed loopt. Het werken met ex-leden werd besproken als iets positiefs. Schulze (2008) stelt dat de vriendelijkheid van de politie de negatieve beeldvorming daarover verandert bij de gedetineerden. Financiële steun is eveneens een positief aspect (Schulze, 2008). Demant, Slootman, Buijs, & Tillie (2008) gaven aan dat de aanpak als een succes kan worden beschouwd.

Bepaalde projecten werden al kritisch geëvalueerd, maar er is toch nog nood aan verdere effectstudies waarin bekeken wordt of die programma's al dan niet succesvol zijn. Er moeten standaarden worden afgesproken wat succesvol kan beschouwd worden en wat niet, aangezien het niet gemakkelijk is om te bepalen wanneer een project geslaagd is of niet.

Tevens kan een deradicaliserings- of contraradicaliseringsprogramma als positief worden onthaald, maar dat sluit niet uit dat bepaalde deelnemers opnieuw in het oude patroon vervallen. Het is niet evident om op korte termijn te bepalen wat positief is. Er zal misschien beter worden gekeken naar de effecten op lange termijn, aangezien bepaalde projecten nog niet zo lang bestaan en de effecten dus op lange termijn nog niet zichtbaar zijn.

2.4. Bruikbaarheid voor België

Aan de hand van het voorgaande, namelijk een uitvoerige literatuurstudie en een empirisch onderzoek aan de hand van expertinterviews kan nu de vraag beantwoord worden in hoeverre buitenlandse projecten bruikbaar kunnen zijn in *België*.

Eigenlijk kan er geen eenduidig antwoord worden gegeven op de vraag welk project werkt en welk niet werkt in de Belgische context. We kunnen ons wel uitspreken over bepaalde elementen van programma's die herhaaldelijk terugkeren. Zoals verschillende experts ook hebben aangegeven, zal er niet zomaar één deradicaliseringsproject worden overgenomen

en worden geïmplementeerd in België. Bij de buitenlandse projecten die in deze literatuurstudie zijn opgenomen, moet er per project gekeken worden naar de meest succesvolle methodes. Alles is afhankelijk van het individu, de context, de politieke druk, het budget en de tijd waarbinnen het project moet worden gerealiseerd.

In het empirisch onderzoek werden verscheidene elementen beschreven die volgens de experts als nuttig werden gezien als het gaat om een deradicaliseringsproject in België. Hun advies wordt hierna nog eens in een algemeen besluit gegoten.

Allereerst kunnen we besluiten dat het van belang is dat een geradicaliseerd individu bereid is om mee te werken binnen een deradicaliseringsprogramma. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de verschillende exitprogramma's. Alleen vraagt een exitprogramma zeer veel middelen. Een ander voorbeeld is het Deense project, *Deradicalisering-gerichte interventie*.

Ten tweede moet het radicale individu een alternatief geboden worden. Hier werd de rol van instanties benoemd die met het radicale individu in gesprek kunnen gaan. Het religieus element, het psychosociaal element, re-integratie en een 'stok-achter-de-deur' spelen ook een rol en worden vertaald in een soort van counselor die bereid is om religieuze gesprekken te houden. Daarnaast zorgt de psychosociale begeleiding voor gesprekken over de daden in het verleden en de visie op de toekomst. Die aspecten kunnen meegenomen worden wanneer een Belgisch deradicaliseringsprogramma ontwikkeld wordt.

Het project dat zich toespitst op die vier elementen is dat van Saoedi-Arabië. Daar wordt gewerkt met verschillende comités die zich richten op religie, het psychosociale, veiligheid en de media (Zuijdgeest, 2007). Dit project werkt, maar kost veel geld.

We kunnen besluiten uit het empirisch onderzoek dat de financiële situatie van de geradicaliseerde en zijn naaste omgeving ook zeker bij de begeleiding moet worden betrokken. Geradicaliseerde personen moeten gericht ondersteund worden bij het vinden van werk. Het onderzoek toont ook aan dat het nuttig is om familie en peergroep te ondersteunen en te laten deelnemen aan het project. Dit aspect moet betrokken worden binnen de begeleiding en zal zo hopelijk mee invloed uitoefenen op het individu. De familie betrekken kwam in de meeste projecten naar voor, al werd er enkel specifiek met de omgeving en peergroep van de jongeren gewerkt binnen het Franse Tarjama-project.

Verskillende programma's hebben wel aandacht voor het economische aspect. Zoals werd aangegeven is het project DIAMANT ook bezig met het stimuleren van jongeren bij het zoeken naar een opleiding of een job (SIPI, 2010). Dat is dus een goed voorbeeld van hoe men de jongeren nieuwe kansen kan geven.

Daarnaast kwam in het onderzoek naar voor dat het werken met ex-leden zeker bruikbaar kan zijn. Geradicaliseerde individuen kijken op naar bepaalde rolmodellen en hen betrekken in de begeleiding wordt gezien als succesvol. In het Zweedse en Duitse exitprogramma wordt gewerkt met ex-leden. Daarnaast is de werking in Indonesië ook afgestemd op het werken met leden uit de radicale groep (Demant, Slootman, Buijs, & Tillie, 2008 ; International Crisis Group, 2007).

Een gerichte werking binnen de gevangenis kan ook zijn vruchten afwerpen, op voorwaarde dat er ruimte is om met de gedetineerde te praten en dat die kan worden geïsoleerd binnen de gevangenis. Dit aspect kwam naar voor in de projecten in Saoedi-Arabië, Denemarken en Indonesië. Het nadeel van de eerste twee projecten is wel dat die plaatsvinden in een gevangenis en dat de gedetineerden vaak gedwongen worden om te deradicaliseren. Zijn dergelijke projecten dan wel écht succesvol?

Meerdere respondenten zeiden ook heel duidelijk dat maatwerk een gepaste interventie is. Dit viel niet onder het deel bruikbaarheid, maar is het vermelden waard aangezien dit element verscheidene keren naar voor is gekomen. Hoe individueler een aanpak is, hoe meer kans op slagen volgens het empirisch onderzoek. Uit de literatuurstudie blijkt dat vrij veel programma's zich richten op het individu. Maatwerk komt met andere woorden reeds in verscheidene programma's voor.

De laatste twee items die in het empirisch onderzoek naar voor werden geschoven als nuttige elementen, waren de geloofsgemeenschap en het verhogen van de veerkracht van de jongere. De interpretatie van het geloof werd gezien als een invloedrijke factor om te radicaliseren. Een deradicaliseringsprogramma kan dan ook gericht werken aan de kennis van de islam. Verschillende buitenlandse programma's werken samen met de geloofsgemeenschap en werken in het bijzonder samen met de imam. Dat geldt bijvoorbeeld voor het Franse 'Tarjama'-project en het Duitse 'Ufuq'-project (END, 2014b ; Gemeente Amsterdam, 2006; Ufuq, z.j.).

3. Aanbevelingen

Deze masterproef wilde een advies uitbrengen over de bruikbaarheid van buitenlandse deradicaliseringsprojecten in een Belgische context. Die doelstelling is deels vervuld. Verschillende aspecten uit buitenlandse projecten kunnen ook bij ons nuttig zijn. Al moeten we dit wel meteen nuanceren. In dit onderzoek is er sprake van zes respondenten. De conclusie is dus niet algemeen geldend. Daarvoor is de steekproef te klein. Het is aangewezen om over deze thematiek nog verdere vragen te stellen en verder onderzoek te doen.

Deze masterproef kan enkel een aanzet zijn om na te gaan hoe we in België van een louter repressief optreden kunnen komen tot deradicaliseringsprogramma's die individuen weer op het juiste spoor kunnen helpen.

Wat de evaluatie van de verscheidene projecten betreft, kunnen we stellen dat een duidelijk overzicht van de bestaande interventies en hun resultaten ontbreekt. We weten niet wat al dan niet werkt. Nog niet elk programma werd geëvalueerd en sommige bronnen spreken elkaar tegen. Hier moet dus meer consensus over komen.

Het is te vroeg om conclusies te trekken over welke buitenlandse projecten voor België bruikbaar zouden kunnen zijn. In deze masterproef zijn verscheidene elementen naar voor gekomen die men in het achterhoofd moet houden als men verder wil bouwen op deze materie, namelijk de bereidheid om mee te werken; religie, het psychosociale, re-integratie en 'stok-achter-de-deur'; het economische element; het betrekken van de familie of peergroup; werken met ex-leden; een werking in de gevangenis; het verhogen van de veerkracht van de jongeren en als laatste de samenwerking met de geloofsgemeenschap.

Hoe kijk ik nu terug op het onderzoek? Door het actuele thema was het niet altijd gemakkelijk om me een weg te banen door de verschillende beschikbare bronnen. Als ik kijk wat er eventueel bruikbaar kan zijn in België, volg ik de mening van de verschillende experts. Ik denk dat er inderdaad veel kan bereikt worden als men inspeelt op het individu en vooral maatwerk aanbiedt. Natuurlijk mag het repressieve karakter niet volledig verdwijnen, en moeten misdadigers gestraft worden. Maar wordt het ook geen tijd om naast de repressieve aanpak ook stil te staan bij hoe we het radicale individu opnieuw een plaats kunnen geven in de maatschappij? Dit kan inderdaad gebeuren aan de hand van het werken met ex-leden of in samenwerking met de geloofsgemeenschap.

Er is alleszins een positieve evolutie merkbaar omdat de problematiek van radicalisering onder de aandacht is gekomen. Er wordt al meer aandacht besteed aan deradicalisering en er zijn al verschillende mensen bezig met het thema. Maar het blijft toch nodig om aandacht te schenken aan deradicalisering, aangezien enkel preventief optreden niet altijd volstaat. De toekomst zal uitwijzen welke deradicaliseringsprogramma's er eventueel in België kunnen worden opgestart. Zo kan er op termijn hopelijk echt werk worden gemaakt van een aangepaste begeleiding.

Bibliografie

- Abuza, Z. (2009). The disengagement and rehabilitation of Jemaah Islamiyah detainees in Southeast Asia: A preliminary assessment. In J. Horgan & T. Bjørgo (red.), *Leaving terrorism behind: Individual and collective disengagement* (pp. 193-211). New York: Routledge.
- Algemene inlichtingen- en veiligheidsdienst. (2010). *Disengagement en deradicalisering van jihadisten in Nederland*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties: Nederland.
- Arktos. (z.j.). *BOUNCE*. Geraadpleegd op 29 april 2015 via <http://www.arktos.be/#/nl/page/77>
- Baarda, D., de Goede, M., & Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek : handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (2^e herziene druk). Houten: Stenfert Kroese.
- Bjørgo, T. (2002). Exit Neo-Nazism. Reducing Recruitment and Promoting. *NUPI Working Papers*, 627.
- Bjørgo, T. (2005). *Root Causes of Terrorism*. Oxon: Routledge.
- Boeije, H. (2012). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Den Haag: Boom Lemma.
- Boucek, C. (2007). 'Extremist reeducation and rehabilitation in Saudi Arabia'. *Terrorism Monitor*, 5 (16),1-4.
- Buijs, F. J., Demant, F., & Hamdy, A. (2006). *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Counter Extremism. (2014). *De-Radicalisation – Targeted Interventions*. Geraadpleegd op 10 december 2014 via <https://www.counterextremism.org/resources/details/id/549/de-radicalisation>
- De Goede, M., Hart, H., Jansen, W., Teunissen, J., & Van Dijk, J. (1996). *Onderzoeksmethoden* (5e herziene druk). Amsterdam: Boom.
- De graaff, B., de Poot, C., & Kleemans, E. (2009). Radicalisering en radicale groepen in vogelvlucht. *Tijdschrift voor criminologie*, 51, 331-344.

- Decorte, T. (2014). *Methoden van onderzoek: ontwerp en dataverzameling*. Gent: Academia Press.
- Decorte, T., & Zaitch, D. (2010). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Leuven: Acco
- Demant, F., Slootman, M., Buijs, F., & Tillie, J. (2008). *Teruggang en uittrekking. Processen van deradicalisering ontleed*. Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (1994). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks (Calif.) : Sage.
- Donselaar, J., & Wagenaar, W. (2006). Deradicalisering en extreemrechts. In S. Harchaoui (red.), *Hedendaags radicalisme. Verklaringen & aanpak*. (pp. 180-194). Apeldoorn: Het Spinhuis.
- Duyvesteyn, I., & Graaf, B. d. (2007). Terroristen en hun bestrijders, vroeger en nu. In m. v.-e. Veiligheidsdienst (red.), *De gewelddadige jihad in Nederland*. (pp. 129-137). Amersfoort: Wilco.
- Schulze, K. E. (2008). *Indonesia's approach to jihadist deradicalization*. Geraadpleegd op 15 december 2014 via <https://www.ctc.usma.edu/posts/indonesia%E2%80%99s-approach-to-jihadist-deradicalization>
- Elster, J. (1989). *Nuts and bolts for the social sciences*. Cambridge University Press
- Englund, C. (2002). *Exit Motala - Case Study. An example of how to use integration into the society as a process of healing for different groups of people living in the margin*. Stockholm: National Focal Point of the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC).
- European Network of Deradicalisation. (2014a). *Jugendkultur, Religion und politische Bildung in der Einwanderungsgesellschaft* (“ufuq.de – Youth culture, religion and civic education in migration societies”). Geraadpleegd op 16 december 2014 via <http://www.european-network-of-deradicalisation.eu/profiles/65-ufuq-de-jugendkultur-religion-und-politische-bildung-in-der-einwanderungsgesellschaft-ufuq-de-youth-culture-religion-and-civic-education-in-migration-societies>

- European Network of Deradicalisation. (2014b). *Tarjama*. Geraadpleegd 5 december 2014 via <http://www.european-network-of-deradicalisation.eu/profiles/71-tarjama>
- European Network of Deradicalisation. (2014c). *Final report*. Berlijn: Violence Prevention Network. Geraadpleegd op 4 december 2014 via http://www.european-network-of-deradicalisation.eu/images/downloads/European_Network_of_Deradicalisation_FINAL_REPORT_EN.pdf
- Evers, J. (2007). *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde*. Den Haag: Lemma.
- Federale Regering. (2014). *Federaal regeerakkoord*. Geraadpleegd op 12 december 2014 via http://www.premier.be/sites/default/files/articles/Accord_de_Gouvernement_-_Regeerakkoord.pdf
- Flick, U. (2002). *An introduction to qualitative research*. Sage Publications.
- Gemeente Amsterdam. (2006). *Wij Amsterdammers II. Investeren in mensen en grenzen. Een vervolg op Wij Amsterdammers*. Geraadpleegd op 2 december 2014 via <https://toolbox-extremisme.nctv.nl/uploads/90/65/90657ccec17a024019196e9ebf29d656/wijamsterdammers2.pdf>
- Ghent University. (z.j.). *Ghent University Academic Bibliography*. Geraadpleegd op 29 april 2015 via <https://biblio.ugent.be/person/801001484965>
- Gielen, A. J. (2008). *Radicalisering en identiteit. Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken*. Amsterdam: Aksant.
- Horgan, J. (2009). *Walking away from terrorism: Accounts of disengagement from radical and extremist movements*. New York: Routledge.
- Horgan, J., & Braddock, K. (2010). "Rehabilitating the Terrorists?: Challenges in Assessing the Effectiveness of De-radicalization Programs." *Terrorism and Political Violence*, 22, 267-291. doi: 10.1080/09546551003594748
- Institute for Strategic Dialogue. (2010). *Comparative evaluation framework for counter radicalisation*. Geraadpleegd op 28 november 2014 via http://www.strategicdialogue.org/2010-06-21%20PPN%20Working%20Paper%20-%20Evaluation_FORWEBSITE.pdf

- Institute for Strategic Dialogue. (2012). *Policy Briefing. Tackling Extremism: deradicalisation and disengagement*. Copenhagen: Conference Report.
- Institute for Strategic dialogue. (z.j.). *Tackling extremism: deradicalisation and disengagement*. Geraadpleegd op 1 december 2014 via <http://www.strategicdialogue.org/allnewmats/DeRadPaper2012.pdf>
- International Crisis Group (2007). *“Deradicalisation” and Indonesian prisons*. *Crisis Group Asia Report no.142*. Geraadpleegd op 15 december 2014 via <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/south-east-asia/indonesia/142-deradicalisation-and-indonesian-prisons.aspx>
- KHLim. (z.j.). *Ervaringsgericht ontwikkelen in groepen*. Geraadpleegd op 29 april 2015 via <http://www.khlim.be/opleiding-quadri/ervaringsgericht-ontwikkelen-groepen>
- Koomen, W., & Van der Pligt, J. (2009). Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme. *Tijdschrift voor criminologie*, 51(4), 345-359.
- McCauley, C., & Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of Political Radicalization: pathways Toward Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 415-433.
- Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Acco: Leuven.
- Noppe, J., Ponsaers, P., Verhage, A., De Ruyver, B., & Easton, M. (2011). *Preventie van radicalisering in België*. Antwerpen: Maklu.
- Pauwels, L., Brion, F., Schils, N., Laffineur, J., Verhage, A., De Ruyver, B., & Easton, M. (2014). *Explaining and understanding the role of exposure to new social media on violent extremism: an integrative quantitative and qualitative approach*. Gent: Academia Press.
- Pauwels, L., Easton, M., Brion, F., & Ruyver, B. D. (2014). *Radimed. Verklaren en begrijpen van de rol van blootstelling aan nieuwe sociale media en gewelddadig extremisme*. Brussel: Federaal wetenschapsbeleid.
- Ramalingam, V., & Tuck, H. (z.j.). *The Need for Exit Programmes. Why deradicalisation and disengagement matters in the UK's approach to far-right violence*. UK: Institute for Strategic Dialogue.
- Reinares, F. (2008). *Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism: A concise Report prepared by the European Commission's Expert Group on Violent Radicalisation*: European Commission's Expert Group on Violent Radicalisation.

- Rik Coolsaet. (z.j.). *Biografie*. Geraadpleegd op 29 april 2015 via <http://www.rikcoolsaet.be/nl/about.php>
- Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. Den Haag: The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT).
- Slotman, M., & Tillie, J. (2014). *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Geraadpleegd 29 oktober 2014 via <http://dare.uva.nl/document/2/68728>
- Stadsdeel Slotervaart. (2007). *Actieplan Slotervaart: Het tegengaan van radicalisering*. Geraadpleegd op 26 oktober 2014 via <https://toolbox-extremisme.nctv.nl/uploads/0a/9e/0a9ec16b66ae113571b00d6f9fca375b/Actieplan-Aanpak-Radicalisering-Slotervaart-mrt-20072.pdf>
- Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie. (2010). *DIAMANT: Identiteitsontwikkeling&Weerbaarheid. Een gedragsbeïnvloedende, cultuurspecifieke interventie*. Geraadpleegd op 9 december 2014 via http://www.sipi.nl/SIPI_CMS_WEB/nl-NL/Diamant/DIAMANT.aspx/Files/Folder_jongerentraining%20DIAMANT.pdf
- The Danish Immigration Service. (2011). *Denmark's deradicalisation efforts*. Geraadpleegd op 12 februari 2015 via <https://www.nyidanmark.dk/NR/rdonlyres/8A7278CB-EFAD-43CC-B6E4-EE81B8E13C6D/0/factsheetderadicalisation.pdf>
- Ufuq. (z.j.). *Filmpaket "Wie wollen wir leben?"*. Geraadpleegd 13 februari 2015 via <http://www.ufuq.de/filmpaket>
- Ufuq. (z.j.). *Über ufuq.de*. Geraadpleegd 13 februari 2015 via <http://www.ufuq.de/ueber-ufuq>
- Vandecasteele, R. (z.j.). *Waarop steunt de relevantie van inlichtingenwerk, en meer in het bijzonder 'een inlichting' inzake het preventief, proactief en curatief behandelen van de radicale islam* (Masterproef). Geraadpleegd 16 februari 2015 via http://www.scriptiebank.be/sites/default/files/webform/scriptie/MP%20-%20Renaat%20Vandecasteele_0.pdf

Veldhuis, T., & Staun, J. (2009). *Islamist radicalisation: a root cause model*. Den Haag: Netherlands institute of international relations Clingendael.

Verwey-Jonker Instituut. (z.j.). *Medewerkers, Drs. Ron van Wonderen*. Geraadpleegd op 29 april 2015 via http://www.verwey-jonker.nl/over-ons/medewerkers/ron_van_wonderen

Victoroff, J. (2005). The mind of the terrorist: a review and critique of psychological approaches. *Journal of Conflict Resolution*, 49(3), 3.

Wet 1 augustus 1979 betreffende diensten bij een vreemde leger- of troepenmacht die zich op het grondgebied van een vreemde Staat bevindt, B.S. 3 september 1979.

Zachary, A. (2009). The Rehabilitation of Jemaah Islamiyah Detainees in South East Asia: A Preliminary Assessment. In Bjørgo, T, & Horgan, J. (red.), *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement* (pp. 193- 211). New York: Routledge.

Zuijdsgeest, N. (2007). 'Tien procent blijft liegen'. *Wordt Vervolgd*, 10, 24-25.

Interviews

AlDe'emeh , M. Persoonlijke communicatie. 27 maart 2015.

Coolsaet, R. Persoonlijke communicatie. 25 februari 2015.

K., R. Persoonlijke communicatie. 12 maart 2015.

Pauwels, L. Persoonlijke communicatie. 20 februari 2015.

Van Wonderen, R. Persoonlijke communicatie. 5 maart 2015.

Wauters, B. Persoonlijke communicatie. 19 maart 2015

Internetsites

<http://impacteurope.eu/>

<http://www.cooperationireland.org/>

<http://www.european-network-of-deradicalisation.eu>

<http://www.exit-deutschland.de/>

<http://www.s-ipi.nl/>

<http://www.ufuq.de/>

<http://www.verwey-jonker.nl/>

<https://www.aivd.nl>

<https://www.counterextremism.org/>

Bijlage

Bijlage 1 : timing en planning

September

In september denk ik verder na over mijn thema en welke weg ik daarbij wil opgaan. De eerste stappen over het denken van een onderzoeksvraag worden gezet. Daarnaast stel ik bij mezelf de vraag welk soort onderzoek ik wil doen.

Oktober

In oktober verdiep ik me verder in mijn onderzoeksvraag en stel ik die waar nodig bij. Ik denk ook na over mijn deelvragen en over de structuur van mijn thesis. Ik bekijk wat er in mijn literatuuronderzoek komt

Ik begin verschillende bronnen te verzamelen zoals boeken, tijdschriften, rapporten en andere onderzoeken rond radicalisering en projecten om individuen te deradicaliseren.

Ik zet de eerste stappen richting het maken van mijn portfolio, dit door mijn projectkader, probleemstelling en doelstelling op papier te zetten, alsook mijn tijdsplanning.

November

Op 4 november heb ik ook een afspraak met mijn promotor om te kijken of mijn doelstelling en vraagstelling op punt staan, alsook om te zien hoe mijn vorderingen zijn.

Ik moet nu de belangrijkste bronnen beginnen selecteren en enkele al beschrijven.

Ik wil graag in december contacten beginnen leggen met enkele sleutelfiguren, dus is het van belang om te beginnen nadenken over mijn vragenlijst en wat ik zoal wil bevragen. Ik lijst op wie mijn sleutelfiguren zijn.

Op 15 november geef ik een voorlopige titel door en ook naam van mijn promotor. Ik zet enkele ideeën voor een titel op papier en vraag daarbij de mening van mijn promotor.

December

In december werk ik mijn literatuurstudie en mijn portfolio verder uit. Mijn portfolio moet deze maand zo goed als af zijn, zodat mijn promotor ook nog tijd heeft om na te lezen. En zodat ook externen mijn herwerkte document kunnen.

Ik begin de eerste contacten te leggen voor interviews via e-mail en probeer een afspraak te krijgen voor na mijn examenperiode.

Januari

Op 5 januari moet mijn portfolio worden ingediend. Deze maand blijf ik vooral mijn e-mails nakijken voor eventuele afspraken te maken met sleutelfiguren. Voor de rest is het eventjes iets rustiger, aangezien ik vooral aan het studeren ben voor mijn examens.

Februari

Op 15 februari moet ik mijn definitieve titel doorgeven. Dat doe ik na overleg met mijn promotor.

Ik probeer deze maand (een deel van) mijn interviews af te nemen. Ik probeer ze ook zo grondig mogelijk uit te typen.

Mijn literatuurstudie moet al ver gevorderd zijn.

Maart

In maart codeer ik alle interviews en analyseer ik ze grondig. Ik koppel terug naar de resultaten.

Ik probeer ook nog aanvullend materiaal uit de literatuur te zoeken of uit documenten.

April

Ik schrijf verder aan mijn conceptversie. Ik zorg ervoor dat in april de laatste bespreking met mijn promotor plaatsvindt, zodat zij nog voldoende tijd heeft om na te lezen.

Mei

In mei werk ik de Masterproef af (opmaak bibliografie, nalezen eindresultaat). Ik voer ook nog eventuele correcties of aanvullingen door.

Mijn masterproef moet worden ingediend op 18 mei.

Bijlage 2: topiclijst expert-interview

Openingsfase

- interesse expert omtrent radicalisering

Inleidingfase

- islamitische radicalisering
- factoren radicalisering
- aanpak België

Kern interview

- proces deradicalisering en rol religie
- mening over deradicalisering
- fiches over buitenlandse projecten
- bruikbaarheid en invloed
- oorzaak gering aanbod België
- slaagkans deradicaliseringproject
- meerwaarde deradicaliseringsprogramma
- strafrechtelijke aanpak
- idee rond implementatie project

Besluit

- bedanken voor interview
- gesprek samenvatten
- aanvulling expert

Bijlage 3 : vragenlijst expertinterview

Checklist oriëntatiefase van het interview:

- *Mezelf introduceren.*
- *Het doel van het interview uitleggen en aangeven wat we zouden bereiken tijdens de sessie.*
- *Duidelijk maken wat de duur van het interview zal zijn.*
- *De persoon het informed consent laten lezen en onderteken. Daarna nog eens duidelijk maken dat hij of zij op elk moment het interview mag stopzetten.*
- *De geïnterviewde de kans geven om vragen te stellen vooraleer het interview start.*
- *Toestemming vragen om het interview op te nemen met een voice recorder.*

Openingsvraag: om het gesprek op gang te krijgen en de respondent laten wennen aan het interview. Het is een soort ijsbreker. De persoon wordt gemotiveerd om tot een gesprek te komen (Mortelmans, 2007).

- I. *Allereerst bedankt dat u wilt meewerken aan dit interview. Kan u in het kort vertellen hoe lang u al bezig bent met dit thema? Vanwaar u interesse in het thema radicalisering? Wat gaf hiertoe de aanleiding?*

Inleidingsvraag: die vraag draait rond de algemene opinie over het thema van het onderzoek. Het zorgt voor discussie. Het moet een soort van makkelijke vraag zijn waar de respondent op kan antwoorden (Mortelmans, 2007).

- I. *Er bestaan verscheidene vormen van radicalisering. Binnen mijn thesis heb ik mij vooral gericht op religieus geïnspireerd radicalisme. Hoe zou u islamitische radicalisering omschrijven de dag van vandaag?*
- II. *Wat zijn volgens u de belangrijkste factoren die leiden tot radicalisering?*
- III. *Wat is uw mening over de aanpak die men hanteert in België tegen radicalisering? Bijvoorbeeld het inzetten van het leger.*

Transitievragen: die vragen moeten het interview sturen van een algemeen niveau naar de kern van het gesprek. De vragen proberen de respondent te betrekken bij het onderwerp. Ze gaan meestal over persoonlijke ervaringen, houdingen of gevoelens (Mortelmans, 2007).

- I. *Wat zou er ondernomen kunnen worden om radicalisering te voorkomen of personen te deradicaliseren volgens u?*

Sleutelvragen: die vragen gaan over de kern van het onderzoek. Ze komen voort uit de probleemstelling. Dit deel van vragen is belangrijk bij de latere analyse van de gegevens.

- I. *Hoe zou u het proces van deradicalisering omschrijven?*
 - a. *Wat zijn de belangrijkste factoren die een persoon afstand doen nemen van hun radicale gedachten?*
 - b. *Welke rol speelt religie hierin?*

- II. *Wat is uw mening over deradicaliseren? Tot welke fase gelooft u dat er kan worden ingewerkt op een persoon?*

- III. *Als u deze lijst bekijkt van projecten die in het buitenland bestaan, acht u deze werkzaam in België?*
 - a. *Aan wat ligt dit of dit al dan niet bruikbaar kan zijn voor toe te passen in ons land?*
 - b. *Denkt u dat deze programma's ook daadwerkelijk invloed hebben?*
 - c. *Kan u zeggen welke effectief passen binnen onze context en binnen ons beleid?*

- IV. *In verscheidene andere landen, zoals bijvoorbeeld in Nederland, zijn er acties om radicalisering te voorkomen of om personen te deradicaliseren. Wat is volgens u de oorzaak dat dit in België traag op gang komt?*

- V. *Hoe groot of hoe klein schat u de kans op slagen van een deradicaliseringsprogramma in een Belgische context?*
 - a. *Waarvan hangt het af?*

- VI. *Bent u zelf van mening dat zo'n programma's enige meerwaarde kunnen bieden om personen ervan te weerhouden zich verder te radicaliseren (exitprogramma's) of hen terug op het goede pad te brengen (deradicalisering) ?*
- VII. *Of bent u eerder van mening dat er vooral via het strafrecht moet worden gereageerd op radicaliserende personen?*
- VIII. *Hebt u zelf ideeën omtrent het implementeren van enig project dat gericht is op personen te deradicaliseren?*
- a. *Zo ja, waar ligt volgens u de kern van het probleem bij deze personen en wat als dusdanig moet worden aangepakt?*
 - b. *Denkt u dat dit dan ook ooit zou worden toegepast?*

Besluitende vragen: afronden van het gesprek en bedanken voor de hulp.

- I. *Bedankt voor de tijd dat u hebt vrijgemaakt voor dit interview en voor de vlotte medewerking.*

Samenvattende vragen: samenvatting geven van het gesprek. Er wordt gepeild of de respondent het al dan niet eens is (Mortelmans, 2007).

- I. *Hierbij probeer ik het gesprek samen te vatten, wat er zoal aan bod is gekomen.*

Eindvragen: die vragen gaan over elementen die tijdens het interview niet aan bod zijn gekomen, maar waar de respondent eventueel wel iets over kwijt wil. Daarvoor moet ook voldoende tijd worden uitgerekend. Bijvoorbeeld: hebben we iets over het hoofd gezien (Mortelmans, 2007)?

- I. *Zijn er nog zaken waar u aan denkt dat een meerwaarde zou kunnen zijn voor dit gesprek? Of zaken waarvan u vindt dat ik deze te weinig heb aangehaald?*
- II. *Als u niets meer kwijt wilt, wil ik u nogmaals bedanken voor de vriendelijke medewerking.*

Bijlage 4: informed consent

Faculteit rechtsgeleerdheid

Vakgroep Strafrecht en Criminologie

Onderzoeker Anke Calcoen

INFORMED CONSENT

Ik, ondergetekende,

.....
verklaar hierbij dat ik, als deelnemer aan een onderzoek aan de vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Universiteit Gent,

- (1) de uitleg over de aard van de vragen die tijdens dit onderzoek zullen worden aangeboden heb gelezen en dat mij de mogelijkheid werd geboden om bijkomende informatie te verkrijgen
- (2) totaal uit vrije wil deelneem aan het wetenschappelijk onderzoek
- (3) de toestemming geef aan de proefleider om mijn resultaten op te nemen, te bewaren, te verwerken en te rapporteren
- (4) op de hoogte ben van de mogelijkheid om mijn deelname aan het onderzoek op ieder moment stop te zetten
- (5) weet dat niet deelnemen of mijn deelname aan het onderzoek stopzetten op geen enkele manier invloed heeft op mijn evaluatie en/of studiebegeleiding
- (6) ervan op de hoogte ben dat ik op aanvraag de resultaten van de onderzoeksbevindingen kan krijgen.

Gelieve dit aan te vinken als u graag anoniem wenst te blijven. Er zal dan gebruik worden gemaakt van initialen in plaats van uw volledige naam.

Ik wil graag op de hoogte gehouden worden van het eindresultaat op het volgende e-mail adres

.....

Gelezen en goedgekeurd op 2015

Handtekening deelnemer

.....

Handtekening onderzoeker

Bijlage 5 : legende coderen

Radicalisering, hoe komt radicalisering tot stand? = kleur zwart

De rol van religie, religieus geïnspireerd radicalisme = kleur paars

Deradicaliseringsproces, belangrijkste factoren die een persoon afstand doen nemen van radicale gedachten = kleur geel

Positieve evaluatie projecten, welke succesvol = kleur groen

Negatieve evaluatie projecten, welke niet zo succesvol = kleur rood

Gepaste interventie of maatregel bij radicaliserende personen, wat kan er ondernomen worden = kleur blauw

Bruikbaarheid buitenlandse projecten België = kleur oranje

Bijlage 6: verantwoording bron European Network of Deradicalisation

Bij verscheidene projecten die hierboven werd aangehaald, komt de bron European Network of Deradicalisation naar voor. Hieronder wordt kort uitgelegd wat hun rol is bij deze verscheidene programma's en waarom dit een belangrijke functie heeft bij dit literatuuronderzoek.

The European Network of Deradicalisation [END] wil een platform ontwikkelen van verschillende ngo-ontwikkelaars die zich bezighouden met face-to-face werk om geradicaliseerde personen opnieuw op het juiste pad te brengen en verrichten ook preventief werk. Men heeft een lijst opgemaakt van de verschillende ngo's: waar ze gelegen zijn, met welke personen ze werken (daders, kwetsbare groepen, individuen, slachtoffers...), wat hun methode is, of ze succes boeken, wat hun status is, in hoeverre hun kennis bruikbaar is enzovoort... Het doel van dit project is om een Europees netwerk rond deradicalisatie op te richten (European Network of Deradicalisation, 2014c).

Niet-gouvernementele organisaties kunnen een belangrijke rol spelen bij polarisatie, geweld en bepaalde conflicten. Werknemers van ngo's vinden makkelijker toegang de kwetsbare groepen en dringen door in bepaalde culturen van (ex-)overtreders, hun volgers en eventueel slachtoffers. Ze ondervinden ook dat ze sneller een relatie kunnen opbouwen gebaseerd op wederzijds vertrouwen. Deze factoren zijn cruciaal voor succes te boeken bij het werken rond deradicalisering (END, 2014c).

In 2013 is hun finaal rapport gepubliceerd en worden daar verschillende projecten van NGO besproken (END, 2014c).

Bevindingen END

Door de verschillende Europese projecten te bestuderen werd duidelijk hoe onmisbaar ngo's binnen de gemeenschap zijn, alsook sociaal werkers. Door de samenwerking tussen collega's uit Europa en het samen leggen van deze verschillende programma's, werd duidelijk hoe deradicalisatie meer succesvol kan zijn als men gebruik maakt van onafhankelijke en ervaren professionals. Directe toegang tot de omgeving van overtreders, kwetsbare personen, ex-geradicaliseerden, slachtoffers... en hierop een diepgaand invloed hebben, is wat deze beroepsmensen doen. Toegepast op de doelgroep, waar deze thesis over gaat, hebben zij het meeste vertrouwen in een volwassene die deel uit maakt van de Moslimgemeenschap waar hij of zij respect voor toont. Via deze weg kan hun stem worden gehoord en doorgegeven worden aan de samenleving (END, 2014c).

Algemeen kan gezegd worden dat door dit project op korte termijn bereikt dat is dat de verschillende projecten die hieraan hebben deelgenomen nog steeds contact zoeken met elkaar. De communicatie over deze problematiek is meer transparant en dit is een goede stap vooruit (END, 2014c).

Bijlage 7: fiches projecten

Actieplan	Methode	Project(en)
<p>‘Wij Amsterdammers 1 en 2’</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. intern meldpunt rond radicalisering (eventuele interventies) 2. samenwerking met scholen: tegengaan radicalisering 3. samenwerking met moskeeën 4. ‘Wij-Zij’ denken aanpakken (bv. Buttonactie met slogan ‘Extremisme. Dat pikken wij niet’) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zomerschool forum voor moslimstudenten rond islam en westerse samenleving 2. BrugOver: gesprekken tussen jonge moslims en ouders over opvoeding (zoonvader) + buurt en moskee betrekken 3. positievere beeldvorming in Amsterdam over Islam bv. Ramadan festival 4. politici en ambtenaren trainen om radicalisering te signaleren = eenduidig taalgebruik

Actieplan	Methode	Project(en)
<p>‘Slotervaart’</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. gezamenlijke aanpak tussen steden tegen radicalisering 2. inzicht geven rond gevaren radicalisering bij moslimjongeren 3. weerbaarheid vergroten bij ouders en moslimjongeren 4. ouders ondersteunen in hun opvoedingstaak 5. ondersteuning van moskeeën 6. het tijdig signaleren van radicalisering 	<ol style="list-style-type: none"> 1. themabijeenkomsten voor ouders, jongeren, moskeeën en buurtbewoners 2. vaardigheidstrainingen voor jongeren = leren omgaan met kritiek op het geloof 3. cursussen voor ouders om hun moslimkinderen op te voeden binnen een westerse samenleving 4. Imanconferenties rond thema radicalisering 5. training van imams om hun preken aan te passen aan maatschappelijke thema’s 6. imams ondersteunen met gesprekken met jongeren 7. expertisecentrum rond signalen van radicalisering = kennis en advies geven aan steden 8. trainen van leraren/jeugd- en jongerenwerkers 9. educatieve programma’s voor jongeren

		rond geloof, radicalisering 10. bijeenkomsten organiseren tussen burgers en hun organisatie
--	--	--

Exitprogramma's	Methode	Project(en)
<ul style="list-style-type: none"> • Noorwegen • Zweden • Duitsland 	<p>1. Noorwegen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Samenwerking tussen jongeren, ouders en experts rond radicalisering <p>2. Zweden</p> <ul style="list-style-type: none"> - Samenwerking tussen jongeren, ouders en experts rond radicalisering - Inzet van personen die vroeger zelf lid waren van een extremistische groep <p>3. Duitsland</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ook inzet van personen die vroeger zelf lid waren van een radicale groep - Samenwerking met politie- en inlichtingendiensten en ministers 	<p>1. Noorwegen</p> <ul style="list-style-type: none"> - jongeren steunen bij verlaten gewelddadige, radicale groep - Ouders ondersteunen - Kennis aanreiken voor professionals <p>2. Zweden</p> <ul style="list-style-type: none"> - Doelstellingen Noorwegen - Intensieve contacten met individuele (exit)jongeren - Gesprekken rond opbouwen normaal leven <p>3. Duitsland</p> <ul style="list-style-type: none"> - Exit Deutschland: werken met ex-leden - Aussteigerprogramme: gericht op de leiders

Saoedi-Arabië	Methode 1. gericht op gevangenen die aanhangers zijn van het extremistische takfir ideologie 2. intensieve gesprekken rond hun geloof 3. personeel niet in dienst van staat of inlichtingendiensten	Project(en) 1. rehabilitatieprogramma voor terroristen binnen een gevangenis <ul style="list-style-type: none"> - Religieus comité: gesprekken rond reden van aanslag + hoe dit te rechtvaardigen is volgens gevangene - Psychologisch en sociaal comité: gesprekken over gevangenschap + netwerk gedetineerde - Veiligheidscomité: begeleiding gevangene bij vrijlating + job 2. lesprogramma rond thema's takfir, jihad, terrorisme
Denemarken 'BACK ON TRACK'	Methode 1. ontwikkeld voor gedetineerden in Deense gevangenissen = terroristische daden 2. ook voor gevangenen die kwetsbaar zijn voor radicalisering	Project(en) 1. mentorprogramma voor gedetineerde <ul style="list-style-type: none"> - Coping strategieën aanleren - Conflicten leren controleren - Gericht op persoonlijke situatie en milieu

Birmingham	Methode 1. bijeenkomsten met moslimgemeenschappen 2. preventief werken rond de weerbaarheid van personen 3. deradicaliseren van personen 4. verwijzen naar de islamitische waarden	Project(en) 1. Study Circles: kennis geven rond islam door opgeleide leraren <ul style="list-style-type: none"> - Moslimjongeren - Inspelen op duale identiteit 2. Journey of the Soul: opgepakte radicale jongeren worden op reis gestuurd <ul style="list-style-type: none"> - Religieuze beleving - Zoektocht naar identiteit 3. Women's Development Project: vrouwen spelen een belangrijke rol bij signalisering <ul style="list-style-type: none"> - Opleiden tot herkennen van radicalisering - Ondersteunen van hun familie
-------------------	---	---

Frankrijk ‘Tarjama’	Methode 1. bij Arabisch sprekende moskeegemeenschappen 2. trainers die opgroeide binnen deze gemeenschap 3. gericht op personen die dreigen gedesoriënteerd te geraken op religieus en politiek vlak 4. islamitische identiteit verzoenen met westerse democratie	Project(en) 1. vrijdagpreken audio vertaald aan te bieden aan deze jongeren (spreken geen Arabisch) 2. deze jongeren weghouden van de Frans sprekende Imams met radicale boodschap 3. buurtwerk bij jongeren die loskomen van hun moskeeën = uitsluiting tegengaan 4. meer religieuze kennis brengen onder deze jongeren
--------------------------------------	--	---

Nederland ‘Stichting voor Interculturele Participatie en Integratie’	Methode 1. antiradicalisering training <ul style="list-style-type: none"> - jongeren en jongvolwassen 13 – 23 jaar - jongeren die worstelen met hun identiteit - Moslimjongeren weerbaarder maken tegen radicalisering, criminaliteit, schooluitval... - Aanleren persoonlijke vaardigheden 2. nazorg: trainer blijft bereikbaar	Project(en) 1. DIAMANT: antiradicalisering training <ul style="list-style-type: none"> - Gericht zoeken naar jongeren met deze problematiek - Groepstraining: inzicht identiteit, ontwikkelen sociale vaardigheden - Individuele coaching: zelfoplossend vermogen - Ouders betrekken: uitbouwen netwerk - Stimuleren van deze jongeren voor het zoeken naar opleiding of job
---	--	---

Duitsland ‘Violence Prevention Network’	Methode 1. zowel preventief als deradicaliserend werken 2. werking binnen bijzondere jeugdzorg, jeugd- en volwassen gevangenissen 3. gegeven door Anti-Violence-and-Key-Competency Trainer 4. focus op gewelddadige rechts extremisme of religieus fundamentalisme	Project(en) 1. deradicaliserende aanpak (5 maand) <ul style="list-style-type: none"> - antigeweld training - burgerschapsvorming - pedagogische trainingen - opvolging bij vrijlating
‘Cultures Interactive’	1. preventief en eerstelijns hulp bij deradicalisering 2. risicojongeren gewelddadig rechts extremisme of religieus fundamentalisme	1. Fair Skills deradicalisatie aanpak (in modules) <ul style="list-style-type: none"> - binnensteden of het platteland - jongeren binnen jeugdclub, school of jeugdgevangenis - workshop rond cultuur, burgersvorming, vooroordelen, democratie... - groepswerk rond zelfbewustzijn
‘Culturele jeugd, religie en politievorming in een immigratiesamenleving: Ufuq’	1. gericht op jongeren met islamitische of allochtone achtergrond 2. ook werken met docenten, administratieve medewerkers, politieagenten en islamitische organisaties 3. jongeren leren omgaan met uitdagingen in hun leven 4. samenwerking met sociale instellingen of scholen waar sprake is van radicaliserende jongeren	1. maken van educatieve kortfilms <ul style="list-style-type: none"> - over religieuze normen, identiteit en beïnvloeding media 2. workshops <ul style="list-style-type: none"> - kortfilms getoond - jongeren aansporen kritisch na te denken over discriminatie, religie, identiteit... - verhalen meegegeven over ervaringen met discriminatie - succesverhalen 3. samenwerking met sociale instellingen of scholen waar sprake is van radicaliserende jongeren <ul style="list-style-type: none"> - werken met direct betrokken jongeren - werken met omgeving